

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

“TÜRKİSTANSKİYE VEDOMOSTİ GAZETESİ” NE GÖRE TÜRKİSTAN’DA
RUSLAŞTIRMA SİYASETİ (1870-1917)

120 502
MASTER TEZİ

HAZIRLAYAN
Mirzahan Egamberdiyev

T.C. YÜCECELİKLERİNE KUDULU
BÜYÜKBAŞKANLIĞI

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

120502

ANKARA 2002

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Mirzahan Egamberdiyev'va ait "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"ne Göre Türkistan'da Ruslaştırma Siyaseti" adlı çalışma jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof.Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ (DANIŞMAN)

Üye: Prof.Dr. Semih YALÇIN

Üye: Prof.Dr. M. Akif TURAL

Önsöz

Zamanımızda Çarlık Rusya'nın Türkistan'ı işgali ve bu bölgede uyguladığı sosyal, ekonomik ve siyasi politikaların ilmi açıdan araştırılması büyük bir önem taşımaktadır. 19. Yüzyılın ikinci yarısı 20. Yüzyılın başında Türkistan tamamen Rus istilasına altına girdi. Bu vetirede Türkistan bölgesinde Çarlık idaresi "parçala ve yönet" siyasetini bütün yönleriyle uyguladı. Türkistan yeniden yapılandırılarak bir kaç özerk idari birim^{le} ayrıldı ve burada yaşayan halka bulundukları bölgelere göre yeni isimler verildi. Ekonomi, idare ve eğitim sisteminin Rusya düzenine göre yapılandırılması ve halkın geleneksel sosyo-kültürel ilişkilerinⁱⁿ sarsılması Türk toplulukların ruhani yönden de bir birinden uzaklaşmasına ve farklılaşmasına sebep oldu. Sovyet döneminde ise tarih araştırmaları politik gayeler taşımakta idi ve Türk topluluklarının tarihini Rus tarihi çerçevesine dahil etmek amacıyla idi.

Konu olarak "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" ne Göre Türkistan'da Ruslaştırma Siyaseti (1870-1917)" nin seçilmesinin en önemli sebebi Sovyetler zamanında, hatta bu günlerde tarihçilerin Türkistan'ın Ruslaştırılması konusuna pek önem ^{vermemiş olmalarıdır.} vermiş olmamalarıdır. Sovyetler Birliği yönetimi, Çarlık döneminde çıkan ve Rus şovenizmini açıkça gösteren yayın organlarının faaliyetlerine yönelik araştırmalara izin vermiyordu. Hatta yayın materyallerini kaynak olarak kullananları "milliyetçilikle" suçluyor ve sürgüne gönderiyordu.

Bu konu ilk defa ele alınmaktadır ve çalışmada Rusların siyasi ve kültürel politikalarına önem verilmektedir. Yapılan bu araştırmada, 47 senelik yayın hayatında Türkistan'ın ekonomisi, siyaseti, tarihi, etnografisi, arkeolojisi ve kültürüne ait önemli makaleler yayınlayan "Türkistanskiye Vedomost Gazetesi" ana kaynak niteliğindedir. Tezde ayrıca Özbekistan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivi, SSCB'nin Tarih Askeri Arşivi ve Kazakistan Cumhuriyetinin Milli Devlet Arşivinde bulunan konuyla ilgili belgelerden faydalanılmıştır. Söz konusu

belgeler gazetede yayınlanan haberlerin doğruluğunu tespit etmek bakımından önemlidir.

"Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" ne göre Türkistan'ın Ruslaştırılması meselesinin Türkiye ve Türkistanlı tarihçiler için yeni bir konu olduğu kanaatindeyiz, çünkü "demir perde" döneminde bu tür gazetelerin incelenmesi mümkün değildi. Ayrıca Sovyetler Birliği yönetimi, Türkistanlı olmayan kendi vatandaşların^{ın} Türkistan hayatı ve orada cereyan eden hadiseler hakkında bilgi edinmesini istemiyordu. Diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinin gazete ve dergileri ise, özellikle Türkistan hakkında haberlere oldukça az yer veriyordu. Yerli gazete ve dergiler de Türkistan sınırları dışına çok az çıktığından ve Sovyetler birliğinin diğer milletleri Türkçe'yi bilmediklerinden bu yayın organlarından faydalanma imkanları yoktu. Batılı ülkelerde ise Türkistan hayat ve hadiseleri hakkında bilgi çok daha azdı.

Çalışma esnasında ^{benden} bana yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Şahingöz'e, arkadaşım Alper Alp'e ve Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığına teşekkür ediyorum.

ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	7-14
-------------------	-------------

I. BÖLÜM

"TÜRKİSTANSKİYE VEDOMOSTİ GAZETESİ" NİN

TARİHÇESİ VE ÇIKIŞ AMACI.....	15-24
--------------------------------------	--------------

II. BÖLÜM

RUSLARIN TÜRKİSTAN'I İŞGALİNİN SOSYAL VE SİYASİ BOYUTLARI

1.1. Orenburg-Sibiry'a İşgal Hatlarının Birleştirilmesi ve Rusların Uyguladığı Asimilasyon Metotları.....	25-36
1.2. Türkistan'ın İdari Yapısının Rus Sistemine Göre Düzenlenmesi.....	37-48
1.3. Türkistan Bölgesinde Rusların Takip Ettiği Toprak Siyaseti.....	49-53
1.4. Rus işgal Siyasetinin bir Parçası Olarak Rus Göçmenlerinin Türkistan'da İskanı.....	53-62

III. BÖLÜM

RUSLARIN TÜRKİSTAN EYALETİNDEKİ EĞİTİM POLİTİKASI VE RUSLAŞTIRMA SİYASETİ

1.1. Rus Kültür Siyasetine Genel Bir Bakış	63-73
1.2. Ruslaştırma Siyasetinin Çeşitli Yöntemleri.....	74-83
1.3. Türkistan'da Yerli Müesseseler: Mektep ve Medreseler.....	83-90
1.4. Türkistan Bölgesinde İlk Rus Din Okulu.....	90-91
1.5. Maslov Din Okulları.....	91-93

1.6.	Sır Derya İşgal Hattında Açılan Rus Okulları ve Faaliyetleri.....	94-96
1.7.	Kızlar İçin Açılan Orta Okulların Amacı ve Faaliyetleri.....	96-99
1.8.	Rus Mesleki Eğitim Okullarının Ruslaştırma Faaliyetleri.....	100-103
1.9.	Türkistan'da Açılan Yatılı Okulların Amaçları ve Faaliyetleri.....	104-110
1.10.	Ruslaştırma Siyasetinde Ortak Rus-Yerli (Russko-Tuzemnaya) Okullarının Rolü.....	111-119
1.11.	Ruslaştırma Siyasetini Arayış Yöntemi : Türkistan Orta Okul Öğretmenlerin Birinci Kurultayı.....	119-123

IV. BÖLÜM

RUSLARIN TÜRKİSTAN'DAKİ EĞİTİM POLİTİKALARINA KARŞI TEPKİLER

1.1	Tepkilerin Sebepleri.....	124-135
1.2	1910 Sır Derya Vilayetindeki Kongre ve Türkistan'a etkileri.....	136-138

SONUÇ.....	139-141
EKLER.....	142-152
KAYNAKÇA.....	152-168
ÖZET.....	169-170

Kısaltmalar

A.g.e. -	Adı Geçen Eser
A.g.b. -	Adı Geçen Belge
A.g.d. -	Adı Geçen Dosya
A.g.m. -	Adı Geçen Makale
Bkz. -	Bakınız
Dok. -	Dokument (Doküman)
D. -	Delo (Dosya)
F. -	Fond (Arşiv Birimi)
KCMDA -	Kazakistan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivi
Op. -	Opis (Ele alınan dosya numarası)
ÖCMDA -	Özbekistan Cumhuriyetinin Milli Devlet Arşivi
s. -	sayfa
SAGU -	Sredneaziatskiy Gosudarstvenniy Universitet (Orta Asya Devlet Üniversitesi)
SSCB MATA -	SSCB Merkezi Askeri Tarihi Arşivi

- GİRİŞ -

Türkistan tarihinin araştırılacak en önemli dönemlerden birisi 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başına kadar olan tarihi süreçtir. Bu süreçte Türkistan'ın geleneksel yapısı tamamen değiştirildi. Rusların Türkistan topraklarını işgal etmesiyle beraber bölge Rus kültür, idari ve ekonomik düzenine göre yeniden yapılandırıldı.

Genel olarak coğrafi ve tarihi anlamda Türkistan, Merkezi Asya'da çok eski zamanlardan beri Türk topluluklarının yerleşmiş olduğu bir sahadır. Ne var ki, Türkistan topraklarının Rus ve Çin imparatorlukları tarafından işgal edilmesi Türkistan'ı normal jeofizik ve etnografik sınırlarına rağmen parçalanmaya doğru sürüklemiştir. Doğu Türkistan Çin'e ilhak olunmuştur. Batı Türkistan ise, Rusya tarafından istila edilmiştir. Çar Hükümeti Batı Türkistan'ı, bugünkü Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ı içine alan Türkistan ve bugünkü Kazakistan topraklarına tekabül eden Step Ülkesi olmak üzere ikiye böldü.

Daha sonra Türkistan'ın toprak bütünlüğü devlet-toprak belgeleriyle suni olarak şekilce "bağımsız" birkaç cumhuriyetlere parçalanmıştır. Sovyet literatüründe Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan Orta Asya diye kabul etmekte, Kazakistan'ı diğer Türkistan cumhuriyetlerinden ayırmak isteğinde olduğunu da açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır.

Step Ülkesi; Ural, Turgay, Akmoła, Semipalatinsk eyaletlerine ayrıldı. 11 Temmuz 1867'de, başlangıçta Sır Derya ve Yedisu eyaletlerini içine alan Türkistan ise merkezi Taşkent olmak üzere Türkistan Genel Valiliği olarak düzenlendi. 12 Haziran 1886'da Türkistan Genel Valiliği Sır Derya, Semerkand ve Fergana eyaletlerini, 1899'dan itibaren Yedisu ve Hazar Ötesi (Zakaspiyskiy Kray) eyaletlerini de içine alarak Türkistan Ülkesi altında yeniden şekillendirildi.¹

(1) V.BARTOLD çalışmalarında Türkistan'ın toprak ölçümü hakkında şöyle bir fikri sunmaktadır: "Türkistan Avrasya'yı bütünüyle kendine alan, eskiden Turan veya Türkistan

Türkistan toprakları iki Rus Genel Valisi ve dokuz Askeri Vali tarafından idare ediliyordu. Daha sonra Türkistan yapay idari birimlere ayrıldı. Ortaya parçalanmış bir yapı çıktı. Bu düzenlemedeki nihai hedef - birimleri ayrı devletler haline getirerek aralarında herhangi bir birleşme temayülünün vücuda gelmesini engellemekti. Çarlık Rusya'sı bu doğrultuda Türkistan Türkleri için ayrımcılık politikası izlemeye başladı. Ayrıca sert sömürge rejiminin uygulandığı Rusya imparatorluğunun bir sömürgesi haline gelen Türkistan, Rus milleti için yeni "hayat bölgeleri" olarak görülüyordu. Böylece Türkistan'a kitleler halinde Rus göçmenler iskan edildi.

Rusların Türkistan'ı işgalinden önce, işgal ve sömürge siyasetinin başarıya ulaşmasında önemli rol oynayan üç misyondan bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlar:

1. Doğu İran'a yapılan N.V.Hanikov² ilmi keşifi,
2. P.Ignatyev'in Hive ve Buhara ziyareti,
3. Ç.Velahanov'un ticari ve siyasi amaçlara dayanan Kaşgar misyonu'dur.

"Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" nde 1857-1858 yılları arasında Türkistan'da gerçekleşen bu üç Rus misyonu ile ilgili birçok makale yayınladı. "1853-1856 yılları arasındaki Kırım Savaşından yenik çıktıktan sonra Ruslar dış siyasetin merkezini Türkistan'a yöneltti. Bir makalede: "bu bölgeye

olarak adlandırılıyordu, bu "Türkler Eli" demektir. Batıdan Oral nehri ile Hazar denizi, doğuda Altay dağları ile Çin sınırları, güneyde İran ile Afganistan, kuzeyde Tobol ve Tomsk vilayetleri kadar uzanan sahadır." 1716'da Çarlık Rusya Batı Türkistan'ı (Kazakistan) işgal siyasetine girişti ve 1865'te Taşkent şehrine kadar gelerek bu alanı Orenburg genel valiliğine bağladı. Sonradan 2 Ocak 1865'te Issık gölden Oral nehrine kadar uzanan saha^{1/2} "Türkistan vilayeti" adı altında Orenburg genel valiliği tarafından yönetilmesine dair kanun çıkarttı. Böylece Türkistan ilk defa bir vilayet statüsüne indi. Geniş bilgi için bkz. V.BARTOLD, Soçineniya, II cilt, Moskova, 1863, s. 357., N.A.HALFIN, Prisoyedineniye Sredney Azii k Rossii, Moskova 1965.

(2) N.V.HANIKOV, Rus ilmine büyük katkıda bulunan şahıstır. Doğu dillerini öğrenen Hanikov 19 yaşında iken Butenev'in 1841-1842 yılları arasında Buhara'ya yaptığı ilmi keşifte yer aldı. 1843 yılında onun Petersburg'ta "Opisaniye Buharskogo Hanstva" (Buhara Hanlığının Tasviri) adlı çalışması yayınlandı. Hanikov sonraki hayatını Kafkasya'da geçirdi. 1851 yılında Rusya Coğrafya Kurumu Kafkas Şubesi bakan yardımcısı görevini yaptı. 1853 yılında o, Tebriz'de Konsolos olarak görevine devam ederek metereoloji merkezini açtı.

gönderilen üç misyon Rusların kalıcı olarak yayılmasında büyük rol oynadı” denilmektedir.³

Özellikle bu bölgelere Rusların keşif heyetleri göndermesi tesadüfi değildir. Rusların, Avrupa ve Orta Doğu siyasetinden memnun olmayan ve Osmanlı devletinin Rus nüfuzuna düşmesini kendi menfaatleri için çok zararlı gören İngiltere ve Fransa, Rusya’ya karşı Türkiye’nin tarafını tuttular. 1853-1856 yıllar arasında Kırım savaşında Ruslar büyük yenilgiye uğradılar. Ancak savaştan mağlup çıkan Rusya, ekonomi, eğitim ve askeri sahalarda yeni reformlar yaparak kısa zamanda toparlandı ve yayılma sahasını Türkistan’a yöneltti⁴.

1856-1857 yılları arasında İngiltere ve İran arasında bir savaş vardı. Bu savaşta İngiltere’nin amacı Herat havalisinde kendi kontrolünü güçlendirmekti. Hanıkov’un amacı da Herat’ta askeri siyasi durumu öğrenmekti. 1860 yılları Çarlık Rusya’nın Türkistan’a yönelik hedeflerine hızlı bir şekilde ulaşması için uygun bir zamandı. 1857’de İngiltere için Doğu’da kriz dönemi idi. Hindistan’da büyük çapta ayaklanmaların başlaması İngiltere’nin o bölgede geçici olarak etkisini zayıflattı. İran’ın Herat havalisine askerlerini göndermesi 1856-1857 yıllardaki ikinci İngiltere-İran savaşının sebebi oldu. Tam bu sırada Asya kıtasının doğusunda Çine karşı İngiltere-Fransa-Amerika askeri müdahalesi gerçekleşti.

Herat havalisine yapılan Hanıkov misyonun amacı Çar’ın bu bölgenin her yönden araştırılması emrini yerine getirmek ve İran bölgesindeki siyasi durumu öğrenmekti. Eylül 1857 yılında Hanıkov Rusya Coğrafya Kurumuna “Horasan İlmî Keşif” projesini sundu. Bu projenin Rusya Dış İşleri Bakanlığı tarafından hoş karşılanması neticesinde Hanıkov derhal keşif hazırlıklarına başladı. Bu heyette coğrafya, jeoloji, tarih, etnografi alanındaki büyük ilim adamları F.F.Brant, G.V.Abih, I.I.Sreznyovski, V.V.Velyaminov-Zernov, E.Lents, P.N.Nebolsin yer aldı.

(3) RUSSKIY, Mıslı Russkogo Çeloveka, “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, 3 (15) Ocak 1899, No 1.

Rusya Dış İşleri Bakanlığı Hanıkov'a Afganlılar arasında "Orta Asya Hanlıklarının İttifakı"nın kurulması ve propaganda yapılması gerektiği emrini verdi. Bu önemli emir hakkında 1859 yılında Y.P.Kovalevski⁵ şöyle diyordu: "Bu propagandayı yaparak amacımız İngiltere'ye Rusya'nın gücünü göstermektir. İngiltere'nin Orta Asya'ya yayılmasına izin vermemeliyiz."⁶ Dolayısıyla bu keşif bir taraftan ilmi amaçlara dayalı ise, bir yandan da siyasi ve ekonomik maksatları güdüyordu.

Mart 1858 yılında keşif üyeleri Baku'de toplandı ve ayın sonunda Astarabad'a geldiler. Buradan Hanıkov İran şahı Nasrettin tarafından Tahran'a davet edildi. Bir ay sonra keşif heyeti Şahrut-Nişapur-Meşhet istikametinde faaliyette bulunarak Herat'a doğru yöneldi. Heyet Eylül 1858'den Ocak 1859'a kadar Herat'ta bulundu. Bu zaman içerisinde Rus ilim adamları Herat havalisini her yönden incelediler. Özellikle Herat ticareti hakkında önemli bilgiler toplandı.

Misyon sayesinde Rusların bu bölgeyi işgal siyasetinde takip edeceği 350 bin kilometrekarelik alanın haritası ve Doğu İran haritası çizildi. Büyük çapta etnografi ve arkeoloji materyalleri toplandı. Hanıkov'un Çar'a sunduğu siyasi ve ekonomik raporlar sadece siyasetçilerin değil, aynı zamanda Rus tüccarlarının da ilgisini çekti.

Ancak Rusya'nın Doğuya yönelik siyasetinin ağırlığı Herat bölgesi değil Türkistan idi. Türkistan hanlıklarını araştırma misyonu N.P.İgnatyev'e verildi. Buhara ve Hive elçiliğini yapan İgnatyev daha önce Londra'da Rus askeri ajanı olarak çalışıyordu. İgnatyev İngiltere'de bulunurken Türkistan'daki durumu dikkatle izlediğini yazıyor.⁷ Eylül 1857'de İgnatyev teferruatlı bir şekilde İngiltere'nin Asya'daki amacını ve Türkistan ile İran'a yönelik

(4) H.A.HALFİN, Tri Russkiye Missii, Izdatelstvo SAGU, Taşkent 1956, s. 3-19.

(5) Y.P.KOVALEVSKI, (1811-1878) Harkov Üniversitesi Felsefe bölümü mezunu. 1829'da Petersburg Maden Araştırma Kurumunda çalıştı, 1837 yılında Sibirya'da maden mühendisi görevini devam etti. 1839'da Hive seferinde önemli yer aldı. 1849 yılında Ortodoks misyonu için Pekin'de bulundu. Daha sonra Rusya Dış İşleri Bakanlığı Asya meseleleri sorumlusu görevini yaptı.

(6)"Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 2 (14) Şubat 1895, No 9.

(7) N.P.İGNATYUEV, Misiya v Hivu i Buharu v 1858 godu, S.Petersburg 1897, s. 1-5.

siyasetini, bunun yanısıra İngiltere'ye nasıl karşı çıkabilecekleri hakkında Çara bir rapor sundu.⁸

Rusya Dış İşler Bakanı A.M.Gorçakov'a yazdığı bir mektupta Ignatyev "eğer İngiltere ile aramız bozulursa, biz sadece Türkistan'da ona karşı çıkabiliriz, aynı zamanda Türkiye'nin buraya yayılmasını durdurabiliriz. Bununla birlikte bizim ticaretle sanayiimizin gelişmesi için sadece Türkistan kaldı. Çünkü biz İngiltere, Fransa, Belçika ve Amerika ile rekabet edemeyiz" ifadeleri yer almaktadır.⁹ Bu ifadelerle Ignatyev Rusya'nın Türkistan'a yönelik siyasete ağırlık vermesi gerektiğini ifade ediyor. Aristokrat bir aileye mensup olan Ignatyev Türkistan'da gizli ve halkı tedirgin etmeyecek bir politika yürütülmesi taraftarı idi.

Rusya Dış İşleri Bakanlığına sunduğu bir çok raporlarda Ignatyev, Rusya'nın Türkistan hanlıklarını işgal etmesini tavsiye ediyordu. O, Rus gemilerinin Amu Derya ve Sır Derya'da problemsiz yüzmesini aynı zamanda Rusya'nın bu bölgede siyasi ve ticari potansiyelini güçlendirmesini istiyordu.

1858 yılının başında Rus bürokratları Ignatyev'in başkanlığındaki diplomatik misyonun görevlerini belirledi. Bu heyette Yüzbaşı A.İ.Butakov başkanlığında Aral grubu da yer alıyordu. Dış İşleri Bakanlığı Asya meseleleri müdürü Y.Kovalevski Nisan 1858'de Ignatyev'e keşfin amacını ve talimatları bildirdi. Misyonun araştırması gereken en önemli konular şunlardı:

1. Türkistan'ın siyasi ve ekonomik durumunu öğrenmek,
2. Buhara ve Hive hanlıklarına yönelik Rus etkisini ve Rus ticaretinin gelişmesini sağlamak,
3. Türkistan'a yönelik İngiltere siyasetini zayıflatmak.

(8) A.g.e. geniş bilgi için bkz. Afganskiy Turkestan v 1878-1880 godah (Oçerk Politiceskih Sobitij) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" 16 Haziran 1881, No 23, 23 Haziran 1881, no 24, 30 Haziran 1881, No 25, 7 Temmuz 1881, No 26, 21 Temmuz 1881, No 28.

(9) A.g.e.

İgnatyev'e Rusya'nın Hive ve Buhara dostluğunun vurgulanması ve Amu Derya'da Rus ticaret gemilerin serbest yüzmesi meselelerine önem vermesi emri verildi. Bunlar elde edildikten sonra Rusya'nın planı ise bu bölgede askeri gücünü artırmak oldu. Anlaşma esnasında İgnatyev, Türkmen , Kazak ve Karakalpak Türkleri'nin Ruslara karşı çıkmamasını talep etti. İgnatyev'e Rusya, Hive arasındaki sınır meselesini gündeme getirmemesi emredildi. Bunun dışında İgnatyev misyonuna Buhara ve Hive hanlıklarında İngiltere'nin ticari tesirinin öğrenilmesi vazifesi verildi. İngiltere'nin bu bölgedeki faaliyetlerini öğrenmek için İgnatyev'in Hanıkov'la buluşması gerekiyordu. Görüşme esnasında Ruslar tarafından Hive ve Buhara hanlıklarına Rusya pazarlarında ticaret yapma imkanları verilmesi gerektiği görüşüne varıldı.

Savaş Bakanının talimatnamesinde ise özellikle bu bölgelerin topografik, istatistik ve askeri malumatlar toplanması yer alıyordu. Özellikle Amu Derya, Türkmen Türkleri askeri gücü, onların Ruslara ve Hivelilere karşı bakışı, Hive ve Buhara'dan, İran ve Afganistan istikametlerine giden yollar, Hive ve Buhara'nın askeri gücü hakkında bilgiler toplanması gerekiyordu. Bunun dışında Çarlık Rusya'nın başka bir amacı da Türkmen Türkleri kumandanları ile temasa geçilmesi ve onların Hiveliler'e karşı kışkırtma yolunun bulunması idi.¹⁰

(10) ÖCMDA, F. 715, (Serebryannikov Birimi) D. 19, Dok. 55, Predpisaniye Voyennogo Ministra N.O.Suhozaneta İgnatyevu. Aprel 1858. Ayrıntılı bilgi için bkn. F. 715, Op. 1, D. 19, s. 242-254. Bu birimde Rusların Türkistan'ı işgal etmesiyle ilgili çok önemli arşiv materyaller toplanmıştır. Bu birim "Sbornik Materialov dlia İstorii Zavoyevaniya Turkestanskogo Kraya" (Türkistan'ı İşgal Etme Tarihi Materyaller Kitabı) adı altında 20. yüzyılın başında savaş bakanı A.N.Kuropatkin'in emri gerğince ve Türkistan genel valisi N.A. İvanov'un direktifi ile yarbay A.G.Serebrannikov tarafından toplanmıştır. Bu kitap 300 ciltten ibarettir. İgnatyev, Hanıkov misyon raporları, Rus ilim adamlarının raporları ve genelgeleri, onların misyon amaçları ve faaliyetleri, bunun yanı sıra Orenburg ve Batı-Sibirya genel valilerin çeşitli istihbarat raporları ve mektupları, Rusya Savaş ve Eğitim Bakanların emirleri ve talimatları, Rus işgal döneminde yapılan haritalar, planlar, genelgeler ve resimler bu birimde yer almıştır. Misal olarak İgnatyev misyonun ekibinde yer alan sekreter E.Y.Kileveyn (Otrivok iz Putesestviya v Hivu i Nekotoriye Podrobnosti o Hanstve vo Vremya Pravleniya Seid Mohammed hana 1856-1860 gg. Etnografiçeskiy Sbornik, 1862.) Türkistan'ın coğrafik özellikleri not alarak, bölgenin Ruslaştırılması konusunda büyük araştırmalar yaptı ve Savaş bakanına istihbarat raporları olarak gönderdi. Bu raporlar söz konusu birimde yer almaktadır. Orenburg genel valiliğinde çalışan, sonradan misyon üyesi olan diplomat M.N.Galkin Kırgız bozkırlarının maden zenginliklerini, halkın etnografik özelliklerini not alarak, Rusların Türkistan'a ilerleme planını çizmişti. Onun Savaş bakanına sunduğu istihbarat raporları Türkistan tarihi araştırılmasında çok büyük bir önem taşımaktadır. "General Gutkovski ve

15 Mayıs 1858 tarihinde Ignatyev'in başkanlık ettiği Rus Misyonu Orenburg'tan yola çıktı. Ignatyev ekibine sekreter Y.Y.Kileveyne, Orenburg Genel Valiliği diplomatı M.N.Galkin, subay Salatski ve N.G.Zalesov, astronom Struve ve oryantalist P.I.Lerh giriyordu. Galkin'in verdiği malumatlara göre toplam 80 kişi idi.¹¹ Misyonun yürüyüş yolu Emba Rus garnizonu, Batı Aral gölü kıyılarından Hive ve Buhara'ya doğru idi.¹²

Ignatyev'in ifadesine göre "Türkistan hanlıklarının uluslararası hukuk ve anlaşma eşitliği hakkında hiçbir bilgileri yoktu. Onlara antlaşmaları imzalatacak saik sadece Rusya askeri gücü" idi.¹³ Dolayısıyla Ignatyev misyonu Rusya'nın bu bölgede güçlü bir şekilde yerleşmesini planlıyordu. Bu bakımdan Buhara Hanlığının Rusya'nın şartlarını kabul etmesi, Ruslar için çok büyük bir siyasi önem taşımaktaydı. Tarih, Ignatyev misyonun

Yarbay Geyinsin Kırgız Bozkırları İdaresi hakkındaki Düşünceler" 32 No'lu dosyada iki Rus subayının Kırgız bozkırlarını Türkistan'dan ayrılması gerektiği ve buranın bir Rus devleti haline getirilmesi hakkındaki düşünceleri yer almıştır. Söz konusu dosya Türkistan'ın Milli İdari Birimlere ayrılması konusunda büyük değer taşımaktadır. F. I-17, Op. 1, Sırdarinskoye Oblastnoye Pravleniye (Sır Derya Vilayeti Yönetimi) bu birim işgal sonrası Rusların bölgedeki değişik uygulamaları raporları ve genelgeleri içermektedir. Bunun içine: idari yönetim dosyaları (No 27-1017), eğitim alanındaki reformlar dosyaları (No 1-27580), askeri vali ve uyezd yöneticilerin genelgeleri ve raporları, Rus ve yerli casusların ajanlık malumatları ve rapor dosyaları (No 1-3060) girmektedir. Önemli kaynaklar F.1, Op. 20. Bu birimde Rusların yönetim ve eğitim ile ilgili genelgeler ve raporlar bulunmaktadır. Mesela 382 No'lu dosyada bölgede açılan eğitim müesseseleri ve Ruslaştırmanın metotları hakkında Halk Eğitimi Bakanlığın ve Türkistan genel valiliği eğitim müfettişlerin raporları, talimatnameleri ve genelgeleri toplanmıştır. Türkistan genel valiliği eğitim odasının Eğitim Bakanlığına sunduğu "Türkistan Mektep ve Medreselerin Durumu ve Bunların Rus sistemine Uyarlanması Meseleleri" ve eğitim alanında kullandıkları yeni usulleri hakkında bilgiler 213 No'lu dosyada yer almaktadır. Mesela, Rus-Yerli okulunun kurucusu, Türkistan'da Ruslaştırma ve farklılaştırma prensiplerini etkili bir biçimde uygulayan Nalifkin'in yerliler için hazırladığı kitaplar bu dosyada bulunmaktadır. 1922 No'lu dosyada ise İlimski'nin çalışmaları ve Ruslaştırmanın metotları hakkında belgeler yer almaktadır. Bu birimde bulunan dosyalar misyonerlik yapan Ruslaştırma ve farklılaştırma siyasetini çeşitli yöntemlerle uygulayan İlimski, Vereşyagin, Ostraumov, Nalifkin, Terentyev, Mejov gibi Rus ilim adamlarına aittir. Türkistan'ın farklılaşmasında büyük rol oynayan İlimskiye ait dosya 648'dir. Vereşyagin'in özel dosyası 7824 No'lu olup, dosyada bu şahsın Türkistan konulu resimleri yer almakta ve bu resimleri hangi maksatta yaptığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu gibi dosyalar Türkistan'ın Ruslaştırma siyasetinin öğrenilmesinde büyük değer taşımaktadır.

(11) M.N.GALKIN, Vıdercki iz Dnevnik Sledovaniya. Etnografiçeskiye i İstoriçeskiye Materialı po Sredney Azii i Orenburgu, Petersburg, 1868, s.164-165.

(12) N.G.ZALESOV, Posolstvo v Hivu i Buharu Polkovnika Ignatyeva v 1858 godu, "Russkiy Vestnik Dergi"si, 1871, No 1-2. Ayrıntılı bilgi için bkn. Gneral Katenin'in Rusya Savaş bakanına 13 ocak 1858'de sunduğu rapor ÖCMDA, F. 715, Op. 1, D. 19, s. 43-45.

(13) A.g.e.

alışmalarının Ruslar'ın Türkistan'ı işgal etmesinde en önemli temel oluşturduğunu ispatladı.

Şubat 1858'de Hanıkov Baku'ye gelmeden önce ve İgnatyev misyonu yola çıktıktan sonra Verniy garnizonuna Kazak Trk asıllı okan Valikhanov geldi. ar yönetimi ona Kaşgar istikametinde Rusya'nın siyasi ve ekonomik yayılma perspektiflerini öğrenme görevi verildi. Bu yönde de Rusya, doğru seçimi yaptı. Velikhanov (1835-1865) Ablay Hanın nc göbekten torunuydu. 1853 yılında Omsk askeri lisesinden mezun oldu. Rus kültür havasında yetişen Velikhanov beş yıl Batı Sibirya Genel Valiliğinde askerlik yaptı. Bu yıllarda o, Cungarya ve Issık Gl istikametlerine yapılan Rus ilmi keşif heyetlerinde yer aldı. Burada Coğrafya Kurumu Başkanı P.P.Semyonov'un sempatisini kazandı.

Asya Dairesi Müdürü Y.P.Kovalevski "Kaşgar'ın Durumu ve Bizim Görüşümüz" adlı raporunda Kaşgar'ın çok önemli bir coğrafi konuma sahip olduğunun altını çizerek, burada Rusya'nın tesirinin yayılmasını önerdi.¹⁴ Mayıs 1857'de ticari bir kervan içinde . Velikhanov tüccar olarak Kaşgar yoluna ıktı. Bu misyon toplam iki sene çalıştı. Misyon esnasında . Velikhanov tarafından Kaşgar'ın iktisadi ve siyasi durumu hakkında bilgiler toplandı. Temmuz 1859'da Semipalatinsk şehrine dönen . Velikhanov Çin'in Kuzey Sint-Zyan vilayeti hakkında Ruslara bir çok malumatlar götürdü. Bundan sonra özellikle Kaşgar sınırında Rus askeri gücü takviye edildi.¹⁵

Bu üç misyonun faaliyetleri Rusya'nın Türkistan'a geçici bir işgalci gücü olarak değil, bu bölgeyi bir Rus toprağı haline getirmek niyetiyle girdiğinin en açık işaretleridir.

(14) CMDA, F. 715, D. 18, Dok. 102. Geniş bilgi için bkz. "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 28 Nisan 1881, "Kitaytsı v Kaşgarii; İh Politika. Podati i Povinnosti, Moneta i Merı", 13 Ekim, 1881, No 40, "İz Kuldji", 8 Eylül 1881, No 35, "O Perenesenii Goroda Kuldji na Reku Usek".

(15) CMDA, F. 715, D. 18, Dok. 102, Vsepodaneysiy Doklad Voyennogo Ministra ot 23 Avgusta 1857 goda.

I. BÖLÜM

I. "TÜRKİSTANSKIYE VEDOMOSTİ GAZETESİ" NİN TARİHÇESİ VE ÇIKIŞ AMACI

1865 yılında Çarlık Rusya'sı Taşkent'i ele geçirerek 1867'de Türkistan Genel Valiliğini kurdu. Türkistan bölgesini işgal eden Rusya, bu bölgeyi her yönüyle tanımak istiyordu. O yıllarda Ruslar tarafından az tanınan ve onlar için erişilmesi zor olan bu topraklara ilim adamlarından oluşan keşif heyetleri gönderildi. Albay Berg başkanlığında 1820'de Aral gölünün batı kıyısını araştırma maksadıyla bir keşif grubu geldi. Bu heyette Yüzbaşı Ancu, Astronom Lemm, Doktor Eversman ve Kurmay Subay Zavarovskiy vardı.¹⁶ 1840 yılında Albay Cemçucnikov başkanlığında aynı amaçla Aral gölünün civarına bir keşif heyeti daha gönderildi.¹⁷

(16) A.R. (isim kısaltma olarak verilmiştir), Naşı Pervıye Şagi na Aralskom More, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 18 (30) Aralık 1897, No 31.

(17) A.g.m.

Bu toprakların zenginlik kaynaklarını tespit edip sömürmek amacıyla Türkistan Genel Valiliği tarafından da keşif heyetleri oluşturuldu. Taşkent şehrinde Rusların idaresinde yerli ilim müesseseleri kuruldu. 1869'da A.P.Fedçenko'nun önderliğinde "Orta Asya İlim Araştırmaları Kurumu" kuruldu. Aynı yıl Rusya Tabiat Araştırmaları Kurumu'nun Türkistan şubesi açıldı, 1900 yılında Doğu Araştırma Enstitüsünün temeli atıldı. Böylece Taşkent bir Rus ilim merkezi haline geldi.

Türkistan'la ilgili Rusça ve diğer yabancı dillerde bölgenin kültürü ve tarihi hakkındaki araştırmalar Türkistan Genel Valiliğin kurucusu K.P.Kaufman'ın ilgisini çekiyordu. Bunun için K.P.Kaufman 1867'de araştırmacı V.I.Mecov'dan¹⁸ Türkistan'la ilgili yapılan ilmi araştırma sonuçlarına dayanarak bir rapor hazırlanmasını istedi. Bu teşebbüs "Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi"nin çıkarılmasına temel oluşturdu.

Gazete yayınlanmadan önce Türkistan Genel Valisi K.P. Kaufman bölgedeki Rus nüfus miktarını öğrenmek amacıyla Türkistan Genel Valiliğine bağlı vilayet valilerinden istatistik raporlar istedi. Gazete Rus halkına hitap edecek bir basın organı olduğu için bölgede yaşayan Rus nüfusunun tespit edilmesi gerekiyordu.

Yedisu vilayetinin askeri valisi 5 Şubat 1869'da 899 No-lu raporunda Yedisu vilayetinin nüfus yapısını şu şekilde ortaya koydu: "Yedisu vilayetinde

(18) V.I.MECOV, Türkistan bölgesinde çok yönlü araştırmalarda bulunmuş bir şahsiyettir. Yaptığı çalışmalar Türkistan tarihi araştırmaları bakımından büyük değer taşır, özellikle K.P. fon-kaufman'ın hatırasına hürmeten hazırladığı 300 ciltlik "Türkistan Külliyyatı" (Türkistanskiy Sbornik) önemlidir. Bu çalışmada Türkistan'la ilgili Rus ve Dünya basında çıkan haberler, raporlar ve genelgeler yer almıştır. örneğin 1 ciltte (s. 173-277) Türkistan genel valiliği kurulmasına dair yabancı makaleler, raporlar ve genelgeler, 6 ciltte (s. 295-397) Türkistan bölgesinde halk eğitimi hakkında arşiv belgeler ve yabancı makaleler bulunmaktadır, 43 ciltte (s. 153-162) Türkistan bölgesini yönetme projesi ve karnamesi, 74 ciltte (s. 213-507) Türkistan'ın Rus sistemine göre düzenlenmesine dair çeşitli projeler ve genel valilik raporları bulunmaktadır. 75 ciltte "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nin çıkmasına dair makaleler ve raporlar, 87 ciltte (s. 120-314) Türkistan'daki yerli müesseseler ve açılan Rus okulların durumu hakkında raporlar ve ilmi makaleleri içermektedir, 152 ciltte (s. 22-157) Türkistan bölgesinin eğitim yapısının düzenlenmesi hakkında raporlar ve genelgeler bulunmaktadır. Bahsedilen bu eser Özbekistan Cumhuriyeti Milli Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümünde bulunmaktadır.

beş kasaba, altı büyük Rus-Kazak köyü, sekiz küçük köy, üç garnizon olmak üzere toplam 22 Rus yerleşim yeri bulunmaktadır. Vilayette içlerinde kadınların da bulunduğu 47 din adamı, 82 asilzade, 325 tüccar, 1411 küçük burjuva, 404 köylü, alt tabakaya mensup 123 kişi, 14817 (kadınlar da dahil) Rus Kazak'ı, çeşitli tabakalardan 452 kişi, 449927 Kırgız, 665 Tatar, 1305 Sart ve 12878 Çinli göçmenden oluşan, toplam 482437 kişi yaşamaktadır".

Bu raporda belirttiğine göre Rus köylüleri bu vilayete 1868'de yerleşmeye başladı. Hatta ilerleyen dönemlerde hazineye göçmenlere yardım parası verilmemesine rağmen bu topraklarda yerleşmek isteyen tüccar, küçük burjuva ve köylülerin sayısı 1868'de 3039'u buldu. Bunlardan 1175'i Yedisuya yerleşti.¹⁹ Bu raporlar bölgede yayınlanacak Rusça bir gazete için yeterli nüfus potansiyelinin olduğunu göstermektedir.

Ekim 1869'da 83 No'lu raporunda Türkistan Genel Valisi K.P.Kaufman İç İşleri Bakanlığına gazetenin çıkış amacını ve programını açıkladı: "Genel Valinin emirlerini, kararlarını, bölgeye ve Rusya'ya ait haberlerini kısa bir sürede halka duyurulmalıdır. Türkistan bölgesi Rusya idari merkezinden uzak olduğundan bu bölgenin coğrafyası, tarihi, halkın sosyal ve ekonomik durumu tarafımızdan hala yeterince incelenmemiştir. Bunun için Türkistan bölgesi hakkında bilgilerimizi artıracak ve halkımızı aydınlatacak Türkistan Genel Valiliği bünyesinde bir gazete çıkarmak elzemdir.

1870 yılından itibaren Taşkent şehrinde "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nin yayınlamasına karar verdim. Bu gazetenin bizim amaçlarımıza en iyi şekilde hizmet edeceğinden eminim. Gazetenin redaktörü tarafımdan atanacak ve direk genel valiliğe bağlı olacaktır.

"Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nin haftalık bir gazete olması planlanmaktadır. Ancak maddi sıkıntılarla karşılaşmazsak, bu gazeteyi günlük bir gazete haline getirebiliriz. Gazetede ilan edilecek resmi materyaller Türkistan Genel-Valisinin yardımcısı tarafından onaylanacaktır.

(19) ÖCMDA, F. 1, Op. 20, D. 1748, s.1-4.

"Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nin çıkarılmasından gazetenin redaktörü sorumlu olacaktır.

"Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi" nin içeriğinde:

1. Resmi Bölümde Türkistan bölgesinin askeri, siyasi, sosyal, istatistiki, mali, tıbbi, ticari, ulaşım durumu, bölgenin yer altı zenginlikleri vs. hakkında bilgiler yayınlanacaktır. Genel Valinin kararları, emirleri, ilanları ve Rus askeri birliklerin doğu yönündeki ilerleyişi, Genel Valinin Orta Asya bağımsız hanlıklarıyla diplomatik görüşleri hakkında kısa bilgiler gazetenin bu bölümünde yer alacaktır.
2. Gayri Resmi Bölümde Türkistan bölgesinin tarihi, etnografyası, istatistiği ve coğrafyası hakkında yapılan ilmi araştırmaların sonuçları, Orta Asya'nın maden zenginlikleri, madenlerin jeolojik ترکیبی, litografik özellikleri, ormanların durumu hakkında bilgiler yayınlanacaktır. Bu bölümde Türkistan bölgesinde göçebe ve yerleşik hayat süren halkların etnografik özellikleri, folkloru ve gelenekleri, bölgenin ticari ve sanayi durumu, hava raporu sonuçları, Rusya ile Orta Asya arasında kurulan ticari bağlar, yeni çıkan kitaplar hakkında bilgiler, bibliyografik çalışmalar, Türkistan bölgesinin haritasının hazırlanmasına yönelik çalışmaları yer alacaktır.

"Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" başlangıçta ayda iki defa 4-6 sayfa olarak çıkacaktır. Maddi durumumuzla ilgili olarak 1 Ağustos 1870 yılından itibaren gazetenin haftalık olması planlanmaktadır. Bir senede "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" 104-156 sayfa tutacaktır. Gazetenin bir senelik fiyatı 7 ruble olacaktır."²⁰

Sonra gazetenin redaktörü N.A.Mayev, 1 Mart 1870'te "Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi"nin çıkış ilanını yayınladı. Buna göre: "Türkistan Genel-Valisinin yayınladığı kararname gereğince 1 Mart 1870 yılından itibaren Taşkent şehrinde haftalık "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" çıkacaktır.

"Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" Türkistan bölgesinin Genel Valiliğinin yayın organı olacaktır. Amacı ise halk arasında Genel Valinin emirleri ile ilgili gerçek haberleri yaymak, bölgede düzen kurmak, yerli halka yenilikleri aktarmak ve asırlar boyunca İslam despotizminin baskısına maruz kalan halkı aydınlatmaktır.

Sistematik bir şekilde hükümetin çeşitli tedbirlerinin halka yansıtılması ve onların halka yararlı olacağıının ispat edilmesi, Türkistan halkının yeni Rusya hükümetine karşı sevgi ve saygı hisleri beslemelerinin sağlanması gerekmektedir. Türkistan halkını Rusların bu bölgeye işgal eden değil medeniyet getiren bir güç olduğuna inandırmamız gerekmektedir. Bundan sonra da Rusya Türkistan bölgesini yeni ve hiç bir zaman elimizden alınamayacak bir bölge olarak kabul edecektir ve bu bölgenin halkı Rus medeniyeti düzenine tabii olacaktır.

Yabancı matbuatta Rusya'nın Orta Asya'daki faaliyetleri hakkında gerçek dışı bilgiler karşımıza çıkmaktadır. "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" nin diğer bir önemli amacı Türkistan bölgesinin Rusya için ne kadar önemli olduğunu göstermektir. Bu gazetenin görevi yabancı matbuatta yayınlanmış olan bilgilerin doğru olmadığını meydana çıkartmaktır, yayınlanan makaleler seçilerek Türkistan bölgesi hakkında özel kitaplar ve broşürler çıkarılacaktır.²¹

28 Nisan (10 Mayıs) 1870 yılında askeri bölge karargahına bağlı Taşkent basım evinde "Turkestandskiye Vedomosti Gazetesi"nin ilk sayısı çıktı. Rusya hükümeti belli amaçlara dayanarak bu gazeteyi yayınlamaya başladı. Bahis konusu matbuatın ilk amacı Türkistan bölgesini Ruslaştırmak ve Türkistan Genel Valiliğinin bölgedeki hakimiyetini sağlamlaştırması için uygulanan siyaseti halka benimsetmektir. İkinci amacı ise Türkistan halkını Çarın müstebit idarecilerin önünde boynun eğdirmek ve Rus şuurunu uzun vadeli yerleştirmektir.

(20) ÖCMDA, F.1, Op. 20, D.1748, s. 7-9.

(21) ÖCMDA, F.1, Op. 20, D.1748, s. 11-13.

Bu gazete 19. Yüzyılın ikinci yarısında ve 20. Yüzyılın başında Genel Valiliklerde ve vilayetlerde çıkan başka gazetelerden çok farklı idi. Rusya'da o dönemlerde yerel gazetelerin redaktörleri gazetecilik eğitimi görmüş kimselerdi. Ancak bu gazete Genel Valilik bünyesindeki askeri yetkililer tarafından yönetiliyordu.

"Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi" Türkistan bölgesiyle ilgili resmi materyalleri ve kaliteli makaleleri yayınlıyordu. Rusya'nın iç siyasi ve sosyal hayatı, sadece meseleler Türkistan'la ilgili olduğu zaman konu ediliyordu.²² Gazetenin ilk yıllarında polemik makalelerin yayınlanması yasaklanmıştı.

Gazetenin ilk beş yılında fiilen redaktör Türkistan Genel Valisi K.P.Kaufman idi. "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" nin ilk resmi redaktörü ise Piyade Albay N.A.Mayev'dir (1835-1896). Bu görevden önce N.A.Mayev Halk Eğitimi Bakanlığının dergisinde, 1861'den itibaren de "Dünya Habercisi" ve "Askerler İçin Okuma" dergilerinde redaktör yardımcısı olarak çalıştı. "Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi" nin redaktörlüğünü N.A.Mayev 1874'ten 1892'e kadar yürüttü. O Orta Asya'nın ilk araştırmacılarından olup, Türkistan bölgesinin coğrafyası ve etnografyası hakkında bir çok makale yazmıştır.

20 Kasım 1892'den 17 Aralık 1899'a kadar "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nin redaktörlüğünü A.P.Romanoviç yaptı. A.P.Romanovç'in vefatından sonra 22 Nisan 1890'dan 29 Mayıs 1901 tarihine kadar gazetenin redaktörlüğünü Piyade Subayı S.A.Gipper yürüttü. 5 Kasım 1901 - 9 Ocak 1907 tarihleri arasında gazetenin redaktörü öğretmen N.G.Malitskiy idi. N.G.Malitskiy "Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi" nin kalitesini yükseltmek amacıyla ünlü oryantalistler V.V.Bartold ve L.S.Berg'i gazetenin yazar kadrosuna dahil etti. Türkistan bölgesinin tarihi, coğrafyası, sosyal ve ekonomik hayatıyla ilgili makaleler Rus ilim adamları N.A.Severtsov, A.P.Fedhenko, İ.V.Muşketov, V.F.Oşanın, N.N.Pantusov'a ait idi.

(22) A.İ.DOBROSMISLOV, Taşkent v Proşlom i Nastoyaşem, Taşkent 1911, s. 286.

"Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi" nin özel muhabirleri gazeteye sadece Türkistan bölgesinden değil, Petersburg'tan, Moskova'dan, Vladivostok'tan, Mısırdan, Cezair'den, Vendik'den de değerli makaleler geliyordu. Bunların yanısıra Semarkand'tan, Buhara'dan, Oş'tan, Bişkek'ten, Hocent'ten, Verniy'den, Kulca'dan, Kaşgar'dan, Namangan'dan haberler vardı. Bazı muhabirler sonradan kendi makalelerini kitap olarak yayınladılar.

Gazete ilk önceleri düzensiz bir şekilde yayınlanıyordu. Mesela, 1870 yılında gazetenin sadece 17 sayısı yayınlandı. 1871'den gazete düzenli bir şekilde haftalık olarak çıktı. 1893'ten itibaren gazete haftada iki defa yayınlanmaya başladı. "Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi" Aralık 1903'ten itibaren ayda üç defa, Mart 1907'den sonra ayda dört defa, nihayet Haziran 1907'den itibaren her gün yayınlanan bir gazete haline geldi. "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" nin son sayısı 15 Aralık 1917'de çıktı. Gazetenin 47 senelik yayın hayatı süresince 6406 sayısı çıktı.²³

1907'den 1909 yılına kadar "Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi" Türkistan Genel Valinin emirlerini, reklamları yayınlayan sıkıcı bir gazete haline geldi.²⁴ 1909 yılından başlayarak gazetenin konuları tamamen değişti. Resmi bölümünde tüccarların reklamları, gayri resmi bölümünde ise fıkralar, hikayeler ve yabancı romanların tercümeleri yayınlanıyordu. Sonuçta gazetenin o yıllarda çıkan bulvar gazetelerinden hiç bir farkı kalmadı.

Başlangıçta gazetenin abone sayısı oldukça azdı²⁵. Birkaç yıl içinde gazetenin tirajı 1000 civarına yükseldi. "Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi" nin redaktör yardımcısının raporuna göre 1892'de gazete 250 adet basılıyordu. Daha sonra gazetenin tirajı iyice düşerek 225'e indi. Rusya'nın Askeri İşler Bakanlığının desteğiyle 1893'ten itibaren haftada iki defa çıkan

(23) T.E.ERNAZAROV, A.I.AKBAROV, Istoriya Pereodiçeskoy Peçati v Turkestane (1870-1925), (Türkistan Matbuatının Tarihi (1870-1925)), Taşkent 1976, s. 14-17.

(24) Z.L.AMITİN-ŞAPIRO, O.D.MOROZOV, Kırgız SSC İlimler Akademisi, Tarih Araştırma Enstitüsünün Dergisi, Turkestanskiye Vedomosti kak Istoçnik po Istorii Kirgizii, No 1, 1955, s. 116.

(25) Yayın hayatının ilk yılında gazetenin abone sayısı 100 kadar idi.

gazetenin tirajı 1050 idi.²⁶ 1901 yılının sonbaharından gazetenin baskı sayısı 2500'e çıktı.

Gazetenin ilk sayısının resmi bölümünde General Perovskinin "Hükümdar Mektubu" makalesi ve Semarkand'ta bulunan Hazreti Osman'a ait Kuran'ı Kerim hakkında bilgiler yayınlandı. Gayri resmi bölümünde ise Kırgız masalları ve Taşkent şehrinin sosyal hayatı hakkında bazı bilgiler yer alıyordu.

"Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi" Türkistan bölgesinde pamuk yetiştirme konusuna da çok önem veriyordu. Gazetenin ilk sayısında "Türkistan'da pamuk ziraatının meseleleri" adlı makalede Rusya'nın sanayisinin ve ticaretinin gelişmesinde Türkistan pamuğunun önemi hakkında şu ifadeler geçmekteydi: "Türkistan bölgesinin şehir ve kasabalarında pamuk ziraatının meselelerine öncelik vererek, Türkistan pamuğunun kalitesini yükseltmeye çalışacağız".²⁷

Gazetenin "Haberler ve Notlar" bölümünde Türkistan'da yapılan arkeolojik araştırmaların sonuçları, yerli halkın edebiyatı ve folkloru hakkında bilgiler yer almaktadır. "Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi" Rusya idaresinin resmi organı olarak belli bir program çerçevesinde yayınlandığı için gazetede Türkistan halkının Milli direnişleri hakkındaki makaleler az sayıdadır. Mesela 1887-1897 yıllar arasında Sır Derya, Semarkand, Andican ve Fergana vilayetlerinde Türkistan halkı Rus sömürgeciliğine karşı 668 defa isyan etti.²⁸ Ancak gazetenin bu yıllara ait sayıları sıradan haberlerle doludur.

Bunun dışında gazetede tarım politikası, Türkistan'ın maden zenginlikleri, Doğu Türkistan meseleleri ve Çin siyaseti, Dungan ayaklanması, Afganistan'la ilgili çok değerli ve ciddi ilmi makaleler yayınlanmıştır. Bu makaleleri meşhur Rus ilim adamları ve misyonerleri özel ilmi heyetlerle hazırlamışlardır. Örneğin zooloji profesörü N.A.Severtsov

(26) ÖCMDA, F. I-1, Op. 17, D. 109, s 1-2.

(27) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 28 Nisan 1870, No 1.

(28) T.E.ERNAZAROV, A.I. AKBAROV, a.g.e.

"Pamir İncelemeleri ve Fergana İlim Heyetinin Genel İlimi Araştırma Sonuçları Raporu"²⁹ adlı makalesinde Pamir dağlarının maden zenginlikleri, nehir topografileri, hayvan çeşitleri hakkında çok kıymetli bilgilerin yanı sıra Rus görüşü ve sömürme metotları dikkat çekmektedir.

20. yüzyıla doğru Türkistan'da Rusya sanayisi için ham madde ve yarı mamuller sağlayan yerli üretim (kömür, petrol, pamuk vs) ve imalat sanayiinde önemli gelişmeler kaydedildi. Bu durum Türkistan'da, başta Ruslar olmak üzere, hemen hemen tamamıyla yabancı Avrupa nüfusunun çoğunluk teşkil ettiği sanayi merkezlerin kurulmasına ve gelişmesine yol açtı. Rus sanayii için çok gerekli bir ham madde olan pamuk istihsal ve ihracı büyük artış gösterdi³⁰. Bunun için Rusya Türkistan'ın milli mukavemetini kırıp zayıf düşürecek ve Moskova'ya koloni olarak bağlı kalmasını sağlayacak ortamı hazırlamaya çalışıyordu.

D.İvanov'un "1879 Alatau Ziyareti" (Poyezdka v Alatau v 1879 godu) adlı makaleleri bir kitap haline getirilerek Taşkent'te yayınlandı. D.İvanov bu çalışmasında kömür ve maden zenginliklerine büyük yer verdi. Girişte Alatau tarihinden bahseden D.İvanov Türkistan'daki Rus pozisyonu ve stratejisini, ayrıca emellerini açık bir şekilde ele almıştır. Doktor P.V.Putilov Türkistan bölgesinde Sart ve Rusların ilişkileri hakkında çok yönlü araştırmalar yaparak bu bölgenin Ruslaştırılmasına dair farklı farklı görüşler öne sürdü.³¹

Gazetede Türkistan ziraatı ile ilgili çok sayıda makaleler yayınlandı. "Namangan Uyezindeki Ziraat Meseleleri" (Oçerki Zemledeleiya v

(29) Kratkiy Otçot o Pamirskih İssledovaniyah i Obşih Nauçnih Rezultatah Ferganskoy Uçonoy Ekspeditsii "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 24 Nisan, 1879.

(30) Rusya'nın amacı Türkistan'ı ekonomik anlamda kendisine muhtaç etmekti, bu yüzden sadece pamuk ziraatı yapılmasını teşvik etti. Hububat ekimini ise olabildiğince azaltma yoluna gitti. Böylece Türkistan pamuk ekmekle meşgul olup, hububatı Rusya'dan satın almak zorunda kalacaktı. 1884'te pamuk ekilen arazinin yüz ölçümü 300 desatindi. İki yıl sonra bu 12 000 desatine yükseldi, dört yıl sonra da 5 900 desatin arazi pamuk ziraatına ayrıldı. Geniş bilgi için bkz. Z.V.Togan, Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi, 2 baskı, İstanbul, 1981, s. 280-284. Rezultati Poseva Amerikanskogo Hlopka v Semireçi i Kuldjinskoy Rayone, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 3 Ağustos 1876, No 51. Poyezdka v Alatau v 1879 godu, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 1 Nisan 1880, No 14. Turkestanskiy Kray v 1877 godu, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 14 Şubat 1878, No 7.

Namaganskom Uyezde) adlı makalede verimli topraklar tespit edilerek, hangi bölgelerin Rus iskanına açılması gerektiği hakkında tavsiyeler yapılmıştır.

Bu gazetenin önemi bizzat Rus ilim adamları tarafından da vurgulanmıştır. V.V.Bartold "Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi"nin Orta Asya'yı araştırmada çok önemli bir tarihi kaynak olduğunu "Avrupa'da ve Rusya'da Doğunun Tarihini Araştırma Meseleleri" adlı eserinde: "Türkistan Genel Valiliğin oluşturulması bölgede Rus ilim araştırmacılarının önünü açtı. Bunların ilk amacı bölgenin tarihini, istatistiğini, coğrafyasını, kültürünü, yaşam tarzını ve örf-adetlerini incelemektir. Bu çalışmalar ise Orta Asya'yı, her yönden, tanımak için çok değerli kaynaklar olarak gelecek nesillere kalacaktır"³² ifadeleriyle ortaya koydu.

Bu gazetenin ilmi değerini anlayan Rusya'nın ünlü Rus araştırmacı Y.K.Betger, gazetede çıkan Tacikistan'la ilgili haberlerin ve makalelerinin bibliyografyasını,³³ ayrıca gazetede çıkan bütün makaleleri ve notları inceleyerek "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" ne göre Orta Asya'nın Tarihi ve Arkeolojisi" adlı bibliyografik çalışmalarını yayınladı. Y.K. Betger bu çalışmasında 772 bibliyografik fişleme yapmıştı. Y.K. Betger çalışmasını araştırmacı V.V.Bartold'a ithaf ederek, V.V.Bartold'un ilim hayatı üzerinde de durmuştur.³⁴

(31) bkz. "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 12 Ocak, 1888.

(32) V.V.BARTOLD, İstoriya İzuçeniya Vostoka v Yevrope i Rossii, 1 baskı, Moskova 1911, s. 228.

(33) Y.K.BETGER, V Knige Bibliografiya Tajikistana (Materiali po İzuçeniyu Tajikistana, Taşkent 1926, s. 1-26.

(34) Y.K.BETGER, V.V.Bartoldu. Turkestanskiye Druzya i Poçetateli, Taşkent 1927, s. 481-531.

II. BÖLÜM

I. RUSLARIN TÜRKİSTAN'I İŞGALİNİN SOSYAL VE SİYASİ BOYUTLARI

Çarlık Rusya'nın emperyalist amaçlarla işgal ettiği Türkistan'ın tarihinin günümüzde objektif olarak araştırılması yalnız bilimsel değil, aynı zamanda pratik siyasi bir önem de taşımaktadır. Rus Çarlığı Türkistan bölgesini ele geçirdikten sonra, kendi güvenliğini ön planda tutarak bölge üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırmaya yöneldi. Rus yönetimi ilk zamanlarda bölge halkının geleneklerine ve hayat tarzına müdahale etmekten kaçınıyordu. Ancak Ruslar kısa zaman sonra Türkistan'da siyasi ve sosyal tedbirler almaya başladılar:

1. Siyasi tedbirler:

- a) Türkistan'ı boy esasına göre idari birimlere ayırmak;
- b) Kazak bozkırlarında Rus göçmenleri iskanı;

2. Sosyo-ekonomik tedbirler:

- a) Türkistan bölgesinin doğal kaynaklarına yönelik tasarruflar ve bu bölgeyi Rus mamulleri için bir Pazar haline getirme çabaları;

3. Kültür ve eğitim alanında alınan tedbirler:

Ruslar Türkistan'ı kontrol altına aldıktan sonra buradaki işgali ve varlıkları devam ettirmek için bölgede sadece Rus göçmen yerleştirerek değil aynı zamanda yerli ahaliyi milli kimliğinden ve kültüründen de uzaklaştırarak Ruslaştırma yollarını aradı. Bu yollar arasında Rusça'nın yaygınlaştırılması, mahalli dillerin baskı altına alınması, Rus kültürü ve hayat tarzının benimsetilmesi için eğitime özel bir önem verildi. Bunun içinde Rus-Yerli okullar açıldı.

Bu başlık altında "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" nin materyallerine dayanarak Rusların Türkistan'a Rus göçmenlerini yerleştirmesi, yerli halkı asimile ederek bölgeyi Ruslaştırma çabalarını ve Türkistan bölgesini milli idari birimlere parçalayarak kullandıkları metotları incelenmiştir.

1.1. Orenburg-Sibirya İşgal Hatlarının Birleştirilmesi ve Rusların Uyguladığı Asimilasyon Metotları

19. Yüzyılın ikinci yarısında Çarlık Rusya'sı bugünkü Kazakistan'ın güney ve güney-doğusu istikametinde ilerledi. 1861 tarihinde Rusya'da serflik kaldırıldı. Serflik kaldırılmadan önce Kazak bozkırlarına gelip yerleşen tek yabancı unsur vardı. Yevgeniy Smirnov'un ifadesine göre bunlar köle olmayan Hristiyan Rus Kazakları idi. Bunlar sadece Kazak Türklerinin topraklarının sınır boylarındaki kaleler civarına yerleştirilmiştir. 1825 yılında Semireçi (Yedisu) vilayetinde, Kapal Kalesi ile Sergiopol ve Kapalskaya Rus Kazakları yerleşim alanları (Küçük köyler) kuruldu. 1845'te 200 Rus Kazak'ı Irgiz'de inşa edilmiş Uralsk Kalesine yerleşmişti.³⁵

1847'de Aral Gölünün kıyısında kurulan Raim kalesine muhafız kuvveti olarak 200 Rus Kazak'ı yerleştirildi. 1856'da Çelkar gölü, Kuşum ve Uzen nehirlerinin Hazar denizine döküldüğü yaklaşık 90 km²'lik bir sahada 73 bin

(35) Y.SMIRNOV, Vozmojny li Zemskiye Naçalniki v Turkestanskom Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 16 (18) Şubat 1894, No 9.

Rus askeri bulunmaktaydı. Ancak kölelik müessesesinin kaldırılmasından sonra Rus köylüleri Kuzey Kazakistan'a yerleşmeye başladılar. Bu göç özellikle 1891 tarihindeki kıtlıktan sonra yoğunlaştı. E.B.Bekmahanov "1893 yılında Kazak bölgesine gelip yerleşen Rus köylülerinin sayısının 200 bini bulunduğunu" söylüyor.³⁶

Rusların Türkistan'da yayılmasında Orenburg Rus Kazaklarının rolü büyüktür. 12 Ocak 1840 tarihinde çıkan Rus Çarı'nın fermanı gereğince bir milyon desatin³⁷ genişliğindeki Kazak Türkleri'ne ait toprak Orenburg Rus Kazak'larının eline geçmişti. Neticede Orsk kalesinden Toguzak ve Uy nehirlerine kadar 500 km² lik askeri hat oluşturuldu.

Bu askeri hatta Rusya'nın 30 kalesi, Rus Kazakları ve Step Rus askerleri için yerleşim alanları kuruldu. Binlerce Kazak Türkü Ruslar tarafından asıl yerlerinden daha az verimli topraklara kovuldu. Rusya'nın işgal planlarını gerçekleştirmek ve steplerde Ruslara karşı çıkanları cezalandırmak amacıyla 63 bin kişilik Rus Kazak ordusu kuruldu³⁸.

Rus Oryantalist ve misyoner materyalleri Türkistan'da Rus amacını, sadece yerli halkın kültür, gelenek, etnografi, coğrafi ve tarihini araştırılmasını güdüyordu demekteler. Fakat, bütün bunlar yerli halkın örf-adet ve kültürün incelenmesi adı altında Türkistan'ı kolonize ederek bu sahayı Rusya devleti içine dahil etmeyi amaçlıyordu. "Vestnik Evropı" dergisinde yazar, Rusların işgal ettikleri Türkistan topraklarına Rus kanunu ile beraber, Rus kültürü, yaşayışını getirdiklerini ve bu toprakları Ruslaştırarak, aynı zamanda Hıristiyanlaştırarak Rus devleti içinde eritilmesi gerektiğini söylemektedir.³⁹

Çarlık Rusya'sı 1890 yılının 22 Ekim ve 22 Aralık günlerinde Dala Vilayetinin topraklarını yönetimi ile ilgili şu kanunu çıkarttı: "Dala nizamnamesinin 119. maddesine ve Türkistan Toprakları Yönetim

(36) E.B.BEKMAHANOV, Prisoyedineniye Kazahstana k Rossii, Moskova 1957, s. 168.

(37) Eski Rus ölçü birimine göre 1,09 hektarlık arazi.

(38) K.A.BERDENOVA, Yevraziystvo v Ekonomičeskoy i Etnopolitičeskoy İstorii Kazahstana. Almatı 1997, s. 164.

(39) "Vestnik Evropı" dergisi, 1875, No 10, s. 529.

nizamnamesinin 270. maddesine göre göçebelerin toprakları Rus Devleti'nin eline geçmiştir. Bu toprakları, onlar sadece mezkur nizamnamelerde tespit edilen kullanım hakları çerçevesinde tasarruf edeceklerdir".⁴⁰ Rus Coğrafya kurumu verilerine göre, Kırgız (Kazak)Türkleri Rus köylülerin göçlerinden çok sıkıntı çektiler ve azarlandılar; buna göre 500 Kırgız (Kazak) ailesi çaresiz az verimli arazilere göç etmişti, bunun yanı sıra 1500 Karatay boyu Kırgızları kendi topraklarından göç etme mecburiyetinde kalmıştı.⁴¹

N.Ponomaryov Türkistan topraklarının yüz ölçümünü belirleyecek nüfus kapasitesini şu şekilde tespit etmiştir: "Dala ve Sır Derya vilayetlerinin, ve Amu Derya vilayetinin topraklarının yüz ölçümü 2 388 675 km² veya 248 820 312 desatindir. Bu bölgedeki nüfus ise 4 930 233 tür. Demek ki bir kilometre kareye 2,07 insan düşmektedir veya bir insana 52 desatin toprak düşüyor. Dala vilayetinin Rus Kazak askerleri 10 042 869 desatin genişliğindeki araziye sahiptir. Sır Derya vilayetinin yerli halkı ise 900 000 desatinlik araziye sıkıştırıldı". N. Ponomaryov bu topraklardan Rus köylülerin her birine 10 desatin genişliğinde arazi vererek 7 647 630 desatin toprağa el konulabileceğini belirtti.⁴²

Sibirya Rus Kazak askerleri 19. yy. başında İrtiş ve Tobol nehirlerinin arasında, yani 1,5 milyon desatinlik, çok verimli toprakları işgal etti. Rus Çarı Rus Kazaklar'ının İrtiş nehrinde ve Zaysan gölünde balıkçılık yapmasına izni verdi. Kazak Türkleri ise bu topraklardan yararlanmak için Rusya'ya vergi ödüyordu.

Sibirya işgal hattının toplam uzunluğu Paris Varşova arasındaki mesafe kadardı. 1822 yılında Sibirya askeri hattı üzerinde Aktav ve Jarkain kaleleri inşa edildi. Bu kalelerde Kazak Türklerini kontrol altında tutmak amacıyla Rus Kazak askerleri yerleştirildi. 1824 yılında Sibirya hattında Karkaralı, Akmola, Atbasar, Ayagoz, Bayan-Avul, Kokpekti ve Kuşmurun

(40) N.PONOMARYOV, Po Voprosu o Kolonizatsii v Stepnih Oblastyah, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 6 (18 Haziran) 1899, No 43.

(41) Zapiski Russkogo Geografičeskogo Obşestva, Semipalatinsk, 1907, s. 9.

(42) A.g.m.

kaleleri kuruldu. Bu kaleleri iskan etmek için Rusya'nın Saratov, Orenburg ve Harkov vilayetlerinden dört bin Rus köylüsü yerleştirildi⁴³.

1851 yılında Albay Karbışev, Kaskelen nehri kıyısındaki Hokand Hanlığına ait Tau-Çubek kalesini ele geçirdi. 1854'te Ruslar Zailiysk kalesini kurdu, daha sonra bu kalenin adı Verniy kalesi olarak değiştirildi. Temmuz 1855'te bu kaleye Sibiry Rus Kazakları gelerek bugünkü Almatı şehrinin temelini attılar. 1856'da burada Rusya'nın Tomsk ve Tobolsk valiliklerinden 139 Rus Kazak ailesi ve 300 Rus ailesi iskan edildi. Böylece Talgar, Issık, Kaskelen ve Çemolgan nehirlerinin çok verimli kıyılarında Rus yerleşim merkezleri kuruldu.

Sidelnikov T. İ. "Borba za Zemlu v Kirgizskoy Stepi" (Kırgız Bozkırlarında Toprak İçin Mücadele) çalışmasında Kırgız (Kazak) toprakların işgali 18. yüzyılda başlayarak 19. yüzyılın ikinci yarısında sona erdiğini, bu halkın da en verimli 10 milyon desatina arazinin Ruslar tarafından zorla müsadere edildiğini yazmaktadır.⁴⁴

Zailiysk bölgesini mevzii haline getiren Ruslar Güney Türkistan'a yerleşmeye başladılar. Tokmak ve Pişkek'i zapt ederek, Sibiry ve Orenburg işgal hatlarını birleştirme hedefine 1864 tarihinde Çimkent şehrini işgal ederek ulaştılar. Bunun yanı sıra Rusya Semireçye ve Sır Derya askeri hatlarını birleştirerek Tokmak, Merke, Evliya-Ata ve Türkistan şehirlerini ihtiva eden Yeni-Hokand işgal hattını meydana getirdiler. Bu hatta 1865 yılında Taşkent dahil edildi.

1867'de Rus idari teşkilatı esas alınarak Türkistan Genel Valiliği kuruldu. Bu Valiliğin kuruluş amacı Türkistan'ın Rus topraklarına dahil edilme sürecini hızlandırmaktı. Türkistan Genel Valiliği, bölgedeki Türk halklarının asimilasyonunu hızlandırmak maksadıyla onların birleştirici unsurları olan dil, tarih ve kültürlerini tahrip etme ve Türk boylarından ayrı birer millet oluşturma

(43) Очерк Постепенного Русского Движения на Востоке, "Туркестанские Ведомости Газетesi", 21 Mayıs 1874, No 20.

(44) SIDELNIKOV T.İ., Borba za Zemlu v Kirgizskoy Stepi, S-Petersburg, 1907, s. 53.

abalarına girdi. Bu tarihten sonra Ruslaştırma siyasetinin açık bir ifadesi olarak "Türk, Türkçe, Türkistan" gibi kelimelerine alternatifler aranmaya başladı.

N.S. Lıkoşın Türkistan'da Rus nüfuzunu güçlendirmek için Türk boylarının birbirine düşürölmesi fikrini savundu.⁴⁵ Kırgız ve Sartları ayrı millet olarak gören Lıkoşın, "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nde onların etnik yapısının çok farklı olduğu iddia eden makaleler yazdı. "Ana Dilinde Eğitim" başlıklı makalesinde N.S.Lıkoşın yerlilerin dini inanç ve yaşayışlarına müdahale etmeden onlar için ayrı şivelerde kitaplar yayınlanmasını önerdi.

O, Türkistan bölgesinin ayrı idari birimlere bölünerek Kırgız, Sart, Kara-Kırgız şivelerinde broşür ve kitaplar yayınlanması gerektiğini ileri sürdü. Ayrıca bu kitapların kapağının ve fiyatının yerli halkın ilgisine mahzar olabilecek şekilde ayarlanması, İstanbul'dan, Kulca'dan, Mısır'dan gelen kitapların ise Türkistan'da satılmasının yasaklanması tavsiye ediyordu.⁴⁶

Ruslar, İstanbul ve Buhara'nın İslam dünyasının kültür merkezleri konumunda olduğunu ve bu şehirlerin Türk halklarını birleştirici bir rol oynadığını, Osmanlı ajanlarının her zaman Türkistan halkının Rusya'ya karşı yaptıkları ayaklanmalarda onlara maddi ve manevi destek verdikleri kanaatindeydiler. Ruslar Kafkasya'da şeyh şamil önderliğinde gerçekleşen ve Andican şehrinde meydana gelen Milli mücadele hareketlerinden Türkiye'yi sorumlu tutuyorlardı.⁴⁷

D.N.Logofet "Müslüman Dilindeki Kitaplar" adlı makalesinde Türkistan'a İstanbul'dan, Bombay'dan, Kazan'dan ve Buhara'dan kitap ve broşürlerin geldiğinden bahsediyordu. O, Türkistan'ın bu yayınlardan

(45) S.N.LIKOşIN, Premii za Znaniya Yazıkov, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 18 şubat, No 28.

(46) S.N.LIKOşIN, Prosveşeniye na Rodnom Yazıke, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 26 Ekim (8 Kasım) 1900, No 86.

(47) D.N.LOGOFET, Knigi na Musulmanskih Yazıkah, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" 3 Ağustos (5 Eylül) 1901, No 67.

temizlenmesini ve mezkur yayınların Türkistan'a sokulmamasını tavsiye ediyordu.⁴⁸

Türkistan bölgesini kontrol altında tutmayı amaçlayan Ruslar, Türk boylarını bir birlerine karşı kıskırtarak bu bölgeyi milli idari birimlere ayırmanın yollarını arıyorlardı. İlk önce Ruslar, bu idari birimlere Ruslarla birlikte Polonyalılar, Almanlar ve Yahudilerin yerleşmesini sağladı. Ancak bu halklar her bir köyde toplam nüfusun 1/10 geçmeyecek şekilde yerleştirildi.

Türkistan'a bu göçmenlerin yerleştirilmesinin sebebi Rusya'nın bölgenin nüfus yapısını bozarak Türkistan'da bir sosyal taban oluşturmak istemesiydi. Her bir kasaba veya köyün sınırlarının kesin olarak belirlenmesi ve bu yerleşim yerlerinde her sene istatistik bilgiler toplanarak sonuca göre bir kilise, okul ve pazar yeri kurulması emredildi.⁴⁹ "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" nin bilgilerine göre General N.I.Grodekov zamanında sadece Sır Derya vilayetinde bu tür yerleşim yerlerinin sayısı 50 idi.⁵⁰ Rusların en çok iskan edildiği yerler Çimkent ve Evliya Ata kasabaları idi⁵¹.

26 Mart 1870 tarihli Halk Eğitimi Bakanın raporunda Türkistan halkının konuşma dillerinin dikkate alınarak, onların kendi dillerinde eğitim görmeleri tavsiye ediliyordu. Böylelikle Türkistan'da kültür birliği bozulacağı ve yerli halkın asimile edilmesinin daha kolay olacağı fikirleri savunulmaktadır.⁵² Bu rapordaki önemli maddelerden bazıları şunlardır :

1. Türkistan bölgesinin hangi vilayetlerinde "Kırgız", "Sart", Kara-Kırgız", Kara-Kalpak" vs boyları için Rusya Devlet Hazinesinin desteği ile ayrı ayrı o bölgelerde özel yerli okulları açılacaktır;

(48) A.g.m.

(49) GRAF GOLOVIN, K Voprosu o Kolonizatsii Turkestanskogo Kraya, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 25 Mayıs 1907, No 76.

(50) İ.O.GEYER, O Kolonizatsii Turkestana, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 9 Eylül 1897, No 63.

(51) Bu kasabaların her birinde 15. bin Rus göçmen yaşıyordu.

(52) O Postanovke Inorodçeskogo Obrazovaniya, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 18 Kasım 1905, No 169.

- a) Bu okullarda verilecek, eğitim ve öğretimde yerli lehçeler kullanılmalıdır. Yerli lehçelerin yazıya aktarılmasında kiril alfabesi kullanılarak bölge halkına Rus harfleri tanıtılmalıdır.
- b) Bu okulların öğretmenleri Rus dilini ve yerli şiveleri çok iyi bir seviyede bilmelidir ;
- c) Rus ve yerlilerin nüfus oranının bir birine yakın olduğu bölgelerde Rus-Yerli okulları açılmalı ve bu okulların programlarında Rusça ağırlıklı olmalıdır. Yerli dil ikinci derecede olmalıdır;
- d) Mektep ve medreselerde hazırlık sınıfları açılarak Rusça öğretilmelidir.

Türkistan çocuklarının kendi lehçelerinde eğitilmesine önem veren Halk Eğitimi Bakanı, şu tavsiyelerde bulunuyordu:

1. Sart, Kırgız, Kara-Kırgız, Karakalpak'ların dilleri Türkçe olduğu için edebiyatları derinlemesine incelenmemiştir. Bu sebeple onların edebiyatları hakkında geniş çaplı araştırmalar yapılarak bir birlerinden ayırmaya gayret edilmelidir. Onların edebi dili Farsça, ilmi dili ise Arapça'dır. Bunu dikkate alarak, bu halkların kendi şivelerinde ders kitapları çıkartılmalıdır.
2. Türkistanlı çocuklar mektep ve medreselerde aynı kitaplardan faydalanmaktadır. Ayrıca bu kitapların münderecatı ve müderrislerin tatbik ettiği eğitim metotları bizim amaçlarımıza aykırıdır. Bu okulların yeniden organize edilmesi ve şu hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir:
 - a) Yerli eğitim müesseselerinde sitem değişikliğine gidilmesi, zorla Rus dili ve kültürünün öğretilmesi Müslüman halkının hoşnutsuzluğuna sebep olabilir.
 - b) Yerli şivelerin çok fakir olması birtakım zorluklara yol açabilir. Bunu göz önünde bulundurarak yerli şivelerde çıkarılacak kitaplarda öncelik en

önemli derslere verilmelidir, bunlar Rusça, Rus edebiyatı, tarihi ve coğrafyası dersleridir.

Rus yönetimi bahsettiğimiz metotları sistematik bir şekilde uygulamaya koyma safhasında iken Tatar okulları meselesi ile karşı karşıya kaldı. Ufa'daki Orenburg müftüsü K.P.Kaufman'dan Türkistan'da Tatar okullarının açılmasını istemişti. Ancak Orenburg müftüsünün gönderdiği mollalar, K.P. Kaufman tarafından geri gönderildi.⁵³

19. yüzyılda Tatar edebiyat ve ilim dili gelişmiş bir seviyede idi. Tatar Türkçe'si Türkistan'daki diğer Türk lehçelerine yakın olduğundan dolayı Rus yönetimi bu okulların açılmasını engelliyordu. Halk Eğitimi Bakanı bu politikanın gerekçelerini şöyle açıklıyordu: "Yerli halkın Tatar dilinde eğitim görmesi engellenmelidir. Tatar okullarının maksadı Türk halklarını bir araya getirerek Rusya'dan ayrı, Avrupa tarzında yapılanmış bağımsız bir Türk devleti kurmak ve Türk kültürünü canlandırmaktır. Türkistan çocuklarının bu tür okullarda eğitim görmelerine izin vermek çok büyük bir hatadır.

Rus yönetiminin Tatar okulların yayılmasını engellemesi lazımdır. Türkistanlıları kendi benliklerinden uzaklaştırarak Rus şuuruyla yetiştirip Türk kültürüne karşı alet olarak kullanmalıyız"⁵⁴.

N.Ostroumov⁵⁵, Tatarlar'ın Türk halkları arasında fikir birliğini sağlama heveslisi olduğunu belirtmektedir. Onun verdiği malumatlara göre Sibiry ve

(53) V.V.BARTHOLD, Soçineniya, II cilt. Moskova 1963, s. 297.

(54) O Postanovke İnorodçeskogo Obrazovaniya, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 18 Kasım 1905, No 169.

(55) OSTROUMOV Nikolay Petroviç - Rusya'nın Tambov vilayetinde dünyaya geldi. Aynı şehirde din okulunu başarıyla tamamladı. 1866 yılında Kazan İlahiyat Akademisini kazanıp 1870 yılında bu Akademiden mezun oldu. 1883-1901 yılları arasında Ostroumov Taşkent lisesi Müdürlüğü, 1901-1917 tarihleri arasında Türkistan Öğretmen Okulunun Müdürlüğü, 1883-1917 yılları arasında, yani 34 sene "Türkistan Vilayeti Gazetesi"nin (Turkestanskaya Tuzemnaya Gazeta) redaktörlüğü görevini yaptı. "Türkistan Vilayeti Gazetesi" 1870 yılından itibaren "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nin bir kolu olarak ayda dört kere Rusların Sart ve Kırgız isimleriyle ayırdığı dillerde çıkıyordu. "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" gibi bu gazete de resmi ve gayri resmi bölümlere ayrılmıştı. Bu gazete de kültür, bilim, edebiyat, tarih, etnografya, arkeoloji vs. ilgili makaleler yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkn. Kozibayev S., Ramazanova A., Allabergen K., Alem Baspasozı Tarihinan, Almatı 1998, s. 6-9.

Orta Asya'da 1892 yılı itibariyle 2384 Tatar, yerleşik ve göçebe Türkler arasında "Rusya Türklerini birleşmesi için propaganda yapıyordu."⁵⁶ N.Ostroumov Tatarların bu faaliyetlerinin Rusya İmparatorluğunun emellerine engel olacağını belirterek, bunların Kazan, Penza, Tambov, Razyan ve Kasimov Tatarları olarak bölünmesini tavsiye etti.⁵⁷ Bunun yanı sıra Hristiyan Tatarlar'ın da ayrı bir grup olarak kabul edilmesini önerdi.

N. Ostroumov Türkistan Genel Valiliğine sunduğu raporda Kırgızların Kırgız-Kaysak ve Kara-Kırgız olarak bölünmesini istedi. O, mezkur halk hakkında "taş gibi cahiller" ⁵⁸ ifadesini kullanıyordu. Bu halkların yaşayışlarındaki ve giysilerindeki farklardan hareketle Kırgız ve Kara-Kırgız olarak bölünebileceğini ifade etti. Hatta antropolojik yönden bu halklar arasında hiç fark olmadığını belirten N.Ostroumov bu halkların yüz farklılığına, şivelerine ve giydikleri ayakkabılarına çok dikkat edilmesi gerektiğini belirtti.

Türkistan bölgesinde Kazak Türkleri çoğunlukta olduğundan dolayı Rus yönetimi bu halkın yerleşik hayata geçmesini engelliyordu. Mesela Graf Suhohtel Kırgızlar'ın Rusya için göçebe olarak kalmaları daha faydalıdır diyerek, onların "cahil" bırakılmasının önemini vurguluyordu.⁵⁹ Bu arada N.Ostroumov mezkur halkın dini yaşayışına ve diğer Türk boylarından farklı olduklarını göstermek için onların çadırlarındaki süslemelere bile önem verilmesini, Kırgızlar (Kazak Türkleri) ve Kara-Kırgızların (Kırgız Türkleri) nüfus yapısının tespit edilerek ekonomik faaliyetlerinin ve müzik aletlerinin farklılaştırılmasını öneriyordu.⁶⁰ Ayrıca Kırgızların Sart ve Tatarlarla münasebet kurulmasının engellenmesi gerektiğine işaret ediyordu.

"Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" ndeki bazı makalelerde Rusların Yeni Kurgan ve Suzak seferlerinde Kazak Türklerinin Ruslarla birlikte hareket ettikleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu makaleleri yayınlamak, Rusların

(56) ÖCMDA, F. I-1, Op. 11, D. 1191, s. 10

(57) A.g.b.

(58) A.g.b. , s. 12.

(59) "Delo Dergi"si, 1866, No 3.

Türk boylarını bir birine karşı kışkırtmada kullandıkları yeni bir metottur. "Kırgızları Rus Ordusuna Çekme Meseleleri" adlı bir makalede Kırgızların Ruslarla birlikte sefere çıkarak, yerli halkı Rus ordularına karşı savaşa çağırdıkları belirtilmektedir.⁶¹ Rusların verdiği malumatlara göre Kırgızlar Türkiye'yi kendi vatanları olarak görüyorlardı ve Rus istilasına karşı Hokand askerleriyle birlikte mücadele etmişlerdi.⁶²

Karakalpak Türklerine gelince, N.Ostroumov, "bu halkın örf ve adetleri Kazak Türklerine benzediği için Karakalpaklar arasında ziraat faaliyetleri desteklenmelidir" diyordu. N.Ostroumov Karakalpakların Kırgızlardan farklı bir millet olarak gösterilmesinde en önemli noktanın onların yaşam tarzı olduğunu belirtti. Onların adetlerinde bir erkek ölünce onun eşinin kardeşiyle evlenmesinin yasak olduğunu örnek vererek bu konuda makaleler yayınlanmasını istedi.⁶³

N.Ostroumov Amu Derya vadisinde ve Fergane vilayetinde 15 bin çadırılık bir Karakalpak kitlesinin yaşadığını hatırlattı. Ancak Karakalpak'ların etnik yapısında da aynen Kazak, Kırgız ve Özbek Türklerinin oluşmasında olduğu gibi önemli rol oynayan şu boylar vardı ; Kongrat, Keneges, Mangıt, Kıpçak, Uysun, Cabın.⁶⁴

"Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" nde N.Ostroumov "Sart" kelimesinin etimolojik anlamının "Şehirli" veya "Yerleşik" manasına geldiğini söylemektedir. Etnografi ilmi ise onların Türk halklarının bir parçası ve dillerinin Türk dili olduğunu göstermektedir. N. Ostroumov Sartlar hakkında şu ifadeleri kullanıyor: "Sartların Dili Türkçe'dir, Farsça konuşmalarına rağmen, onları Taciklerle karıştırmamak gerekir. Zamanımızda Orta Asya

(60) ÖCMDA, a.g.b. , s. 14.

(61) K Voprosu o Privleçenii Kirgiz k Otbıvaniyu Voinskoy Povinnosti, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 9 (21) Haziran 1898, No 51.

(62) A.g.m.

(63) ÖCMDA, a.g.b.

(64) "İstoriya Karakalpakskoy ASSR", Akademiya Nauk Uzbekskoy SSR, Karakalpakskiy Filial, Taşkent 1974, s. 89.

üzerinde çalışan etnografi uzmanları onların fiziksel özelliklerini ve karakterlerindeki farklılıkları göz ardı etmemelidir."⁶⁵

N.Ostroumov Sart işanlarının göçebeler arasında Rus siyasetine ters bir ideoloji yaydığını söylemektedir. Sartları kurnaz, her şeyden kar bekleyen ve eğitilmiş bir millet gibi göstererek onların göçebe Türk boylarla iyi geçinmedikleri doğrultusunda makaleler yayınlanmasını istedi.⁶⁶ Rusya literatüründe Sartlar'dan Özbek'lerin ayrılmasının gerektiğini ileri sürdü.

N.Ostroumov'un verdiği malumatlara göre, Özbekler Amuderya vilayeti nüfusunun % 3'ünü (182120) oluşturmaktadır. Buhara emirliğinde ve Hive hanlığında yaşayan Türk Halklarının "Özbek" olarak adlandırarak ayrı bir millet kimliği içerisine alınması gerektiğini ifade etti.⁶⁷

Türkistan Türklerini bölmek isteyen Ruslar'ın, 28 Ocak 1897 tarihinde yaptıkları sayım neticesinde Türkistan genel-valiliğinin beş vilayetinde (Siri Derya, Semireçi, Zakaspi, Fergane ve Semerkand) 5.271.775 kişinin yaşadığı belirlendi. 1905 yılında yapılan sayım neticesinde nüfusun 5.280.983'e yükseldiği görülmektedir.⁶⁸ Rusların yaptığı nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkistan Genel Valiliğinde toplam 4.643.150 Türk yaşamakta idi. Bu rakam toplam nüfusun % 88'ini oluşturuyordu. Ruslar Türkistan Türklerini vilayetlere ayırarak, Sır Derya (1.412.461) ve Fergana'da (1.421.497), Semireçi'de (874.062), Semerkand'ta (608.744) ve Zakaspi'de (326.384) Türk nüfusu yaşadığını dile getirmektedir.

(65) N. OSTROUMOV, Znaçeniye Slova Sart, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 7 Ağustos 1884, No 29.

(66) ÖCMDA, a.g.b. , s. 16.

(67) N.OSTROUMOV, a.g.m.

(68) Naseleniye Turkestanskogo kraya, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 16 Eylül 1905, No 137. Geniş bilgi için bkz. Materialı dla Statistiki Turkestanskogo Kraya. Çislennost Naseleniya. "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 24 Eylül, 1881.

1.2. Türkistan'ın İdari Yapısının Rus Sistemine Göre Düzenlenmesi

Rusya İmparatorluğu Türkistan'ı Rusya bünyesine katmak için 1865-1916 yılları arasında askeri, mali ve kültürel sahalarda kesif bir düzenleme faaliyetine girişti. 1866 yılında Çar hükümeti Türkistan bölgesinin yönetiminin kanuni hükümlerini belirledi. Bu düzenleme Rusya'nın istila ettiği bölgenin idari teşkilatını Rus sistemine göre değiştirmeye yönelikti.

1866 yılındaki düzenleme ile Türkistan Vilayeti Askeri yönetim birimlerine ayrıldı. Yeni oluşturulan idari birimlerin başına subaylar atandı. Vilayeti yönetme yetkisi de bir Askeri Valinin elindeydi.⁶⁹

Türkistan'da yapılan idari düzenleme halkın sosyal ve ekonomik hayatını tamamen değiştirdi. Ancak halkın tepkisinden çekinen Rus Generalleri bu yenilikleri kademeli bir şekilde uygulamaya koyma yolunu seçtiler. Türkistan Vilayetinin Askeri Valiliği Orenburg Genel Valiliğine bağlandı. Orenburg Genel Valiliği ise Rusya İmparatorluğu Savunma Bakanına bağlı idi. Türkistan genel valiliği ile kurulmasıyla beraber Türkistan bütünlüğünü kaybetti. Rus verilerine göre Dala vilayetinin yer ölçümü 1606687 km⁷⁰ buldu, Türkistan genel valiliğin yer ölçümü ise 1969983 km buldu.⁷¹

6 Ağustos 1865 tarihinde Türkistan vilayeti için ön görülen idari düzenlemelerin yer aldığı "Muvakkat Nizamname" kabul edildi.⁷² Zikredilen nizamnamenin yürürlüğe konmasının amacı, yeni işgal edilen bölgelerde Rus idari sisteminin genel çerçevesini belirlemektir. Bölgede bütün hakimiyet askeri yönetiminin elindeydi, memur organlara ise yerli halk üzerinde nezaretini güçlendirme vazifesi yüklendi.

(69) K Voprosu o Perehode Tuzemsev iz Koçevogo Sostoyaniya v Osedloye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 2 Şubat (5 Mart) 1896, No 15

(70) Rossiya, cilt I, Kirgizskiy Kray, Petersburg, 1903, s. 175.

(71) OUZA-KLAYNOV, Türkistan, Leyptsig, 1942, s. 411-412.

(72) Özbekistan Tarihi, a.g.e.

Türkistan vilayetinin ilk Askeri Valisi General M.G.Çernyaev idi. O 1863 yılında Yeni-Hokand işgal hattının oluşturulduğu zaman, Karatau dağlarındaki⁷³ kömür ocağının gelirini zimmetine geçirmiştir. M.G.Çernyaev'in başkomutanlığını üstlendiği Buhara seferinin başarısızlığa uğrayınca Çar tarafından Askeri Valilik görevinden alındı.⁷⁴ Çarlık döneminin meşhur tarihçilerinden M.A.Terentyev⁷⁵ General M.G.Çernyaev'in Ruslara güçlük çıkaran Özbek, Kazak, Kırgız Türklerinin cezalandırılmasını gerektiğine inanan şovenist bir insan olduğunu söylemektedir.⁷⁶

1865 yılında Çar II. Aleksandr'ın emriyle Orenburg, Batı-Sibirya Genel Valilikleri ve Türkistan Vilayetinin genel durumunu tespit etmek maksadıyla bir komisyon kuruldu.⁷⁷ Bu komisyon heyeti tarafından belirlenen "Yedisu ve Sır Derya vilayetlerinin yönetimi ile ilgili kanunlar gereğince Yedisu ve Sır Derya vilayetleri birleştirilerek Türkistan Genel Valiliği teşkil edildi.

Türkistan Genel Valiliğin kurucusu K.P.Kaufman Rusya'nın diğer bölgelerindeki Genel Valiliklerden farklı olarak Türkistan Genel Valiliğinin hak ve imtiyazlarının genişletilerek bölgede Savunma Bakanlığına bağlı birkaç biriminin tesis edilmesini teklif etti. 1867 yılında, önce Sır Derya ve Semireçi vilayetlerini içiren ve merkezi Taşkent olan Türkistan Genel Valiliği oluşturuldu.

Mezkur Genel Valiliğe 1868 yılında-Zerefşan, 1873'te Amu Derya, 1876'da Fergana vilayetleri ve 1899'da bütün Zakaspi (Hazar Ötesi) vilayetleri dahil edildi. Bu vilayetlerde Çarlık Rusya'nın çok sert bir düzeni kuruldu. Rüşvet, hırsızlık, yerlilere karşı sert davranış yaygınlaştı. Böylece Türkistan Genel Valiliğin kurucusu K.P.Kaufman, çok geniş bir bölgede büyük yetkilere sahip oldu.

(73) Şimdiki Güney Kazakistan'ın Çolak Kurgan şehri.

(74) ÖCMDA, F. I-1, 1868, Op. 15, D. 3, s.5.

(75) M.A.TERENTYEV - Çarlık döneminde Türkistan'a gönderilen ilim heyetlerinde yer almış. Türkistan tarihi hakkında araştırmalar yapmış olan bir tarihçi ve etnografıdır.

(76) M.A. TERENTYEV, Istoriya Zavoyevaniya Sredney Azii, III cilt, Taşkent 1873, s. 3.

(77) N.EMEL'YANOV, Materialy dlya torgovoy statistiki Turkestanskogo kraya, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 29 Mayıs 1884, No 21.

Rus Çarı tarafından bu göreve özel olarak seçilen K.P.Kaufman 1860 yıllarda Rusya Savaş Bakanlığında özel kalem müdürü görevini yapıyordu. Onun Türkistan Genel Valisi olarak seçilmesi tesadüfi değildi. K.P.Kaufman bu görevi sırasında Çar'ın güvenini kazanmıştı. Önce Letonya (Vilen) Genel Valisi olan K.P.Kaufman burada Ruslaştırma siyasetini etkili biçimde yürüterek kendini göstermiştir.

22 Ocak 1868 yılında K.P.Kaufman Taşkent halkını toplayarak "Türkistan'ın iç durumunun düzeltilmesi için Petersburg'ta Türkistan Genel Valiliği için hazırlanan kanunların halkın benimsemesi gerektiğini ve bu kanunun Türkistan halkına huzur getireceğini ifade etmiştir.⁷⁸ Z.D.Kastelskaya 1867 yılında Taşkent şehrine gelen K.P.Kaufman için "O, sadece Türkistan Genel Valiliğinin kurucusu değil, aynı zamanda bölge halkını sorgusuz - sualsiz cezalandırma hakkını kendinde gören ve bu hakkı da oldukça sık kullanan müstebit bir kişi olduğunu belirtmektedir.⁷⁹

Türkistan Genel Valiliğinin oluşturulmasıyla beraber 1867'de "Bölge Idare Projesi" oluşturuldu. Bu projenin ilk amacı Türkistan bölgesini Rusya ile bütünleştirilmektir.⁸⁰ Ancak Rusların bölgeye yönelik siyaseti yerli halk arasında hoş karşılanmıyordu. Bunun yanısıra Türkistan bölgesinin sosyal ve ekonomik hayatını değiştiren Rus siyaseti, yerli sanayi ve ticaret müesseselerinin memnuniyetsizliklerini uyandırdı. Neticede Rusya yönetimi Türkistan Genel Valiliğin ekonomik, siyasi fonksiyonlarını azaltarak bölgeyi Askeri, Mali bakımdan merkeze daha sıkı bağlayacak müesseseleri tesis etti. Emirleri Petersburg'tan alan bu müesseseler şekil olarak Genel Valiliğe bağlı idi.

Türkistan'da Maliye Bakanlığının yerel birimlerini kuran Çar hükümeti, Rusya'nın bölgedeki gelirini artırmak peşinde idi. Bunun için İçki, Tütün gibi tüketim maddelerine alım vergisi konuldu. Türkistan Gümrük Dairesi ile

(78) A.I.DOBROSMISLOV, Taşkent v proşlom i nastoyaşem, Taşkent 1912, s. 63-64.

(79) Z.D. KASTELSKAYA, İz istorii Turkestanskogo Kraya, Moskova 1980, s. 29.

üyeleri yerli halktan seçilen Müfettişlik Kurulu ve Fabrika Müfettişliği kuruldu. Türkistan'da 1895 yılında kurulan Tabii Kaynaklar ve Ziraat Bakanlığının daireleri bölgenin maden sanayisinin gelirini takip ediyordu⁸¹. Bu daireler bölgenin maden zenginliklerini sömürme amacını taşıyordu.

Türkistan Rusya için pamuk ve ham madde zenginlikleri sömürme bölgesine çevrildi. Bölgeyi Rusya'ya bağlamak için büyük çapta demir yol döşeme işleri başlatıldı. 1878'de hazar kıyılarını Türkistan'a bağlama kampanyası başlatıldı. Bu hat sonradan Kızıl-Arbat ve Çardjoa'ya kadar uzatıldı. Böylelikle Merv'ten Semerkand, Fergana, Taşkent, Andican demir hat uzunluğu 2368 km buldu.⁸² Demir yolu hatlarından 1883'te Hazar ötesi vilayetinden 467493 rublelik mal ihracat edildi ve 1104121 rublelik mal ithal edildi.⁸³

Tabii Kaynaklar ve Ziraat Bakanlığının başka bir amacı da Türkistan'da Rus nüfusunun iskanını desteklemektir⁸⁴. Bu konuda "Türkistanskiye Vedomosti Gazete"sinde Rus yetkililerin görüşünü yansıtan şu ifadeler yer verilmektedir: "Türkistan halkı bir millet olma şuuru taşımamaktadır, beylikler ve hanlıklar halinde parçalanmış vaziyettedirler. Halk bir biriyle savaşmaktadır. Bu sebeple önce yerli halk ve Ruslar arasındaki uyuşmazlıkları kaldırarak bölgedeki Rus oranını % 50'ye çıkarmak gerekmektedir."⁸⁵

(80) M. (İsim kısaltma olarak verilmiştir), Otvet na Vozrajenije NN., Po Povodu Yuredičeskih Zametok Pomeşonnoye v No. 17 Turketanskij Vedomostah, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 8 Haziran 1884, No 21.

(81) Vedomost o Količestve Gosudarstvennih Dohodov Turkestanskogo General Gubernatorstva za Desatiletiye s 1868 po 1878 goda Postupivşih v Kaznačeystva i Uyezdnıye Kassı, Povedomstvennih Turkestanskoy Kazonnoy Palatı, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 27 Eylül 1878, No 38.

(82) Po Ustroystvu Jeleznoy Dorogı ot Orenburga na Taşkent, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 20 Kasım 1879, No 46. geniş bilgi için bkz. Turkestanskaya Jeleznaya Doroga, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 9 Şubat 1882.

(83) İstekşeye 25-letıye (1867-1892) v Ekonomičeskoy Jizni Turkestana, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 10 Kasım, 1892, No 45.

(84) İz Vernogo (Korespondensiya Turkestanskij Vedomostey), "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 23 Ocak 1879, No 4.

(85) S.GESTEK, Po Voprosu o Kolonizacii Turkestana, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 24 Kasım 1881, No 46.

K.P. fon-Kaufman'ın kendi faaliyetlerle müstemlekecilik stratejilerini 1867-1876 tarihleri arasında askeri törenlerinde ortaya koydu. Bu törenler onun ismini Rusya'da Türkistan'ın saygıdeğer generali ve istilacı sıfatıyla meşhur etti. K.P. fon-Kaufman zamanında Türkistan'da genel valilik yönetimi onun menfaatine göre bulunuyordu. Rus gizli ajanı ve Türkistan konularındaki danışmanı F.Girs notlarında genel valilik faaliyetlerini, kanunlara göre yürütmesi gerekirken Kaufman zamanında bu daha çok kendi menfaatine uygun olarak yürütüldüğünden bahsetmektedir.⁸⁶

Türkistan'da Rusya İmparatorluğu yönetiminin müstemlekecilik politikası resmi olarak bu bölgenin ilk genel valisi K.P. fon-Kaufman'ın 22 Ocak 1868 tarihinde Taşkent ahalisi ile yaptığı konuşuna da açıkça ortaya konulmuştur. Mezkur nutukta K.P.Kaufman Rusların Türkistan halkının "büyük abisi" olduğunu dile getirerek, Türkistan'da Rus hakimiyetinin kati ve daimi olacağını belirtti.

Genel Valilik konseyi subaylardan oluşuyordu. Türkistan'daki Devlet memurluğu Rus subayların ve bürokratların tekelinde idi⁸⁷. 1890 yılında Türkistan Genel Valilik Meclisi kuruldu. Meclis üyeleri Vilayet Askeri Valileri, Devlet Kontrol Kurumunun yöneticileri, Genel Valiliğin Kalem Odasının Başkanı, Türkistan Askeri İşler Başkanı ve Maliye Bakanlığının temsilcisi idi. Bu meclis Türkistan topraklarından alınan vergileri ve zemstvo⁸⁸ yükümlüğünü kontrol altında tutuyordu.⁸⁹ Ancak Ruslar bölgede sürekli değişikliklere gittikleri için yerli halk bu değişikliklere karşı çıkıyordu.

Bunun üzerine Rus yöneticileri 20. Yüzyılın başına doğru Türkistan bölgesinde tamamen yerleşecek "Halk Düşmanı" anlayışını halka

(86) A.g.e.

(87) O Vvedenii Naloga s Nedvijimih İmuşestv, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 27 Ocak 1879, No 4.

(88) "Zemstvo": mahalli idare organı. 1864 yılında kurulan bu mahalli idarelere büyük toprak sahipleri, şehir ve köylülerin temsilcileri katılıyordu. Bu organ idari kararlar çıkarma, bir miktar vergi toplama, borç alıp verme haklarına sahipti. Emri altında teknik bir kadro bulundurup ilk eğitim sağlık yol bakımı, zirai ve sosyal hizmetlerde bulunurdu. 20. yüzyılın başında "Zemstvo"lar orduyu besleme ödevini de üstüne alarak önemini daha da arttırdı. Geniş için bkz. Slovar Russkogo Yazıka, I cilt, Moskova 1985, s. 609.

benimsetmeye çalıştılar. Halkın en basit itiraz veya hoşnutsuzluğunu devlete karşı yapılmış bir isyan olarak ilan edip, insanları "Halk Düşmanlığıyla" suçlayarak cezalandırıyorlardı.⁹⁰ Polis memurları kendilerine ait birimlerde, herhangi bir örgüte veya hükümete karşı planlanan isyanlara karşı dikkatli olmaları ve gerektiğinde tutuklamaktan kaçınmamaları konusunda uyarıldılar.

Türkistan Genel Valiliğindeki Rus yönetim sistemi bölge halkı için zalim idareden başka bir şey değildi. Mesela, halka karşı sürgün ve zulüm metoduyla tanınan Türkistan genel valilerinden Baron A.B.Vrevski'nin (1889-1898) Türkistan halkları üzerinde müstebit idarenin zaruri olduğu ifadesi de bunu doğrular.⁹¹

Türkistan halkının geleneklerini, kültürünü ve kendine has özelliklerini bilmeyen A.B.Vryovski yerli hukuk kurumları olan Kaza ve Biy⁹² mahkemelerini de tamamen kaldırmaya çalıştı.⁹³ Baron A.B. Vrevski tarafından yerli mahkemelerin yerine Rus özel halk mahkemeleri getirildi.⁹⁴ Onun zamanında yerli halkın durumu daha da kötüleşti, Türkistan halkı Rus hükümetine kişi başına vergi ödemek mecburiyetinde kaldı.⁹⁵

Türkistan Genel Valiliği Sır Derya, Fergana, Semerkand, Zerfşan (Semireçi) ve Hazar Ötesi (Zakaspi) bölgelerini içeriyordu. Böylece Türkistan bölgesi Oblastlara (Vilayet) ayrıldı. Bu Oblastları Çarın bizzat atadığı Askeri Valiler yönetiyordu.

Bazı şehirlere özel askeri yöneticiler görevlendiriliyordu. Vilayetler ise Uyezd adı verilen beş veya altı idari birime ayrılıyordu. Bu Uyezdlerin hepsinin başında birer Rus idarecisi bulunuyordu. Ayrıca Uyezdler de Avıl

(89) ÖCMA, F. I-1, Op. 13, D.1156, s.65.

(90) Kniga Tsirkular i Derektiv Ministerstva Vnutrennih Del, (İç İşler Bakanlığının Genelgeleri ve Direktifleri Kitabı), Petersburg 1892, s. 171.

(91) N. M-v (İsim kısaltma olarak verilmiştir), Neofitsialnyy Otdel, "Türkistanskiye Vedomosti Geztesi", 12 Haziran 1890, No 31.

(92) Kazi-yerleşik hayat süren Türklerin mahkeme sistemi, Biy-göçebe hayat süren Türklerin mahkeme sistemi.

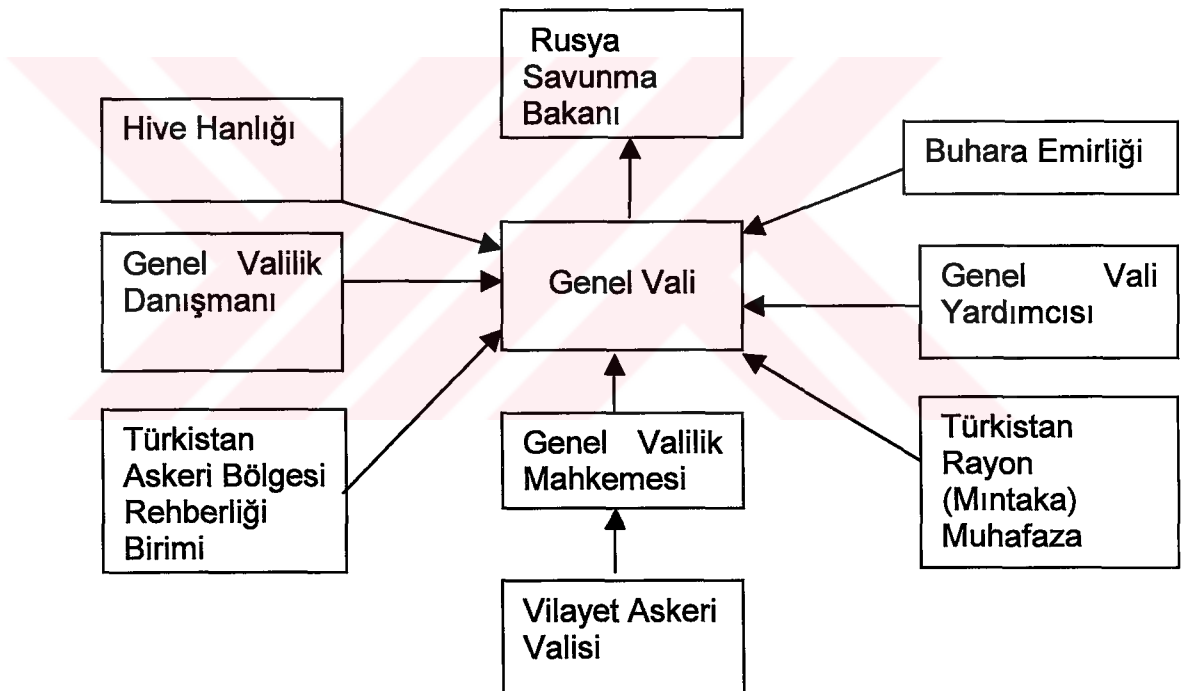
(93) A.I.DOBROSMISLOV Taşkent v Proşlom i Nastoyaşem, Taşkent 1912, s. 95.

(94) S.Y. VITTE, Vospominaniya, I Cilt, Moskova 1960, s. 224.

(95) İzvestiya i Zametki, "Türkistanskiye Vedomosti Geztesi", 8 Eylül 1881, No 35.

veya Volost adı verilen küçük idari birimlere ayrılıyordu. Avıl'ların başında ise yerli idareciler bulunuyordu. Bu idarecileri Uyezd başkanı seçiyordu.⁹⁶

Ruslar, Türkistan'ı ele geçirdikten sonra kendi idare sistemlerine uygun yeni bir merkezi yapılanmaya gittiler bu yapılanmada merkezi yönetim aşağıdaki gibi idi; Türkistan genel valisi Rusya Savunma Bakanlığına bağlı idi, genel valinin bir yardımcısı ve danışmanı vardı, ayrıca o askeri bölge birimlerine, muhafaza birliğine, genel valilik mahkemesine ve vilayet askeri valilerin üzerine bakıyordu.

Türkistan halkını “Barbar” ve “cahil” bir halk olarak gören Ruslar yerlileri idari organlara sokmama çabası içinde idiler. Bu amaçla 1890 yılından sonra Türkistan bölgesinde Zemstvo'lar kuruldu. Bu müessese

(96) Po Povodu Naznaçeniya Tuzemtsev na Doljnosti Volostnih Upraviteley, Kaziyeve i Biyeve, “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, 27 Mart 1884, No 13.

Uyezd yöneticilerini, özellikle yerel mahkeme görevlilerini ve yöneticileri kontrol altında tutuyordu.⁹⁷

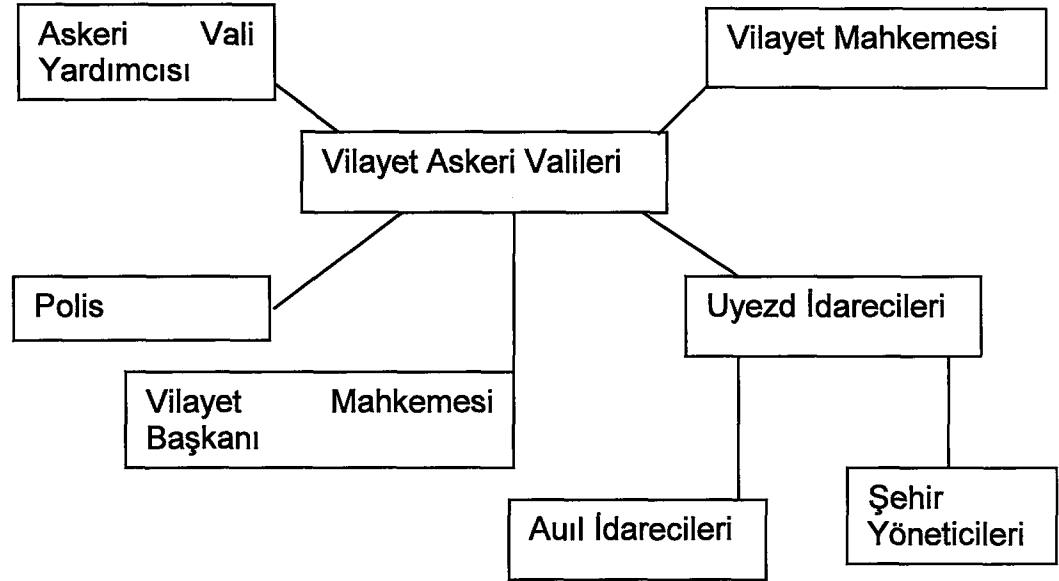
Türkistan genel valiliği 20. yüzyıla doğru beş vilayete ayrıldı: Sır Derya, Fergana, Semerkand, Yedisu ve Hazar Ötesi. Bunları Rusya askeriyesi generallerinde şahsen Çarın kendisi tayin eden askeri valiler yönetti. Bu valiler askeri ve fukara hakimiyetini elinde tutuyorlardı. Askeri sahada onlar vilayetlerdeki askeri birliklerin kumandanı, fukara işlerde ise genel vali hukukuna sahipti. Hatta bazı memur, polis ve mahkeme hakimiyeti de onların izninde idi. Askeri valiler vilayet yöneticileri olarak valilik idare hukukuna sahipti. Vilayet içtimai hayatının meseleleri bu idarelerde ele alınıyordu.

Mahalli idare organların amacı yerli halkı Rusya tabiiyetine alıştırmaktı. Mahalli idare organlarının yetkililerinin yerli halkın geleneklerini, dinini, adet örflerini, dilini bilmeleri mecburi idi. "Türkistan İdare Nizamname"sinin 6 maddesi gereğince mahalli idari organlarında Genel Valilikte en az üç sene çalışan şahıslar görev alabilecekti.⁹⁸

Vilayet yönetimi, vilayet askeri valilerden ve vilayet mahkemesinden oluşuyordu. Askeri valinin bir yardımcısı vardı, ayrıca askeri vali polis karakolların ve uyezd idarecilerinin üzerinden bakıyordu ve vilayet mahkeme başkanı askeri valiliğe bağlı idi. Uyezd idarecileri ise avıl idarecilerin ve şehir yöneticilerin üzerinden bakıyordu.

(97) Vozmojni li Zemskiye Naçalniki v Turkestanskom Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 30 Ocak (11 Şubat) 1894, No 8.

(98) A.g.m.

G.Mardvinov mahalli idare organlara Rus subaylarının getirilmesini tavsiye ediyordu. Onun ifadesine göre, yerli halk subaylarla sık görüşüyordu ve halk onlara alışkındı.⁹⁹ Mahalli idare organların üyeleri de yerli halk arasında Rusya'nın güçlü bir devlet olduğu propagandası yapıyordu.

Rusya'nın Türkistan için hazırladığı kanuna göre bir Sart, Rus şehrinin veya köyünün sınırlarına gererse Rusya kanunları gereğince cezalandırılıyordu.¹⁰⁰ Bir yerli kendi soydaşına karşı suç işlediği takdirde (bir şeyi çalma veya bir soydaşını öldürme) o şahsa para cezası uygulanıyordu. Eğer aynı suçu bir yerli, Rus'a karşı işlerse o şahıs Sibirya'ya sürgün ediliyordu.¹⁰¹

Yerli halkı daha da sıkı kontrol altında tutmak maksadıyla 1890'da milli idari birimlerde Polis Karakolları kuruldu.¹⁰² Uyezd yöneticilerine tabi olan bu Karakol Komiserlerinin görevi; halkı kontrol altında tutma, bunun yanı sıra yerli halktan vergi toplama, Genel Valiliğin kanunlarını yerli halka kabul

(99) K Voprosu, Vozmojnoj li Zemskiye Naçalniki v Turkestanskoy Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 23 Mayıs (4 Haziran) 1893, No. 9.

(100) S.B. (isim kısaltma olarak verilmiştir), Narodniye Sudı Turkestanskogo Kraya, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 28 Ekim (8 Kasım) 1896, No 81.

(101) A.g.m.

(102) Bu Karakollar Sovyet zamanındaki KGB benzeri işleri görüyordu.

ettirmektir. Şayet bu yetmezse Türkistan halkını para cezasına çarptırmak ve tevkif etmek yetkileri kendilerine tanınmıştı.¹⁰³ Rusya'nın Türkistan bölgesindeki idare nizamında askeri-karakol sistemin fonksiyonları muntazam bir şekilde belirlenmiştir. Rusya kanununa göre mahkeme memurlarının özel hukuk eğitimi almış olmaları gerekiyordu. Ancak Türkistan'daki Rus mahkemelerinde bu hüküm uygulanmıyordu¹⁰⁴.

Türkistan mahkeme memurların hukuk eğitimi yoktu. Vilayet hakimleri sadece genel Valiliğin kalem odasında çalışanlar ve lise mezunları idi. Rus mahkemesi tarafından suçlu bulunan kişi hiç bir gerekçeli karar yazılmadan cezalandırılıyordu.¹⁰⁵

Merkezi bölge yönetimi genel vali, onun danışmanları ve mahkemesinden ibaret idi. Merkezi yönetimde genel vali mahkemesinin yetkisi büyüktü. Üst yönetimin icra organı olan genel valilik mahkemesi dört bölümden ibaret idi. Birinci bölüm memur ve nezaret işlerini yöneten, ikinci bölüm mali ve ziraat işlerine bakar, üçüncü bölüm vergi, şehir bütçesini ve yönetmeye dair nizam layihaları hazırlamakla meşgul idi.

Dördüncü bölüm özel bir bölüm idi. Bu bölüm mahsus bölüm olarak faaliyet dairesi genişti. 1886 yılına kadar müstakil işleri yöneten bu bölüm sonradan mahkeme kararları tekrar araştırmakta yetkisine sahipti. Böylece genel vali bölge hayatı ile esasen mahkeme yönetim desteği ile tanışıyordu. Böylelikle idare sistem bölgenin ekonomik ve siyasi, hayatında uzun vadede kalıcı rolünü oynadı. Mahkeme, bölge hakimi için haber alma, arıza ve tebliğ hazırlama, ayrıca genel valinin şahsi menfaatlerine hizmet ediyordu. Bunu için de mahkeme yöneticisi genel valilikteki en nüfuzlu şahıstı.

(103) ÖCMDA, F. I-1, Op. 13, D.1156, s. 65.

(104) A.g.b.

(105) Mesela Sır Derya vilayetinin Askeri Valisi Golovaçov (1867-1877) yerli halkı soyuyordu. Çar hakimleri arasında rüşvet de yaygın idi. Türkistan Genel Valiliğin kalem odasında 1890 yılına ait üç sayfalık bir dava sonucunda Curabay Zarifov adındaki bir kişi hakkında sokakta 92 kopeyk (kuruş) bularak, o parayı devlet hazinesine vermediği için para cezasına çarptırılması, parayı ödemediği hapis cezası alması yönünde verilen karar, Rusların Türkistan halkına karşı davranışlarının açık göstergesidir.

Türkistan Genel Valisi Askeri ve Mülki yetkisini kendisinde toplamıştı. Genel Vali Çar naibi, Askeri kumandan ve Baş Yargıç yetkililerini üzerinde bulunduruyordu. Genel Vali Afganistan ve Kaşgar meseleleri ile ilgilenme, yani o bölgelere elçi göndermeye hakkına sahipti. 1899 yılından itibaren bu vazifenin yerine getirilmesi için Genel Valilik bünyesinde çeşitli müesseseler kuruldu.

1882'de Türkistan'daki kötü idareciliklerini daha fazla örtbas edemeyeceklerini anlayan Ruslar reform teşebbüslerine giriştiler. Genel Vali K.P.Kaufman görevinden uzaklaştırıldı ve yerine tekrar General M.G.Çernyayev getirildi. Türkistan Genel Valiliğın görevine başlayan M.G.Çernyayev'in (1882-1884) teklifi ile 8 Mayıs 1882 tarihinde Çar'ın Türkistan Genel Valiliğının teftiş edilmesi hakkında fermanı ilan edildi. Teftiş işlerin yerine getirilmesi için Daşt Komisyonu Başkanlığına, İç İşler Bakanlığı Danışmanı olarak görev yapan F.K.Girs Başkan olarak tayin edildi.¹⁰⁶

F.K.Girs 1883'te teftiş işlerini bitirerek Çara Genel Valilik ve ona bağlı teşkilatlarının durumu hakkındaki bilgileri ve Türkistan bölgesinin yönetimi meselesiyle ilgili nizamnameyi anlatan raporu sundu.¹⁰⁷ 21 Ocak 1884 tarihinde Graf İgnatyev başkanlığında "Türkistan Bölgesinin İdaresi" hakkındaki nizamnamenin bazı maddelerinin değıştirmesi için bir komisyon teşkil edildi. Bu komisyona F.K.Girs başkanlığında Asya Dairesinin (Departament) danışmanı Kobeko, Albay İvanov, General Kuropatkin ve başka ileri gelen şahıslar girdi. F.K.Girs başkanlığındaki komisyonunun hazırladığı ıslahat raporunu tatbik ettirmek ve gerekli gördüğü yenilikleri buna ilave ettirmek salahiyeti vardı.

Türkistan Bölgesi İdare nizamnamesinin Komisyon başkanı İgnatyev'in Türkistanlılara Rus halkına olduğu gibi eşit muamele yapılmaması, Genel Valiliğın bütün masraflarının Türkistan halkından

(106) K Voprosu Vozmочно li Vvedeniye Zemskih Naçalnikov v Turkestanskoy Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 23 Mayıs (4 Haziran) 1893, No 39.

(107) Vozmочно li Zemskiye Naçalniki v Turkestanskoy Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 30 Ocak (11 Şubat) 1894, No 8.

toplanacak vergilerle karşılanması, ellerindeki verimli topraklara el konularak işletilmesi şeklindeki Türkistan'daki idarenin Rusya'ya herhangi bir mali külfet getirmeyecek şekilde teşkilatlanması hususunda sunduğu teklifler dikkate alınacaktı.¹⁰⁸

Graf İgnatyev komisyonun Türkistan'ı yönetme doğrultusundaki nizamnamesi bölgeyi yönetmeye yönelik hazırlanan altıncı layiha idi. Çar tarafından "Türkistan'ı Yönetme Doğrultusundaki Nizamname" 12 Haziran 1886 tarihinde tasdik edildikten sonra memur kuruluşlar esasında ortaya itirazlar çıktı. Çar, Türkistan bölgesinde sabık genel valilik yönetiminin esas temellerini korumakla beraber ona bazı değişiklikleri ilave etti. "Türkistan Bölgesinin Yönetimi" hakkındaki nizamnameye göre, Türkistan'ın vilayetlere ayrılması ahalinin etnografik, maişet ve iktisadi durumların tespit edilmesi için yapılmış bir düzenleme idi.

Çar yönetimi askeri güçle yerli halk arasında bir korku yaratmak amacıyla yerli yöneticileri suçsuz yere cezalandırarak görevden alıyordu. Mesela 25 kişilik Müftü ve Kadı heyetinin şeriata göre eski mezarların yerle bir edilmesinin büyük günah ve adetlere aykırı olduğu hakkında bir karar alması üzerine Genel Valilik bir kaç müftüyü görevden uzaklaştırdı.¹⁰⁹ Rusların Türkistan'da uyguladıkları idare sistemi Vandalizme andırıyordu. Ayrıca yönetime karşı gelen Müftü ve Kadılar Sibiry'a hapishanelerine gönderilmekle tehdit edildiler.¹¹⁰

Dolayısıyla Türkistan bölgesinde Rusya, istila yıllarında da kanunları sürekli değiştiriyor ve ilavelerde bulunuyordu. Bunun sebebi şöyle açıklanabilir; çarlık Rusya'nın kanunları Türkistan'ı Rusya İmparatorluğu merkezi yönetimine bağlayarak, bu bölgeyi Rus sömürge alanına katmaya yönelikti. Esas maksat bölge halkını Ruslaştırarak, Türkistan'ı Rusya İmparatorluğunun bir parçası haline getirmektir.

(108) Novoye Upravleniye Zemledeliya i Gosudarstvennii Imuşestv v Turkestanskoy Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 27 Eylül (10 Ekim) 1897, No 71.

(109) ÖCMDA, F. İ-19, Op. 1, D. 332, s. 43.

(110) A.g.b.

1.3. Türkistan Bölgesinde Rusların Takip Ettiği Toprak Siyaseti

Rusya İmparatorluğunun Türkistan toprak siyasetinde izledikleri önemli maksat ve esas istikametini devlet Mülkü ve Ziraat bakanı A.B.Krivoşein "Bu topraklarda üç görünüş mevcut: pamuk, su meselesi ve Rus iskanı" ifadeleriyle belirtti.¹¹¹ M.Brodovskoy "Rusya sömürgesi olan bu hudut tarafımızdan müstemleke sıfatında görülmelidir. Bu topraklar Avrupa Rusya'sı için ham madde pazarı haline getirmelidir" ifadeleriyle Türkistan üzerindeki Rusya menfaat ve emellerini açıklamaktadır.¹¹²

Ruslar Türkistan bölgesine gelmeden önce yerli halk toprakları çeşitli biçimlerde kullanıyorlardı. Genellikle toprak üzerinde devlet mülkiyeti esastı. Toprak köylüler (Dehkanlar) tarafından kullanılırdı. Hatta toprak miras yoluyla çocuklarına da intikal edilirdi. Köylüler, Han'a kullandıkları topraklar için harac ve tanap gibi vergiler ödüyordu. Bunun dışında tüccarlar kervan yollarını ve Pazar yerlerini kullanmaları karşılığında vergi veriyorlardı. Mülk toprakları dışında Türkistan'da vakıf toprakları da vardı.

1866 yılında Rusya İçişleri bakanlığının bir bürokratına ait raporda "Toprak meselesi ile ilgili kararları alırken yerli halkta Rus yöneticilerine karşı güvensizlik hisleri uyandırmamalıyız"¹¹³ ifadelerinde olduğu gibi Türkistan'a gelen Ruslar, bütün bunları hesaba katarak, yerli halk arasında hoşnutsuzluk doğmaması için ilk yıllarda işgal ettikleri toprakların statüsünü değiştirmediler.

O yıllarda Rusya'nın bütün bakanlıklarında Türkistan topraklarının kullanımı meselesi tartışılıyordu. Tabii olarak Rusya, bu topraklardan gelir elde etme yollarını arıyordu. Türkistan Genel Valiliği kurulduğu yıldan 1871 yılına kadar Rus yöneticileri Türkistan bölgesinin toprak sistemini inceledi. Bu yıllar arasında Ruslar, kolonize ettikleri bölgeden sadece arazi vergisi alıyorlardı.

(111) A.V.KRİVOŞEİN, Zapiska Glavnoupravlayuşego Zemledeliyem i Zemleustroystvom o Poyezdke v Turkestan, S-Petersburg, 1912, s. 111.

(112) M.BRODOVSKOY, Kolonialnoye Znaçeniye Naşih Sredneaziatskih Vladeniy dla Vnutrennih Guberniy, Moskova 1891, s. 4.

(113) ÖCMDA, F. I-1008, D. 177.

1867 yılında meydana gelen "Türkistan Bölgesi İdare Kanunu" gereğince harac ve tanap vergileri korundu, bunun yanı sıra da yerliler kullandıkları topraklardan aldıkları ürünün 1/10'nu vergi olarak ödüyorlardı. Çarlık Rusya'sının toprak siyaseti 1871 yılından itibaren değişti.

1871 yılında Çarın emri gereğince K.P.Kaufman "Türkistan Bölgesi Projesini" hazırladı. Bu proje son şeklini 1873 yılında aldı. K.P.Kaufman heyeti, halktan toprağın miras olarak bırakılması haklarının alınmasını, onlara bu toprakları sadece kullanma hakkı verilmesini ve Türkistan bölgesine ait toprakların Devlet mülkü haline getirilmesini planlıyordu. Kanunun 313. maddesi, yerli halkın kullandıkları toprakların Rus hükümetinin ihtiyacı olduğu zaman, mülkiyetinin devlete geçmesini öngörüyordu. Mesela kara ve demir yollarının yapılmasında, devlet binalarının inşasında, Rus göçmenlerinin yerleştirilmesinde, Vakıflara ait topraklara da istedikleri zaman el koyabiliyorlardı. Toprak sahiplerine ise Genel Valilik bütçesinden tazminat ödenecekti.¹¹⁴

"Türkistan Yönetim Kanunun" 294. maddesi gereğince, toprak sahipleri on kişilik gruplara ayrıldı. Bu gruptan bir kişi çıkarsa, kalan dokuz kişinin topraklarına Rus devleti tarafından el konulacaktı. Bu uygulama yerleşik hayat süren halk içindi. Göçebelerin toprakları devlet mülkü olarak ilan edildi. Ayrıca sürüleri için de göçebeler vergi ödeyecekti. Yerli halkın topraklarına Ruslar tarafından el konulmasında 1871-1873 yılları arasındaki "Türkistan Topraklarının Kullanımı Projesinin" rolü büyüktür. 1877 yılında K.P.Kaufman Fergana havalisinde Yeni Margelan şehrini kurmak için yerli halkın topraklarını müsadere etti ve bu şehre yerli halkın yerleşmesini kati süratte yasakladı.¹¹⁵

1870 yılında Taşkent şehrinde sırf Rus pazarları kurmak amacıyla yerli halkın 300 desatin toprağına el kondu. 1871 yılında ise K.P.Kaufman ve Çar Subayları Taşkent'te "Konstantinovsk" adındaki bir at çiftliği kurmak için yerli

(114) Neobhodimost Podrobnogo İzučeniya Irigasii Russkogo Turkestana, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 12 Kasım 1890, No 94.

halka ait 23 bin desatin toprağı müsadere ettiler. Bunun yanı sıra bu çiftliğin atlarının Rusların istedikleri yerde otlamasına izin verildi. Rus yöneticilerin Türkistan topraklarını bu şekilde gaspları mutat hale geldi. Müsadere edilen topraklarda Ruslara ait kiliseler, yüzlerce yazlık ev inşa edildi.¹¹⁶

Türkistan topraklarını gasp etmenin yeni bir metodu, yerlilerin büyük miktarlarda vergi ödemek zorunda bırakılmaları idi. Bazı yerli köylüler kullandıkları topraklardan zarar edince, topraklarını Rus yöneticilerine teslim etme mecburiyetinde kalıyorlardı. Rus yöneticileri ise bu topraklara Rus köylülerini ve özellikle zengin Rus Kazakları ve subaylarını yerleştiriyorlardı. Böylece bu topraklarda büyük kulak yerleşimleri¹¹⁷ meydana geldi.

1882 yılında Türkistan bölgesinin topraklarının kullanım haklarını belirlemek için F.K.Girs başkanlığında bir heyet görevlendirildi. F.K.Girs heyetinin amacı Türkistan topraklarının devletin tasarrufunda olduğunu ilan etmek ve yerli halkı pamuk üretiminde kullanmaktı.¹¹⁸

Rusya, Türkistan bölgesinde Amerikan pamuğı yetiştirmek istiyordu. 1882'li yıllarda Türkistan'ın Taşkent, Hocent, Hokand, Margelan, Andican, Namangan, Semerkand ve Katta-Kurgan uyezdlerinde sırf Amerikan pamuğı yetiştiriliyordu. Senede Rusya'ya 16 milyon ruble değerinde iki milyon pud¹¹⁹ pamuk lifi gönderiliyordu. Türkistan'da 114 pamuk fabrikası çalışıyordu.¹²⁰ 1882'de Türkistan Genel Valiliğine gelen General M.G.Çernyaev Türkistan halkının miras hakkının tamamen kaldırılmasına ve bu topraklara el konulmasına karar verdi.¹²¹

1886'da Çar Hükümeti "Türkistan Bölgesinin Yönetimi" için yeni kanun çıkarttı. Bu kanuna göre Rus hükümeti toplam 63,9 milyon desatinlik araziye

(115) K.P.KAUFMAN, Projekt Vsepodanneyşego Otçota, Petersburg 1885, s. 251-252.

(116) A.I.DOBROSMISLOV, Taşkent v Proşlom i Nastoyaşem, Taşkent 1912, s. 113.

(117) Eski Rusya'da zengin köye verilen ad.

(118) ÖCMDA, F. İ-1008, D. 177, s. 1866-1908.

(119) Eski Rusya'da 16,3 kiloluk bir birim.

(120) O Russkom Zemlevladienii v Turkestanskom Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 2 (14) Şubat 1895, No 9.

(121) A.g.m.

sahip olan Fergana, Semerkand ve Sır Derya vilayetlerine ait topraklardan 58,6 milyon desatin toprağının Ruslara geçtiğini söylemektedir.¹²²

Rusların bu siyasetinden memnun kalmayan Sır Derya vilayetinin toprak sahipleri 1891 yılında Çar III Aleksandr'a Rus siyasetini eleştiren şöyle bir mektup göndermişlerdi: "Toprak meselesiyle ilgili biz Rus yöneticilerine dava açmak için kendi avukatlarımıza baş vurduk. Baş vurduğumuz avukatlarımız ise görevlerinden uzaklaştırıldı. Bu mektubumuzu hoş görmeyen Rus yöneticileri toprak meselesiyle ilgili şikayet etmemizi yasakladı ve böyle devam ederse Sibiry'a sürgüne gönderileceksiniz" diye tehdit ettiler.¹²³

Bu kanunun uygulanmasıyla beraber Türkistan bölgesinde Ziraat ve Tabii Kaynaklar bakanlığı tarafından Türkistan toprakları ve Tabii Kaynaklarının İdaresi için yeni organları oluşturuldu.¹²⁴ Bu tür yönetim organları ilk olarak Sır Derya vilayetinin Askeri Valisi Korolkov tarafından proje halinde Maliye Bakanına teklif edildi. Buna göre Korolkov'un bu teklifini hoş karşılayan bakan, 1894 yılında Türkistan bölgesini ziyaret ederek, projeye kendi görüşlerini de ekleyerek kabul etti.¹²⁵ Türkistan topraklarını ve Tabii Kaynaklarını İdare organlarının amacı:

1. Türkistan bölgesinin doğal zenginliklerinin incelenmesi;
2. Türkistan bölgesinde 10 milyon desatinlik orman arazisinin ve bütün çiftlikleri kontrol altında tutulması olarak belirlendi.

Türkistan topraklarını ve Tabii Kaynaklarını İdare organları Genel Valiliğe bağlı idi. Her bir vilayet ve uyezde görevlileri yer alıyordu. Ayrıca Sır Derya vilayetinde iki kişi balık zanaatını kontrol altında tutuyordu. 1886 yılındaki Nizamname gereğince Türkistan'a Rus göçmenlerinin iskani desteklenecekti

(122) K.K.PALEN, Otçotı i Revizii Turkestanskogo Kraya, I cilt, Petersburg 1910, s. 43-46.

(123) ÖCMDA, F. I-1, Op. 31, D. 33, s. 21.

(124) Novoye Upravleniye Zemledeliya i Gosudarstvennı İmuşestv v Turkestanskom Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 28 Eylül (10 Ekim) 1897, No 71.

(125) A.g.m.

ve böylece Rus yöneticileri bölgede Ruslaştırma siyasetini kanunla tahkim ettiler. 1886 yılındaki kanuna göre Türkistan bölgesine göç edenler arasında nasıl bir ayırım yapılacağı belirlendi.¹²⁶

"Boş olan devlet topraklarına" ilk önce Rus zabıtalrı ve subayları yerleştirilecekti. Ancak bu kanunda "boş devlet toprakları"nda kastın ne olduğu açık değildi. Toprak siyasetinde Çarlık Rusya'sı iki amaç güdüyordu. Bunlar ilk önce kendi hükümranlığını sağlamlaştırmak ve daha sonra Türkistan bölgesinin iktisadi imkanlarını Rusya'nın menfaatleri yolunda faydalanmaktı. Bu amaçlara ulaşma yolunda Ruslar, yerli yönetim dairelerinin etkisini kademli olarak zayıflatıldılar.

1.4. Rus işgal Siyasetinin bir Parçası Olarak Rus Göçmenlerinin Türkistan'da İskanı

Türkistan bölgesinin tarihi hakkındaki çalışmalar da zamanımızdaki araştırmacılar genellikle Rusların askeri seferlerine ve onların Türkistan halkına yönelik izledikleri siyasete çok önem vermektedirler. Ruslar Türkistan'ın işgalinde iki yönden ilerlemişlerdir: Güney-Batı, Orenburg ve Ural Askeri kanadı ve Güney-Doğu Sibiryâ Askeri kanadı. Bu iki hattın birleşmesiyle meydana gelen Yeni Sır Deryâ işgal hattın üzerinde 1847 yılında kurulan Raim garnizonuna 25 Rus Kazak ailesi yerleştirildi.¹²⁷

Aynı zamanda Semireçi'de¹²⁸ kurulan Sergiopol ve Kapalı istihkamlarına Sibiryâ Rus Kazakları yerleşmeye başladı. V.V.Bartold'un ifadesine göre Türkistan topraklarına Rus Kazakların göçü mecburi idi ve Semireçi'ye yerleşen Rus Kazakları, Kazak Türkleri'nin verimli topraklarını

(126) Kratkiy Otçot o Pamirskih Issledovaniyah i Obşih nauçnih Rezultatah Ferganskoy Uçonoy Ekspeditsii, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 24 Nisan 1879, No 16.

(127) V.V.BARTHOLD, Soçineniya, II cilt, Moskova 1963, s. 319.

(128) Semireçi-Yedisu, Rus seyahatçısı N.A.Vlangoli'nin ifadesine göre bu yedi nehir şunlar; Ayaguz, Lepsi, Aksu, Biyen, Koksı, Karatal, ve İle. Geognostiçeskiye Poyezdki, Petersburg 1851, II bölüm, s. 6.

zorla ele geçiriyordu. Rus idarecileri Kapal istihkamında bir kişiye 100 desatin arazi veriyordu.¹²⁹

1865-67 yılları arasında Semireçiye gelen 14 413 Rus Kazakı 14 Rus köyü meydana getirdi. Rus Köylüleri bu arazileri işlerken zarar veriyorlardı. Rus yerleşim merkezleri kurmak amacıyla Kazak Türklerinin kışlakları da müsadere edildi. 1855-1860 yıllarında Semireçi'de çok sayıda Rus garnizonları, yerleşimleri meydana geldi, bu yerleşimler Semireçi'nin en verimli arazilerinde kuruldu. 1855'te Urcar ve Lepsi Rus yerleşimleri, 1858'de Talgar nehrinin etrafında Sofiyskaya yerleşimi meydana geldi. Bunun yanı sıra bu tarihler arasında Nadecdinskoye, Koksı, Sarkant vs Rus yerleşimler kuruldu.

Ziraat ve Tabi Kaynaklar Bakanlığının İlimler Komitesinin üyesi A.A.Kaufman'ın ifadesine göre 40 aileden oluşan Nikolayevsk adındaki Rus köyünde sadece üç aile tarımla meşgul oluyordu. Kalanlar ise kendilerine ait arazileri bir desatin için 50-90 rubleden alarak Türkistan Türklerine kiraya veriyorlar ve nehir etrafındaki ormanlarda yerlilerin sürülerini otlamaları için senelik 900 ruble kira alıyorlardı.¹³⁰

Bu topraklara yerleşen Rus köylülere Türkistan bütçesinden para yardımı ve ev veriliyordu. Toprak ise Türkler'in hakları gözetilmeden keyfi olarak dağıtılıyordu.¹³¹ Bir Rus göçmeni kendi sosyal durumunun yerlilere göre yüksek olduğunu kabul ettiği halde, şunları ifade etmektedir: "Türkistan bölgesine yerleşen Ruslar'a yapılan masraflar Kırgızlar'ın ödediği vergilerden karşılanacaktır".¹³² Rusya'nın Türkistan'daki siyasetinin gayesi esasında

(129) V.V. BARTHOLD, a.g.e. , s. 320.

(130) Ziraat ve Devlet Mülkü Bakanlığının İlimler Komitesinin üyesi A.A.Kaufman'ın 1903 yılının yazında Türkistan'a yaptığı misyon raporu. Otçot Çlena Uçonogo Komiteta M-va Z. İ G.İ. A.A.Kaufman'a po Komandirovke Letom 1903 goda. Statistiçeskiy Otdel Sırdarinskogo Pereselençeskogo Otdela, K Voprosu o Kolonizazii Turkestanskogo Kraya, Petersburg 1903, s. 6.

(131) A.g.e. , s. 8.

(132) N. TURÇANİNOV, A. DOMRAÇOV, İtogi Pereselençeskogo Dvijeniya za Vremya s 1910 po 1914 Goda, Petrograd 1916, s. 50-51.

bölgeyi Ruslaştırmak olduğu için Rus nüfuzunu Türkistan'a muntazam bir şekilde yerleştirmeye gayret ediyordu.

Merkezi müstebit yönetimin talebi ile 1905'te Ziraat ve Devlet Mülkü Dairesinde "Göç Bürosu" kuruldu. 1906'da "Sır Derya Göçmen Semtleri" teşkil edilip, yerlilerin toprakları zorla ellerinden alınarak göçmenlere verildi. B.İsakayev 20. başında Rus iskanı 175 bine ulaştığını kayıt etmektedir.¹³³

A.P.Fomçenko'nun verdiği malumatlara göre 19. yüzyılın sonuna doğru Türkistan bölgesinde 116 Rus yerleşim merkezi vardı. Buralarda 70745 kişi iskan edilmişti. 20. Yüzyılın başında ise Türkistan'daki Rus ahalisinin sayısı 197420'a ulaştı. Bunların çoğu şimdiki Kazakistan'ın güneyine ve Kırgızistan hudutlarına yerleşti.¹³⁴ Bu yerleşim merkezleri şunlardı:

Rus Yerleşim Merkezleri	Kuruluş yılı	Aile sayısı	Nüfus	Yüz Ölçümü
Tokmak	1866	510	4037	11435
Lebedinskoye	1868	278	2150	4895
Novotroitskoye	1868	155	1508	4329
Belovodskoye	1868	437	4218	5550
Pokrovskoye	1870	115	941	4148
Mihaylovskoye	1871	49	352	1918
Issık-Ata	1882	48	450	1160
Giorgiyevskaya	1893	181	1621	6357
Ivanovskoye	1893	201	1149	7110
Petrovskoye	1902	324	2462	6500
Arhangelskoye	1907	200	1466	5799
Novopokrovskoye	1907	260	2403	7185

(133) B.İSAKAYEV, 20-letiyе Vosstaniya v Kirgizii. "Rezolutsiya i Natsionalnosti" dergisi, Moskova 1936, No. 9, s. 32.

(134) A.P.FOMÇENKO, Russkiye Poseleniya v Turkestanskoy Kraye v Kontse XIX- Naçale XX Vekov. Taşkent 1993, s. 75.

Pavlovskoye	1907	151	954	3761
Voznesenskoye	1907	136	823	2973
Toplam	-	3044	24531	260

“Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi” Sır Derya Vilayetinde Devlet topraklarının kullanımı kaidelerini ilan etti.¹³⁵ Bu kaidelerin 5 ve 6 maddesi uyarınca yerliler sürülerini otlamaya çıkarmak için Ziraat Bakanlığının Türkistan bölgesindeki görevlisinden (aynı zamanda Vilayet Askeri Vali yardımcısı görevini yapan yöneticiden) izin almak mecburiyetinde idiler.

Sürüler, bir uyezdten başka bir uyezd sınırına geçtiği takdirde, sürü sahiplerinin yeniden izin almaları gerekiyordu. İzin alınmadığı takdirde Türkistan Bölgesinin Ceza Kanunun 148 maddesi gereğince bir koyun başına 6 kapık (kuruş), sığır başına 30 kapık ceza kesiliyordu.

Rus araştırmacılar Türkistan bölgesine yerleşen Rus göçmenleri üçe ayırmaktadırlar:

1. Görevleri karşılığında devletten arazi alan askerler,
2. Kölelikten kurtulmak isteyen Rus köylüler,
3. 19. yüzyılın sonlarında Rus şehirlerinden gelen göçmenler.¹³⁶

Birinci gruptaki Göçmenler şehir merkezleri etrafındaki arazilerin sahipleri olup, topraklarını yerlilere kiraya veriyorlardı. “Kostanaylılar” diye adlandıran ikinci grup ise, önce Orenburg, Başkurdistan ve Don'da yaşayan, daha sonra Turgay bozkırlarında, 1891'de de Rusya'da başlayan kıtlık döneminden sonra Sır Derya vilayetine yerleşen köylüler” dir. Üçüncü grup

(135) Pravila o Polzovanii Gosudarstvennımi Zemlyami Sırdarinskoy Oblasti Dlya Pastbi Skota Prinadlejaşego Skototorgovsam Promışlennıkam, “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, 10 Mart 1905, No 31.

(136) A.S.GEYER, Krestyanskaya Kolonizasiya Sırdarinskoy Oblasti. Sbornik Materialov Dlya Statistiki Sırdarinskoy Oblasti, II cilt, Taşkent 1892, s. 219.

ise Türkistan bölgesi hakkında akrabalarından veya arkadaşlarından aldıkları malumatlar doğrultusunda bölgede kalıcı olarak yerleşmek isteyenler idi.¹³⁷

Yıllar	Gelenler			Gidenler			
				Semireçi		Sır Derya	
	Semireçi	Sır Derya	Toplam	Toplam	%	Toplam	%
1896-1909	17911	9824	27735	2284	12,8	1859	18,9
1910	6575	15559	8134	906	13,8	491	31,5
1911	4842	7995	5837	1535	31,8	-	42,2
1912	11298	1166	12464	834	7,4	-	36,5
1913	14321	2454	16775	1233	8,7	-	15,3
1914	10574	13245	11919	763	7,2	127	9,4
1910-1914	47610	7519	58129	5275	11,1	1841	24,5

Türkistan bölgesine yerleşen Rus Kazakları bir millet özelliği taşımıyordu. Ruslar onları hor görüyordu. Hatta onların liderlerini (Ataman) bile aristokrat sınıfına katmıyorlardı.¹³⁸ 1861 yılında II Aleksandr Rus Kazakları'nın hayat standartlarını yükseltmek amacıyla, onların Kazak

(137) A.g.e. , s. 220-225.

(138) M.K.KOZIBAYEV, Tarih Zerdeşi, I cilt, Almatı 1998, s. 201.

Türkleri'nin topraklarına yerleşmesine dair bir ferman çıkardı.¹³⁹ Bu ferman sonucunda 1917 Rus İhtilaline kadar Türkistan'a yerleşen Ruslar bölge nüfusunun % 42'lik bir kısmını oluşturmuşlardı.¹⁴⁰

Rus Kazakları Korkunç İvan zamanında "hırsız-köle kişiler" olarak tanınmıştır. Onlar İdil kıyılarından Hazar denizinin etrafına ve Yayık dağları kenarlarına kadar olan sahalarda yerleşmişlerdir. 19. yüzyılın başında ise Ural Rus Kazakları Türkistan'ın işgalinde önemli askeri birlikleri teşkil etmişlerdi".¹⁴¹

Rus yerleşimciler en çok Sır Derya vilayetinin Askeri Valisi N.İ.Grodekov'un insyatifiyle Çimkent ve Evliya Ata uyezdlerinde bulunmakta idi.¹⁴² Rus göçmenlerinin köyleri planlı bir şekilde oluşturuluyordu. Boş araziler bırakılıyor, kilise, okul ve Pazar yerleri için araziler ayrılıyordu.¹⁴³ N.İ.Grodekov zamanında Sır Derya vilayetinde bu tür 50 köy meydana getirildi. Bunun yanı sıra 1891 yılından sonra Sır Derya vilayetine 3000 Rus ailesi yerleşti.¹⁴⁴

Ayrıca N.İ. Grodekov Rus göçmenlerin silahlandırılması gerektiğinin taraftarı idi. Onun fikrine göre bu tutum Türkistan'da askeri sistemi güçlendirecektir ve yerlilere karşı bir korku yaratacaktır. Bu fikri savunmak için N.İ.Grodekov, Rusya Savunma Bakanlığına gizli bir mektup gönderdi ve 12 Ocak 1891 tarihinde Bakanlar toplantısında "Rus göçmenlerin silahlandırılmasına" dair bir kanun kabul edildi.¹⁴⁵ 1892'den itibaren Türkistan'da askeri rejim daha da güçlendi ve Rusların yerlilere karşı davranışları daha da haksızlaştı. Perovsk, Çernayev, Evliya-Ata, Taşkent

(139) A.İ.MAKŞEYEV, İstoriçeskiy Obzor Turkestana, Petersburg 1890, s.125.

(140) M.K.KOZIBAYEV, a.g.e. , s. 163.

(141) M.K.KOZIBAYEV, a.g.e. , s. 199.

(142) GRAF GOLOVIN, K Voprosu o Kolonizatsii Turkestanskogo Kraya, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 25 Mayıs 1907, No 76.

(143) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(144) İ.GEYER, O Kolonizatsii Turkestana. (Po povodu statey v "Sankt Peterburgskih Vedomostyah" i "Mirovih Otkoloskah"), "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 28 Ağustos (9 Eylül) 1897, No 68.

(145) GALUZO P.G. Voorujeniye Russkih Pereselentsev v Sredney Azii. Taşkent 1926, s. 6.

uyezdlerinde Rus göçmenlerin silah sayısını Sırdarya vilayeti dairesi şöyle vermektedir.¹⁴⁶

Uyezdler	Ev sayısı	Aile sayısı			Silah sayısı
		erkek	kadın	çocuk	
Perovsk	245	1043	835	217	29
Çernayev	3402	10217	10146	3073	34
Evliya-Ata	5210	16838	16277	4974	522
Taşkent	1402	4405	4602	1803	143
Toplam	10259	32508	31860	10380	728

Alınan bu karar neticesinde rus göçmenleri yerlilere ait toprakları zorla almaya başladılar. P.G.Galuzo'nun verdiği malumata göre Fergana vilayetinin Kusarga yerleşimi halkına ait arazileri Rus göçmenleri zorla aldılar. Sonuçta yerliler ve Ruslar arasında bir çatışma meydana geldi. Bu arada silahlanan Rus göçmenleri yerlilere karşı ateş açarak dört kişinin ölümüne sebep oldular. Çatışmayı yaratan 24 Rusu yönetim hiç sorguya çekmedi.¹⁴⁷ Rus göçmenleri vergilerden muaf tutuluyordu. Ayrıca, Rusya hükümeti her bir aileye 200 rublelik para yardımında bulunuyordu.¹⁴⁸ Çocukları ise askerlikten muaf tutuldu.¹⁴⁹ Genel Valiliğin Rus köylülere yaptığı yardımın dışında

(146) ÖCMDA: F. 17, Op. 1, D. 654, s. 72-75.

(147) GALUZO P.G. a.g.e., s. 74-76.

(148) S.G. (isim kısaltma olarak verilmiştir), Krestyanskiy vopros v Turkestane, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 2 (15) Nisan. 1900, No 27.

(149) S.G. (isim kısaltma olarak verilmiştir), Krestyanskiy vopros v Turkestane, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 9 (22) Nisan. 1900, No 29.

merkezden Haziran 1893'te Rus göçmenlerini desteklemek amacıyla 15 bin ruble gönderildi.¹⁵⁰

1896-97 yılları arasında Sır Derya Vilayetindeki Rus köylerini ziyaret eden Rusya İçişleri Bakanlığının Özel Ajanı A.A.Polovtsev sunduğu raporda "Sır Derya vilayetine yerleşen Rus köylülerin sosyal yaşamlarının çok yüksek bir seviyede olduğunu belirtiyor."¹⁵¹ 29 Ekim 1884 tarihinde Rusya Coğrafya Kurumunun Batı-Sibirya Şubesi üyesi M.A.Şestakov Semireçi'de Rus köylülerin tarım ve hayvancılık faaliyetleri hakkındaki ekonomik ve istatistik bilgileri topladı.¹⁵² Buna göre:

Aileler	Ekili Tarlalar	Kuru ot miktarı	Toplanan buğday ve kuru ot		Mal sayısı			Bir ailenin geliri				
	Desatin		buğday	Kuru ot	At	Sığır	Koyun	Ekili alan	Buğday	Mal sayısı		
			Pud (16.3 kiloluk bir birim)					desati n	desatin	At	Sığır	Koy un
1 sene 19 aile	60.3	81	6298	14175	28	63	20	3.2	250.5	1.5	3.3	1.0
2 sene 57 aile	268.0	272	36173	47.600	159	365	289	4.7	435	2.8	6.4	5.0
3 sene 133 aile	760	715	98770	125125	507	808	1061	5.7	451	3.8	6.0	8.0
4 sene 147 aile	852.5	1150	105417	20120	580	1156	1543	5.8	490.6	4.0	8.0	10.5
5 sene 254 aile	16300	2180	196843	381500	910	28892	2883	6.4	485	3.6	11.3	11.0
toplam 610 aile	35708	4389	438510	769650	2184	5273	5746	5.8	467	3.6	8.6	9.4

(150) A.İ. MAKŞEYEV, a.g.e. , s. 11.

(151) Otçyot Agentu Osobogo Poruçeniya pri Ministerstve Vnutrennih Del, Petersburg 1898, s. 137.

(152) Russkiye poseleniya v Semireçye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 25 Ocak 1884, No 51.

Tablodan anlaşıldığı gibi ortalama yedi kişiden¹⁵³ oluşan Rus ailelerinin maddi durumları yüksek seviyede idi. A.A.Kaufman bu durumu Ziraat ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına sunduğu raporda “Eskiden ayı inlerinde yaşayan vatandaşlarımızın her biri şimdi ev sahibi olmuştur. Ben Rusya’nın hiçbir yerinde sosyal durumları buradakiler kadar iyi olan ailelerle karşılaşmadım. Çimkent uyezdinin Giorgiyevka köyünde her bir aileye ortalama iki üç sığır, üç dört at, iki üç pulluk ve iki üç bin ruble düşmektedir” diyerek bu durumu ortaya koymaktadır.¹⁵⁴

13 Haziran 1889 yılından itibaren Rus köylülerinin iskanında yeni bir dönem başladı. Türkistan bölgesinde yerliler tarafından kullanılmayan topraklara yeni Rus köylülerini yerleştirmek için bir komisyon oluşturuldu.¹⁵⁵ Bu komisyonda istatistik, tarım, arazi, hidroteknik uzmanları ve doktorlar vardı. İstatistik bölümü Türkistan nüfusunun, istatistik verilerini ve topraklarının Rus köylüler hesabına müsadere edilmesi için çalışıyordu.¹⁵⁶

Hidroteknik bölümü yerli halkın tarlayı kullanma ve sulama metotlarını araştırma, kullanabilen nehir suların ve yeni tarım arazilerinin açılması, yeni arazilerin ele geçirilmesinden sonra bu toprakları kullanmakta Rus köylülere maddi destek verilmesi için çalışıyordu. Toprak araştırmaları bölümü, müsadere edilen toprakların Rus köylüleri için en verimli biçimde kullanmasını sağlamak amacını güdüyordu.

Bunun için merkezi yönetim Türkistan’da Rus nüfusunu artırmaya çok önem verdi. Merkezi yönetimin görevlendirdiği Graf K.Palen Türkistan’daki Rus nüfuzunun artırılmasıyla İmparatorluk ile müstemleke arasındaki bağın

(153) “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi” a.g.m. verdiği malumata göre.

(154) A.A.KAUFMAN, a.g.e. , s. 13.

(155) Polojeniye pereselençeskogo dela v Semireçenskoy oblasti, “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, 17 Ağustos 1907, No 133. Gazetenin bu sayısında 1891 yılında Rusya’da meydana gelen kıtlıktan sonra Yedisu vilayetine Rus köylülerin yerleştirmesine dair alınan yeni bir karar yayınlandı.

(156) İstatistiki araştırmalar sonucunda Rus Kazakların 33141’i, Rus köylülerinin ise 42000’ü oranını bulduğu görüldü. Bu sayı çok az olduğundan dolayı, İstatistiki bölümü Pişkek uyezdinin yerli halkına ait 40 desatin toprağa el koydu. “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, a.g.m.

daha da güçleneceğine işaret etmektedir.¹⁵⁷ 1905-1906 yıllarda Sır Derya – Fergana göç etme hududu boyunca Rus iskanı için yerliler 744,9 bin desatin toprak müsadere edildi.

Devlet Duma'sının 7 Nisan 1910 tarihinde yapılan mecliste Kazan Guberniya'sından gelen bir naibi Göç Etme dairesi faaliyetlerini tenkit etti. Fakat böyle tenkitleri önemsemeyen Rusya müsadere siyasetini¹⁵⁸ hızlı bir şekilde devam etti. 1912'de Ziraat ve Devlet Mülkü vekili Krivoşein Türkistan seferi hakkında çara gönderdiği raporda, bu bölgede üç milyon desatin verimli topraklar Rus köylüler için müsadere edilmesi gerektiğini ileri sürdü.¹⁵⁸ *sinir yordu*¹⁵⁸

(157) Gosudarstvennaya Duma, Stenagrafiçeskiy Otçot. Sozıv IV, Sessiya V, Zakrıtoye Zasedaniya, 15 Aralık, 1916, s. 130-131.

(158) ÖCMDA, F. 461, Op. 1, D. 1988, s. 141-143.

III. BÖLÜM

III. RUSLARIN TÜRKİSTAN EYALETİNDEKİ EĞİTİM POLİTİKASI VE RUSLAŞTIRMA SİYASETİ

1.1. Rus Kültür Siyasetine Genel Bir Bakış

Türkistan'da uygulanan Rus kültür politikasının amacı, yerli halkın düşüncesini, şuurunu ve hayat biçimini Ruslara yaklaştırmak ve Türkistan halkını parçalayarak onları ayrı ayrı milletler haline getirmektir. Bunun için de Türkistan halkının Ruslaşmasını sağlayacak Rus kültürünü onlara benimsetmek gerekli idi. Bu politikada en önemli yeri eğitimi tutuyordu. Bu sahada K.P. fon-Kaufman yoğun bir şekilde faaliyette bulundu. O, yerli ve Rus çocukların bir arada eğitim almalarının taraftarı idi. K.P. fon-Kaufman'ın fikrine göre "Müslüman ve Rus okulların ayrı olması Rusya için ekonomik ve siyasi anlamda çok zararlı olacaktır."¹⁵⁹

(159) ÖCMDA, F. 47, Op, 1, D. 1004, s. 32.

K.P. fon-Kaufman'ın bu fikrini destekleyen ve devam ettiren general N.O.Rozenbah (1884-1889) ortak Rus-Yerli okulların açılmasına dair layhayı hazırladı ve 1884'te Taşkent'te ilk Rus-Yerli okulu açıldı. 19. yüzyılın sonuna doğru bu okulların sayısı 100 fazla idi.

1898'de Fergana vilayeti askeri valisi general N.I.Korolkov Çara gönderdiği raporda Türkistan'ın Ruslaştırılmasının ve Rus-Yerli okullara yerli çocukların isteyerek kayıt olmalarının en mühim yolu resmi dairelerde bütün işlemlerin Rusça işlenmesini istedi.¹⁶⁰

Çarın 3 Haziran 1907 tarihinde II Devlet Duma'sını dağıtılması hakkındaki fermanı Rus şovenizminin güçlenmesine sebep oldu. Stolipin tarafından yazılan fermanla "Devlet Duma'sının ruhani yönden Rus olması lazım" dedi.¹⁶¹ Türkistan'ın her yönden öğrenilmesi ve Ruslaştırma siyasetini güçlendirilmesi maksadıyla gönderilen Graf K.K.Palen'a böyle bir vazife yüklendi. 1908-1910 tarihleri arasında Türkistan halkına yeni kanunları hazırlamak için topladığı materyallerde o, çarlık idaresini güçlendirmesinin yolunun sadece eğitim olduğunu belirtti. K.K.Palen'in fikrine göre eğitim mahalli hayat tarzını doğru yola ulaştırması için zaruridir.¹⁶² Burada "doğru yol" değişimi yerlileri Rus yaşam tarzına alıştırarak yol anlamında kullanılıyordu.

Türkistan'da uygulanan Ruslaştırma siyasetinin çerçevesini çizenler de Rus misyonerleri N.I.Ilminski,¹⁶³ N.P.Ostroumov ve A.E. Alektorov'dur.¹⁶⁴

(160) BENDRIKOV K.Y. Oçerki po Istorii Narodnogo Obrazovaniya v Turkestanskoy Kraye (1865-1924), Moskova, 1960, s. 73.

(161) ÖCMDA, F. 1, Op. 31, D. 567, s. 36.

(162) K.K.PALEN, a.g.e.

(163) İLMİNSKI Nikolay Ivanoviç -1822'de Penza valiliğinde dünyaya geldi. Ailesinde koyu bir Ortodoks terbiyesi aldı. 1846 yılında Kazan İlahiyat Akademisini bitirdikten sonra , Rusya devletinin özel olarak açtığı "İslam'a Karşı Bölümünün" (Protivomusulmanskoye otdeleniye) başkanlığını yaptı. Bu Akademide Tatar ve Arap Dilleri dışında din dersleri de verdi. İlahiyat bilgilerini daha da geliştirmek amacıyla o, Suriye ve Mısır'da eğitim görerek, 1847'de bahis konusu olan Akademide "Tercümanlar Odasının" müdürü görevine atandı. Türkistan bölgesini Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma metotlarının hazırlayıcısı oldu. Bunun yanı sıra Türkistan halkını parçalayarak onları farklı birer millet yapma metotlarını hazırladı. Bu siyasetini başarıya ulaşması için Türkistan'da yaşayan halkın lehçelerine göre kiril alfabesiyle yazılmış kitaplar yayınlanması ve yerli çocukların Rus eğitim sistemiyle eğitilmesi gerektiğini ortaya attı.

1870 yılında Rusya Eğitim Bakanlığı "Rusya'da yaşayan Müslüman Halkın Eğitimi" hakkında kanun hazırladı. Bu kanunda N.I.İlinski'nin Türkistan'ı Ruslaştırmak ve Hristiyanlaştırmak siyaseti doğrultusunda hazırladığı program temel olarak alındı. Bu metotların en önemlileri şunlardır.¹⁶⁵

Dersler yerli dilde, ancak Kiril alfabesi ile okutulacaktı. Bu alfabe lehçelere göre değiştirilecekti. Mesela Kazak Türklerinin alfabesine 33 harften oluşan kiril alfabesinin dışında ә (ae), Ғ (ğ), Ң (ng), Ү (ü), о (uo) sesli harfleri eklendi, Özbek Türkçe'sine ӱ (uzun "o"), Ҳ (sert "h"), Ң (sert "k") sesleri eklendi. Böylelikle Türkçe konuşan halkın dili farklılaştırıldı.¹⁶⁶

(164) ALEKTOROV Aleksandr Yefimoviç - (1861-1919), mesleki hayatına okutman olarak Orenburg'ta başlamıştır. Bu bölgede o dönemlerde İlinski'nin misyonerlik hareketi oldukça yayılmış olup, hükümetçe her yönden yeterince destekleniyordu. Alektorov, İlinski ile tanışıp, onun misyonerlik faaliyetlerini benimsiyor. Fakat diğer misyonerler gibi kiliseye bağlı kalmadan yerlileri Ruslaştırma siyasetinde zemin olarak okul ve eğitimi görüyordu. Resmi eğitim-öğretim kurumlarında öğretmenlik yaptı. Ona göre misyonerlikle uğraşan ilim adamlarının başlıca görevleri, sömürge milletlerin dilini, tarihini, folklorunu, etnografyasını, dinini ve yaşam tarzını ayrıntılı şekilde öğrenip, onları Ruslaştırmak için gerekli siyasi yöntemler geliştirmektir. Misyonerler tarafından bu doğrultuda yazılan eserler, bizim için geçmiş tarihimizi öğrenmede güvenilir kaynaklar niteliğinde olduğu görülmektedir. Alektorov 25 yaşında iken, yani 1886 yılında İç Ordu (Devlet) Öğretim Müfettişliğine atandı. Genelde Çarlık Hükümeti Kazak Türkleri üzerinde uyguladığı siyasi, sosyal politikaları öncelikle güvenli olan İç Orduda deniyordu. Daha sonra tüm Türkistan bölgesinde uygulamaya geçiyordu. Örneğin, Alektorov "Yerlileri Ruslaştırmada neler gerekiyor?" (Astrahanskiy Listok, 1892, No 27) adlı makalesinde İç Ordu Kazak Türklerini Ruslaştırma sorununa değinerek misyonerlik görevinin ana konularını belirlemiştir. Alektorov, "Okul, sömürge halkların Ruslaştırılmasında temel araçtır" demektedir. Yine o dönemlerde tanınmış Prof. Dr. L.N.Smironov "Yerlileri Ruslaştırma ve Ruslaştırma siyasetinin amaçları" adlı makalesinde Ruslaştırma siyasetinin esasının yerlileri Hristiyanlaştırmak olduğunu ifade etmiştir. Misyoner ilim adamları tarafından yapılan öneriler içinde, Alektorov'un öne sürdüğü usullerin gerçekleşme ihtimali daha etkili ve güvenli olması, onun misyonerlik faaliyetlerinin başarısı hakkında fikir vermektedir. Alektorov, "Rus Doğusundaki Hristiyanlaştırma (Ortodoks dinine geçirme) Misyonumuz Hakkında Bizim Gazeteler" adlı makalesinde Türkistan halklarını Ruslaştırmak için öncelikle onların kızlarına Hristiyanlığı kabul ettirmenin önemli olduğunu savunmaktadır. Ona göre, çocukların aile atmosferinde millî ve manevî değerlerle yetiştirilmesinde başlıca rol oynayan annenin Hristiyanlığı kabul etmesi ile Ruslaştırma siyaseti hem güvenli, hem de verimli sonuçlar verecektir.

(165) K Voprosu o Sootnoşenii Çisla Russkih i Tuzemnih Glasnih, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 26 Ekim (8 Kasım)1900, No 86.

(166) Parçalanmış Türkistan'ı daha da bir birinden uzaklaştırmak amacıyla Sovyet zamanında da benzeri bir siyaset yürütüldü. 20-24 Kasım 1962 tarihinde Kazakistan'ın Almatı şehrinde "SSCB Halklarının Edebi Dillerinin Gelişme Meseleleri" adı altında bir ilmi konferans düzenlendi. (1864 yılında ilmi makaleler bir araya getirilerek kitap halinde yayınlandı). Bu konferansın amacı "Halklar Dostluğu" sloganı altında Türkistan Türklerinin dillerini bir birinden daha da uzaklaştırma ve Ruslaştırma siyaseti derinleştirmektir. Rusçadan geçen "direktor", "agronom", "sanatory", "internat" kelimeleri Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen lehçelerine aynen alınırken Yakut lehçesine bu kelimeler diriter, "oguruonum",

Bir biriyle konuştuğu zaman çok iyi anlaşılan halklar alfabe değişikliği yapıldıktan sonra ortak seslerin yerine uyduruk harflerin çıkması ile dil birliğini kaybettiler. Bununla beraber yıllardan beri aynı coğrafyada bir bütün olarak yaşayan halk, bir birinden ayrı milletler durumuna geldi. Dil üzerinde uygulanan Rus politikaları ise bölünmeyi daha da hızlandırdı.¹⁶⁷

Yazı dilini, okumasını bilmeyen halk tarihinden, inancından ve geleneklerinden uzaklaştırılarak "itaatle her şeyi kabul eden kullar"¹⁶⁸ (Mankurt) haline getirildi. Bunun yanı sıra "Parçala ve Yönet" prensibini uygulayan Rusya her bir Türk boyunu farklılaştırma siyasetini, çeşitli metotlarla kademeli bir şekilde devam ettirdi. 1860-1917 yıllar arasında N.I.İlinski'nin kiril alfabesiyle Kazak Türkçe'sinde hazırladığı 72 kitabın tamamı sadece Hristiyan dininin esaslarını anlatan kitaplardı.¹⁶⁹

Öncelikle misyonerler, Kazak Türkleri Tatar etkisinden uzak tutarak bu iki Türk boyun birbiriyle kaynaşmamasını sağladı. Tatarlar Kazak mektep ve medreselerinde ders veriyorlardı. Ruslara göre Tatarlar Kazak Türkleri arasında kendi ideolojilerine uygun olmayan fikirler yayıyorlardı. Kazak

"sonotuoruy", "interin eet" şeklinde değiştirilerek alınıyordu. Geniş bilgi için bkz. Kazakistan tarihi (Oçerki), Almatı 1994.

(167) Çarlık Rusya'sı zamanında düşünülmüş ve gizlice uygulamaya konulmuş farklılaştırma siyasetinin Sovyetler Birliği zamanında da devam ettiğini biliyoruz. O yüzden alfabe değişikliği politikası araştırıldığı zaman ister istemez Sovyet zamanındaki politika incelenmelidir. SSCB Akademisi "SSCB Halkları Dil ve Yazı Enstitüsü" 1941 yılında Türkler için 50 ayrı alfabe hazırlamıştı. Bu alfabeler sadece Türk halklar arasında kullanıldı. Baltık Cumhuriyetleri, Ermenistan ve Gürcistan ise kendi eski alfabelerini kullanmaya devam ettiler. Sovyetler Birliği Idarecileri "bu halklar Hristiyan oldukları ve yazıları da çok eskiye dayandığı için alfabelerinin değiştirilmediğini ifade ediyordu. Bkz. "İzvestiya Gazetesi" 1941 No. 13. A.Tacibayev'in "Sovyet Özbekistan'ı Gazetesinde" (18 Şubat 1990) yayınlanan bir makalesinde "Merkezi Komitenin Türk halklarının bir alfabede eğitilmesine, onların okuma yazma esnasında birbirleri ile kaynaştıkları gerekçesiyle karşı çıktığını ve aksini savunanların şovenizmle suçlandığını yazmaktadır. Yine aynı makalede "Merkezi Komitenin Türk halkları bir araya geldikleri taktirde durdurulamaz bir güç" haline geleceğinden korktuğu beyan edilmektedir. Çarlık Rusya'sı zamanında başlayan Türk halklarını parçalama ve ayrı birer millet olma şuuru yerleştirmeye yönelik siyaset Sovyet zamanında da sinsice yürütüldü. Neticede kiril alfabesinde bulunmayan sesleri her bir Türk boyu için farklı harfler çıkartarak karşıladılar. Böylece bir asır içerisinde dilimiz bir birinden koparıldı".

(168) Ç. AYTMATOV, Teniz Cagalay Cugirgen Targıl Tobet, Almatı 1998, s. 199-210.

(169) Y.GOFMAN, Ustav Pravoslavnogo Obşestva, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 28 Ocak 1917, No 5.

Türkleri Tatarlara nazaran İslam inancı yanında eski inançlarının da derin tesiri altında idiler.¹⁷⁰

1847'de Orenburg şehrinde sağlık memurları hazırlayan okul açıldı ve bu okula beş Kazak Türkü çocuğu kabul edildi. Ancak bu çocuklar adı geçen okuldan mezun olamadılar, çünkü Kazak Türkü çocukları Rusçayı yeterince bilmiyorlardı. Mesela 1857'de bu okula kabul edilen 10 çocuktan sadece bir tanesi mezun olabildi. 1847-1871 tarihleri arasında bu okuldan dört Kazak Türkü öğrencisi mezun olabildi.¹⁷¹ Bu durumu göz önüne tutan Çarlık misyonerleri kendi lehlerine uygun değişik metot ve usulleri kullanma yoluna gittiler. Onlar eğitimle Türkistan halkının dilini ve dinini değiştirmek, onları tamamen Ruslaştırarak, Rus milleti içerisinde eritmek istiyorlardı. Bu amaçla 1869'da Moskova'da özel misyonerler kurumu kuruldu. Bu kurumda Rusya hududunda yaşayan Türk topluluklarının asimile edilmesi ve yerlilere Rusları "Büyük Ağabey" olarak kabul ettirme meseleleri görüşüldü.

Türkistan'ı Ruslaştırma ve Rus nüfuzunu bölgeye yansıtırma görevi özel olarak kurulan "Ruslaştırma Kurumu"na verildi.¹⁷² N.P. Ostroumov "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nde Rusya'nın Türkistan'a yönelik amaçlarını şöyle ifade etmektedir: "Bizim devletimizin yerlilere yönelik siyasetinin amacı onları Ruslaştırmaktır. Başka bir amacımız da bu iki halkı kaynaştırarak bir bütün haline getirmektir. Ancak bu bütünlülük içinde Rus milleti hakim durumda olacaktır."¹⁷³ Bu tutum Sovyet zamanında aynı şekilde devam etmiştir.

Dersler Rus dilinde yürütülecek, yerli öğrencilerin konuyu anlamadığı noktalarda yerli dilde açıklamalar yapılacaktı. Bu metot genellikle Ortak Rus-

(170) Proşloye Kazahstana v Materialah i Istočnikah, Almatı 1935, s. 103-104.

(171) KCMĐA, F. 74, Op. 4067, D. 2848, s. 225.

(172) V. VOŞİNİN, Oçerki Novogo Turkestana, Petersburg 1914, s. 77. Sovyet zamanında da aynı politika devam etti. SSCB Komünist Partisi. Üyesi M.İ.Suslov Rusya sınırları içinde yaşayan halkların, medeniyetlerin, dillerin Rus kültürü ile kaynaşması gerektiği hakkındaki ifadeleri "Argumentı i Faktı" gazetesinde yer almaktadır. 1989. No 2.

(173) Geniş bilgi için bkz. OSTROUMOV'un bu makaleleri bir araya getirilerek "Otçot Turkestanskoy učitel'skoy seminarii za 25 let yeyo suşestvovaniya" (Türkistan Öğretmen

Yerli okullarında kullanıldı ve Rus dili belli bir seviyeye kadar öğretildi. Rus idarecileri yerli çocukların Rus dilini çok iyi bir seviyede öğrenmelerine karşı çıkıyordu.

Türkistan bölgesinde açılan okullarda kullanılan N.I.İlminski metodunun çocukların mantıki gelişmesine sebep olduğu düşüncesiyle Rus idarecileri bu sisteme sıcak bakmıyordu.¹⁷⁴ Rus idarecileri Türkistanlıları yarı cahil halinde bırakmak için onlara sıradan öğretmenlerle hazırlanan ansiklopedik¹⁷⁵ kitaplarla eğitiliyorlardı. Ayrıca onların edebiyatını boğarak, gelişmesine engel oldular.

Genellikle Türkistan Genel Valiliğinde yerli çocuklar Ruslar tarafından açılan Rus, Ortak Rus-Yerli, Din okullarında Terentyev'in, Nalivkin'in, Bukin'in, Lanin'in hazırladığı kitaplarla eğitildi.¹⁷⁶ Bu kitaplar her bir Türk boyunun şivesine göre hazırlanan çeşitli konuları içiren bir ansiklopedi niteliğinde idi. Bu şekilde eğitilen öğrenciler mezun olduktan sonra okulda aldığı bilgileri kısa sürede unutuyordu.

Dersler sırf Rus dilinde yürütülerek, sınıflarda başka bir dilin konuşulması yasaklandı. Bu metot Türkistan'ın Rus bölgelerinde açılan okullarda kullanıldı. Mesela 1876 yılında Taşkent şehrinde açılan Kız Orta okulunda bu metot kullanılıyordu. Ruslar tarafından açılan okullarda yerli öğrencilerde Rusya devletine karşı saygı ve hürmet hislerini uyandırarak sevgi ve itaatkarlıklarını temin edecek tarih, coğrafya ve din derslerine ağırlık verildi.¹⁷⁷

Okulunun 25 senelik Rapor) adlı kitap haline getirilerek 1904 yılında Taşkent'te yayınlanmıştır.

(174) M.MİHAYLOV, K Voprosu o Rasprostraneniі Obrazovaniya Sredi Tuzemtsev Russkogo Turkestana, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 16 Ekim 1884, No 41.

(175) TEREITYEV'in hazırladığı kitap Rus dili grameri, Rusya tarihi, coğrafyası, Ortodoks akaideleri, Hristiyanlık tarihi konularını içeriyordu. Kitap çok sınırlı bir şekilde hazırlanmıştır. Bu kitapları kullanıldığı eğitim kurumlarından mezun olan öğrenciler Rusça bir dilekçe bile yazamıyorlardı. Bkz., "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", M.MİHAYLOV, a.g.m. Geniş bilgi için bkz. ÖCMA, F. İ-17, Op. 1, D. 110, s. 10-14.

(176) S.GRAMENİTSKI, İnorodçeskoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 6 (18) Ocak 1900, No 2.

(177) S.GRAMENİTSKI, İnorodçeskoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 3 (15 Şubat) 1900, No 10.

Türkistan'ın Ruslaştırılmasına basının önemli rol oynayacağına inanan çarlık yöneticileri basın ve yayın organlarının sayısını çoğaltmaya çalıştılar. Rus düşüncelerini, fikirlerini ve kültürünü Türkistan'da yaymak için çok sayıda gazete, dergi ve tercüme büroları açıldı.¹⁷⁸

Söz konusu basın organlarından en önemlileri "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", "Türkistan Vilayetin Gazetesi", "Russkiy Türkistan", "Okraina" dir. Bunun yanı sıra 1861-1874 tarihleri arasında Rus misyonerleri Ilminski, Katarinski, Alektorov, Vasilyev, Voskresenski, Levşin, Radlof Türk lehçelerinde kiril yazısını kullanarak kitap yayınlanıyordu. Bunların büyük çoğunluğu Hristiyanlıkla ilgili dini kitaplarıydı.

Mesela, V.V.Radlof 1870 yılında yayınladığı "Güney Sibiry'a'da ve Cungarya'da Türk Halk Edebiyatından Örnekler (Obrastsı Narodnoy Literaturı Türskih Plemyon Yucnoy Sibiri i Dcungarii)" adlı çalışmasında Türk dilindeki edebi eserleri açıklarken bu dilin fonetiğine göre kendi hazırladığı kiril alfabesini kullanmıştır. Rus dilinde olmayan Türkçe'deki sesler için yeni semboller kullanmıştır.¹⁷⁹

10 mayıs-3 Haziran 1905 tarihleri arasında yapılan Türk Halklarını Eğitme Meseleleri ile ilgili toplantıda Türkistan'daki eğitim programında Ruslaştırma prensibi temel alındı. Bu programa göre Türkistan Türkleri (Tatarlar hariç) Rus okullarında ilk iki yıl kendi lehçelerinde ders görecekti. Daha sonra ise

(178)"Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" çıktıktan sonra Türkistan'da çok sayıda gazete ve dergiler çıkmaya başladı. "Zakaspiyskoye Obazreniye" (1895-1913), "Russkiy Turkestan" (Eylül 1898-1907), "Ashabad" (1899-1918), "Okraina" (1890-1898), "Sredneaziatkiy Vestnik Dergi"si (1896-1907), "Srednaya Aziya dergi"si (1895-1896). Bütün bu gazete ve dergiler Rus yönetiminin resmi organları idi ve Türkistan'ın Ruslaştırılmasına büyük katkıda bulundular. "Zakaspiyskoye Obazreniye Gazetesi" Türkistan ticareti ve sanayisini araştırıyordu, bunun yanı sıra Rus idare sisteminin yerleştirilmesinde ve bölgede Ortodoksluğun yayılmasına büyük katkıda bulundu. "Russkiy Turkestan Gazetesi"nde ise bölgenin şehirlerine, Rus kültürünü yansıtmak için Rus edebiyatının yerli lehçelere tercümeleri yayınlanıyordu. "Okraina Gazetesi" Türkistan tarihi, coğrafyası, ekonomisi ve eğitime çok önem veriyordu.

(179) M.MIRZAHMETOV, Kazak Kalay Orıstandırıldı, Almatı 1993, s. 27.

dersler Rusça işlenecekti.¹⁸⁰ Bu uygulamaların amacı iki büyük Türk boyunu daha da farklılaştırarak yeni nesli Rus kültürü ile yetiştirmekti.

31 Mart 1906 tarihinde Türk halklarının kiril alfabesine geçmesine dair kanun çıkarıldı. Ancak o zamanlarda Rusya sosyal ve siyasi çalkantılar içinde bulunduğu için bu kanunu yürürlüğe sokamadı.¹⁸¹ 1890'lı yıllardan itibaren başlayan yerli halkı resmi işlerde Rusça kullanmaya alıştırmaya siyaseti 20.Yüzyılın başında daha da hızlandı.

Rusya Bilim Bakanlığının eğitimle ilgili özel talimatında Rusya sınırları içinde yaşayan Müslümanlara yönelik eğitim siyasetinde ağırlığın misyoner faaliyetlere verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Talimatta Türkistan'da açılan İlk, Orta, Din, Öğretmen ve Ortak Rus -Yerli Okullarıyla Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma siyasetinin kademli bir şekilde yayılması, bu tür okulların yerliler üzerindeki etkisinin daha da güçlenmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁸²

A.N.Kononov "İstoriya İzuçeniya Türkskih Yazıkov v Rossii" (Rusya'da Türk Dillerini Öğrenme Tarihi) adlı eserinde Çarlık Rusya'sında Ortodoks misyonerlerin Türkistan'ı siyasi ve ekonomik yönden araştırmak ve bu Ruslaştırma siyasetinin gereklerini yerine getirebilmeleri için, yerlilerin geleneklerini ve dilini bilen şahıslar arasından seçilerek Türkistan'a gönderildiği ifade edilmektedir.¹⁸³

Çarlık yönetiminin Türkistan'ı Ruslaştırılma politikalarının teorisyenleri olan N.İ.İlinski, N.P.Ostroumov ve A.E.Alektorov gibi misyoner-alimlerinden Sovyet zamanında başarılı ve örnek öğretmenler, alim ve halk dostları olarak bahsediliyordu.

(180) S.GRAMENİTSKI, İnrodçeskoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 6 (18) Ocak 1900, No 2.

(181) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(182) Narodnoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Kraye (İstoriko-Statistiçeskiy Oçerk), "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 5 (17 Eylül) 1899, No 69.

(183) A.İ.KANONOV, İstoriya İzuçeniya Türkskih Yazıkov v Rossii, Moskova 1982, s. 207.

1881 yılında N.İ.İlminski A.P.Maslovskiye¹⁸⁴ gönderdiği mektupta Türkistan halkının eğitilmesinden, özellikle onların yüksek öğretim okullarını kazanmasından çok çekindiğini ve bunun Moğol istilasından daha korkunç sonuçlar doğuracağını yazmıştı. Yerlilerin ilk okul seviyesinde bir bilgi düzeyine sahip olmasını bile fazla bulan N.İ.İlminski “yerlilerin kendi gramerlerini öğrenmeleri fazlalıktır, zararlıdır ve oldukça mahvedicidir” ifadelerini kullanmaktadır.¹⁸⁵

N.İ.İlminski'nin hayatını, eserlerini ve faaliyetlerini araştıran V.M.Gorohov N.İ.İlminski'nin Türkoloji ve Pedagoji çalışmalarının sadece misyonerlik amacıyla yaptığını bunun yanı sıra Kazan okulunun önde gelenlerinden olduğunu hatırlatarak, onun misyonerlikten zevk aldığını ve yerlileri aydınlattığını dile getirerek, Türkoloji'ye ve Oryantalizme hiçbir katkıda bulunamadığını yazmaktadır.¹⁸⁶

Türkistan bölgesini Ruslaştırmayı ve Hristiyanlaştırmayı hedefleyen N.P.Ostroumov'un “Müslümanlar Arasında Hristiyanlık Misyonerliğin Tarihi ve Zamanımızdaki Önemi” (Kazan 1894), “Türkistan Bölgesinde Yerlilerin Eğitimi Meselesindeki Tereddütler” (Taşkent 1910), “İslam Bilimi” (Taşkent 1910), “Türkistan Okulunun 25 senelik Faaliyetinin Raporu” (Taşkent 1900), “Arabistan ve Kuran” (Kazan 1899), “Sartlar” (Taşkent 1908), “Göçebe Asya Halkının Hristiyanlık İnancını ve Hristiyanlık Medeniyetini Kabul Etme Yeteneği” (Taşkent 1895), “İslam Bilimi Kursuna Giriş” (Taşkent 1914) adlı eserleri vardır.

N.P.Ostroumov da Türkistan Türklerinin ortak bir alfabe kullanmasını tehlikeli saymıştır. Diğer taraftan da Türkiye Türkleri ile Türkistan Türklerinin kaynaşmasının engellenmesi gerektiğini savunmuştur. Bunu dikkate alan Çarlık idarecileri Türkiye vatandaşlarını Türkistan Genel Valiliği hududuna

(184) A.P.Maslovski- Çarlık Rusya'sında zengin bir misyoner iş adamı idi. Ölümünden sonra kalan servetini Türkistan'daki misyonerlik faaliyetlerine bırakarak, burada Rus din okulların açılmasını istedi. Vasiyeti üzerine Türkistan'da adına üç din okulu açıldı.

(185) V.N.VITEBSKI, İlminski, Kazan 1892, s. 8.

(186) V.M.GOROHOV, Reakcionnaya Şkolnaya Politika v Otnoşenii Tatar, Kazan 1941, s. 37.

girmelerini yasaklayarak Türkistan'la Türkiye'nin ticari ve diplomatik bağlarını koparmaya çalıştı.

19 Ocak 1867 tarihinde Türkiyeli tüccarlarla Buhara ve Hokand hanlıkları arasında ticari bağlar koparıldı ve Türkiyeli tüccarlarının Türkistan bölgesine girmeleri yasaklandı. 4 Ağustos 1869 yılında İstanbul'dan Taşkent'e 36 deve ile gelen ticaret kervanının Buhara ve Kokand'a geçmelerine Genel Valilik tarafından izin verilmedi, hatta Ruslar tarafından kontrol altına alındı.¹⁸⁷

Rusların asimilasyon siyasetini açıkça gösteren dokümanlarından biri de Türkistan Genel Valisi Dohovskoy'un ¹⁸⁸ 1899 yılında Rusya Eğitim Bakanlığına gönderdiği "Türkistan'da İslam" adlı raporudur.¹⁸⁹ Bu raporda Genel Vali, Türkistan bölgesinin Sır Derya, Fergana ve Semerkand Vilayetlerinde 119 Rus okuluna karşılık 5246 mektep ve medresenin bulunduğunu, 42 Ortodoks kilisesine karşılık 11964 cami bulunduğunu dile getirerek dengenin Rus müesseseleri lehine değiştirilmesi gerektiğini ifade etti. Duhovskoy'un amacı İslam dini ile mücadeleleydi. Ona göre İslam dini Ruslaştırmanın ve Hristiyanlaştırmanın önünde büyük bir engeldi ve Türkistan halkını birliğe çağırıyordu.¹⁹⁰

"Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nde Türkistan bölgesindeki Eğitim ile ilgili bir makalede Türkistanlıların kendi eğitim seviyelerini yükseltme konusunda çok istekli olduğu belirtiliyordu. Makalede onların Avrupalı eğitime

(187) ÖCMDA, F. I-1, Op. 20, D. 44032.

(188) Mustafa ÇOKAY General Duhovskoy'un 1898 yılında Andican ayaklanmasını bastırdıktan sonra, bu şehrin din adamlarını bir araya toplayarak, onları ayaklarına kapanmaya zorladığını ve özür dilediğini anlatmaktadır. Çokay Mustafa, Türkistanın Kılı Tagdırı, Almatı, 1992, s. 120-121. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Rus Genel Valisi Dohovskoy halk ile olan münasebetlerde sadece Rus tercümanlardan veya mutlak süratte itimada layık Rus tebaalı yabancılardan istifade edilmesini emretti. Hayit, Baymirza. Türk Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi. Ankara 1995. s. 159. Geniş bilgi için bkz. ÖCMDA, Vsepodaneyşiy Doklad Turkestanskogo General Gubernatora Duhovskogo "İslam v Turkestane", Taşkent 1899, F. I-1, Op. 27, D. 32, s. 1-11.

(189) ÖCMDA, F. I-1, Op. 32, D. 384, s. 1-11.

(190) İlk olarak bu düşüncüyü N.İ.İlminski gündeme getirmiştir. N.İ.İlminski'nin düşünceleri ve Eğitim Bakanlığına gönderdiği mektupları bir araya getirilerek Kazanda 1895 yılında yayınlandı., "Razmışleniya i Pisma v Ministerstvo Narodnogo Obrazovaniya", s. 97-121.

abuk uyum sağladıkları belirtilmektedir.¹⁹¹ Bu ifadeler Türkistan'daki Ceditçilik hareketinin büyük çapta başarı kazandığını göstermektedir. Ancak "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nde Türkistan'daki Cedit okulları hakkında bilgi çok azdır.

Cedit okulları hakkında bu gazetede makalelerin yer almaması, bahis konusu hareketin Rus okulları ile büyük bir rekabet içinde olduğun işarettir. Makalede şu düşünceler ileri sürülmüştür:

1. Rus nüfusunu güçlendirerek Rus göçmenlerin sayısını daha da arttırılmalıdır;
2. Yerlilerin eğitimi belli bir seviyede tutulmalıdır;

Araştırmacının verdiği istatistiki bilgilere göre 1876 yılına kadar Türkistan genel valiliğinde 10 Rus okulu açıldı. Bu okullardan biri Taşkent'te, biri Çimkent şehrinde, Perovsk ve Kazalı şehirlerinde birer okul, Semerkand şehrinde iki, Katta Kurgan ve Petro-Aleksandrovska şehirlerinde birer okul vardı. 1876'da birer erkek ve kız lisesi açıldı.

Yerli müesseselerin eğitim kalitesinin düşmesi ve Rusların bunu hızlandırmak için yaptıkları çalışmaların araştırılması, Ruslaştırma siyasetinin bütünüyle ortaya konması yönünden önemlidir.

(191) Narodnoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Krae (Istoriko-Statistiçeskiy Oçerk), "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 22 (3 Eylül) Ağustos 1899, No. 65.

1.2. Ruslaştırma Siyasetinin Çeşitli Yöntemleri

Türkistan'ı tamamen istila ettikten sonra Ruslar bölgede kalıcı olmak maksadıyla yeni politikalar uygulamışlardır. Misyoner İlimski, Ostroumov, Alektorov'un yanısıra Ruslaştırmada ve Hristiyanlaştırmada diğer önemli bir isim de Nalivkindir¹⁹². Türk lehçelerini mükemmel bir seviyede bilen, karısı ile Fergana vilayetinin Nanay köyünde sekiz yıl yaşayan, Türkistan Türklerinin ruhaniyetinin zayıf noktalarını öğrenen ve Ruslaştırma politikasında medeni usullerin kullanılması taraftarı Türkistan Maarif Rehberlerinden biri olan V.P.Nalivkin (1857-1918) Türkistan'da Rus tesirini artırmak için iki konu üzerinde durulması gerektiğini ileri sürüyordu:

1. Rus ve yerli ahaliyi bir birine yaklaştırma ve kaynaştırma,
2. Rus dilini yerli ahali arasında yaygınlaştırmak. Bunun için Rusların, özellikle idari görevlerde bulunanların yerli lehçeleri öğrenmeleri gerekmektedir.¹⁹³

Kırk sene Türkistan'da görev yapan, şehir hakimi yardımcısı görevinden, Vilayet askeri valiliğine kadar yükselen N.S.Lıkoşın üç sene içerisinde yerli dili mükemmel bir şekilde öğrenerek, Rusça'dan yerli dile, yerli dilden Rusça'ya hiç zorlanmadan tercüme yapabilecek seviyeye gelmişti. Ruslaştırma siyasetinde Nalivkin'in görüşlerini paylaşan Lıkoşın Türkistan'da görev yapan her Rus'un yerli dili bilmesi şarttır diyordu.¹⁹⁴

(192) Bkz. , ÖCMDA, F. 47, Op. 1, D. 3027, s. 74-85. Rusya'da Kolec şehrinde mahkeme idarecisi olarak çalışan Vladimir Petroviç Nalivkin 26 Mart 1852'de dünyaya geldi. Nalivkin Petersburg Askeri okulundan mezun olup, daha sonra Pavlov Askeri lisesini kazandı. Bu liseyi başarıyla tamamladı. 1873 yılında Hive ve Türkmenler üzerine yapılan seferlerde önemli rol oynadı. 1875-1876 yıllarında Hokand Hanlığına yapılan sefere katıldı. İşgal sonrası Nalivkin Türkistan Genel Valiliğinde misyonerlik görevini devam ederek Öğretmen okulunda Yerli ve Farsça dersleri verdi. 10 Ocak 1885 yılından itibaren Nalivkin Türkistan Genel Valiliğin Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından Taşkent Ortak Yerli-Rus Okulunun müdürlüğüne tayin edildi. Farklılaştırma siyasetinin taraftarı olan Nalivkin birkaç Rusça-Türkçe sözlüğün müellifidir. Yerlilerin kiril alfabesine geçmesinde büyük rol oynadı.

(193) K.Y.BENDRIKOV, Oçerk po İstorii Narodnogo Obrazovaniya v Turkestane (1865-1924), Moskova 1960, s. 67-70.

(194) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 2 Mart 1882, No 9.

N.S.Lıkoşın mahalli ahalinin şikayetlerinin kontrolcüler tarafından değil, belki polis komiserliği tarafından vasıtasız olarak ele alınması gerektiğini ifade etti. Bunun içinse Komiserlik yetkililerinin yerli dili bilmeleri gerekliydi. N.S.Lıkoşın Rus zabıtalının sadece konuşma diline değil, bunun yanısıra yazı diline de hakim olmalarını istedi Mahalli idare ahalinin nüfuzlu kesimini, ulema ve aydınlarını iyi bilmeleri, onlarla ilişki içinde bulunmalarını istiyordu. Çünkü halkın sosyal durumundan zamanında haberdar olmanın en iyi yolu buydu. Türkistan halkının dilinin öğretimine yönelik işleri düzene koyacak bir komisyon teşkil edildi. Komisyon yerli lehçeleri öğrenen Rus görevlilerine mükafat verme kararı aldı.¹⁹⁵

1886 yılında V.P.Nalivkin tarafından Rus zabıtalrı için yerli dili öğrenme kursları açıldı. Bu kurslarda iki yıl içerisinde 50 Rus zabıtası öğrenim gördü. V.P.Nalivkin yerli dilin öğrenimi için sözlükler, dili kullanma metotları vs. gibi yerli dili öğretimi ile ilgili kitapları yayınlattırdı.¹⁹⁶

Şehirlerde açılan Rus bilim müesseseleri Ruslaştırma siyasetinin en mühim merkezleri olarak hizmet ediyordu. Bunlar Rus-Yerli okullardan yatılı okullar olarak ayrılmıştı. Yatılı okullarda yerli çocuklar Rus çocuklarla beraber kalıyordu, bu tutum da müstemlekeçiler için yaralı idi. Türkistan genel valisi M.G.Çernayev Çimkent şehrinde yatılı okulları çoğaltmak için bütçeden 100 bin ruble ayırmıştı. Lıkoşın ise Rusça'yı yerli çocuklar okulda değil Rus çocuklarla sohbet ederek çabuk öğreneceklerine inandı. Böylelikle Rus yönetiminin Ruslaştırma siyasetini eğitime yöneltmesi tesadüf değildi, onlar yerliler arasından kendi menfaatlerine uygun kadroları hazırlıyorlardı.

N.S.Lıkoşın "Poljizni v Turkestane" (Hayatın Yarısı Türkistan'da) adlı eserinde yerlileri Ruslaştırmanın yeni bir yolu olarak "yerli ahaliyi Rus Votkasına ve sigarasına alıştırmak" gerektiğini ileri sürüyordu. Aynı eserde yerli halkı idare etmenin en iyi yolunun kendi içlerinden yetişecek kimseleri

(195) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 16 Ekim 1884, No 41.

(196) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 2 Mart 1905, No 33. Geniş bilgi için bkz.Bkz. E.Y.BENDRIKOV, a.g.e, s. 79.

kullanmak olduğu ifade edilmektedir.¹⁹⁷ Bu maksatla yerli öğrenciler için Rusya İmparatorluğunun merkezi şehirlerine gezi düzenleniyordu.

1898-1899 yıllarındaki Genel Valilik yetişkinler ve öğrenciler arasından seçtiği Türkistanlıları merkezi Rusya'ya gönderdi. Rehberlik vazifesini yürüten Türkistan Bölgesi Bilim Müdürü F.Kerenski bu tür seyahatlerin maksadını şöyle açıklamaktadır: "Sartlar ve Kırgızlar Rusya'nın gücünü, kudretini ve zenginliklerini görerek, Rusların sanat ve ticaret faaliyetlerini yakından tanıyarak bunları başkalarına aktaracaklardır. Onlar büyük Çarın gücünün sadece Ruslar üzerinde olmadığını, bununla beraber Rusya sınırları içinde yaşayan halklara da yayıldığını görecekler".¹⁹⁸

Rus işgalcileri için Rusça'yı iyi bir seviyede bilen ve halkı aydınlatarak gaflet uykusundan kaldıracak aydınlar gerekli değildi. Müstemleke idaresi Türkistan aydınlarının kendi halkına hizmet etmelerinden ve müstemleke icraatlarına karşı çıkma ihtimalinden korkuyordu. Bu mülahazalarla müstemleke idaresi, bölge halkı için asgari düzeyde öğrenim gerektiğini, bunun için de sınırlayıcı tedbirleri gerekirse zorla almak kararına vardı. Bu siyaseti doğrultusunda Miryakup Dulatov "Oyan Kazak" (Kalkın Kazak) adlı şiiri için sürgüne uğramıştı.¹⁹⁹

Türkistan halkının kendi kültür varlıklarını yok etmek için çalışan Rus idarecileri çeşitli yollarla Rus kültürünü, özellikle kendi müziklerini yaygınlaştırmaya çalıştılar. 27 Ocak 1872-17 Şubat 1873 tarihleri arasında,

(197) ÖCMDA, F. 1, Op. 27, D. 1610, s. 9.

(198) ÖCMDA, F. 1, Op. 31, D. 91, s.17.

(199) ÖCMDA, F. I-1, Op. 31, D. 359, s. 1. Bu dosyada şöyle denilmektedir: Türkistan Bölgesi Koruma Bölümü Başkanı. 1 Temmuz 1912 No 3222. Taşkent. Gizlice. Kırgız halkları arasında , özellikle Yedisu eyaletinde yaşamakta olan ve 1911 yılında "Vakit" Gazetesinde yayınlanmış olan "Oyan Kazak" (Kalkın Kazak) (yazarı Miryakup Dulatov) adlı broşürlerin yayından kaldırılmasına izin vermenizi rica ediyorum. Çünkü tehlikeli metinleri içeren bu broşürlere Kazan Matbaa İşleri Geçici Komitesi tarafından el koyulmuştur. İcra kanununun 128 ve 129 maddeleri gereğince icra davası ile Dulatov'un cezalandırılması ve sorguya çekilmesi kararı için Saratov mahkemesi Savcısına başvurulmuştur. Elimizde bulunan bilgilere göre, bu broşürler için Semey bölgesi Mahkemesi tarafından Dulatov'a karşı dava açılmış ve 1 yıl hapis cezası verilmiştir.

sadece Taşkent'te, sekiz Rus Drama oyunu oynandı.²⁰⁰ Bu işlerle özellikle Türkistan Genel Valisi ilgilendi.

1880 yıllarında F.F.Nikitnikov rehberliğinde Türkistan bölgesinde Rus sanat toplulukları teşkil edildi. Onlar Rus sanat çalışmalarını Türkistan'a yayıyordu. 5 Şubat 1883 yılında Türkistan Genel Valisi Taşkent'te müzik cemiyetinin kurulmasına izin verdi. Ocak 1884 yılında Taşkent müzik cemiyetinin faaliyetleri başladı. Sonradan bu cemiyet bir koro ve orkestra kurdu. Rus misyonerliğin canlanması bu cemiyetlerin faaliyete başlanmasıyla eşzamanlıdır.

Rus sanatının canlanması ile birlikte Türkistan'da birkaç konser ve tiyatro gösterileri düzenlendi. 1889 yılında Taşkent'te O.Slavyanski'nin kilise korusu konserler verdi (sonradan ismi Malorossiysk kilise korusu olarak değişti), 1891 yılında Fransız Opera topluluğu, 1894-1898 yıllarında Tiflis operası Türkistan'da konserler verdi. Ancak onların repertuarlarında yer alan "Galka", "Cizn za Tsarya", "Karmen" operaları yerli ahali arasında pek kabul görmedi.

Buna rağmen Rusya, kültür ve sanat sahasında kendi hükümranlılığını temin ve tahkim etmek maksadıyla çeşitli cemiyetler, guruplar teşkil etmeye devam etti. Mesela 4 Şubat 1891 yılında Türkistan genel valisi Semerkand şehrinde müzik drama cemiyetinin kurulması iznini verdi. Mart 1907 yılında Sır Derya vilayeti Askeri Valisi Taşkent'te müzik Drama cemiyetinin kurulması için gerekli izni verdi.²⁰¹ Bu cemiyetlerin kuruluşundaki esas maksat Türkistan'da Rus müziğini ve drama eserlerinin geniş kitlelerce tanınmasını sağlamaktır. Böylelikle bölgeye Rus kültürün ürünleri her geçen gün daha fazla sokulacaktı.

Türkistan Genel Valisi ayrıca Taşkent şehrini Rus Müziğinin güçlü merkezlerinden biri haline getirmeye çalıştı. Bu sırada Rus okullarında da korolar teşkil edildi. Bunların içinde "Lira" korusu başta gelir.²⁰² Daha

(200)"Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 18 Eylül 1873, No 37.

(201)"Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(202)"Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 3 Ağustos (5 Eylül) 1901, No 67.

sonradan “Taşkent Müzik Cemiyeti” ve “Lira” korosunun faaliyetleri bir birine yaklaştı. 1904 yılında Taşkent’te senfoni ve oda müziği orkestrası kuruldu. 1906 yılında müzik cemiyeti terkininde müzik-drama cemiyeti kuruldu. Bunların konserleri yerli halkı celp edebilmek için bedavaydı.

Rus sömürgecileri bir yanda Türkistan topraklarını, tabi zenginliklerini sömürüyordu diğer bir taraftan da kültür politikası ile Türkistanlıların ruhunu ve zihniyetini değiştirmeye çalışıyordu. Ruslaştırma siyasetinin icabı olarak Türkistan medeniyetini ve halkın maneviyatını Rus tesirine sokmaya çalıştılar. Rus idarecileri kültür siyasetinin temel amaçlarını şöyle açıklamaktadır.²⁰³

1. Türkistan’da Rus hakimiyetini devam ettirmenin, diğer bir yolu da Türkistanlıların millet severlik, yurtseverlik duygularını yok etmektir.
2. Türkistan halklarının kültürlerinin bir birinden ayrılması sağlanmalıdır. Bu sahada Çarlık Rusya’sı çok etkili bir politika yürüttü. İlim cemiyetlerivasıyla Türkistan tarihine dair maddi kalıntılar ve yazılı bilgiler toplanarak Petersburg ve Moskova’ya gönderildi. Rus Çarlığı çok kurnazca bir siyaset yürüterek, Türkistanlıları kendi tarihlerini Rus ilim merkezlerinde öğrenmek mecburiyetinde bıraktı. Şuanda da Türkistan gençleri Rusya tarihini kendi tarihlerinden daha iyi bilir hale gelmişlerdir.

Türkistan Türklerinin maddi kültürüne ait en ufak ayrıntıları bile atlamayan Rus araştırmacıları, elde ettikleri bulguları Türkistanlılar arasındaki farklılıkları vurgulamakta kullanıyorlardı. Bu amaçla onların giysilerine ve resimlerine bile dikkat ediliyordu.

19. yüzyılın ortasından Türkistan’da Rus resim sanatı gelişmeye başladı. Bu sahadaki faaliyetler ile Türk boylarının resim kültürünü farklılaştırmanın temeli atıldı. Resim sanatıyla Türk boylarının kültürel zenginliğinden kaynaklanan değişik kültür motiflerini önemli birer sosyolojik farklılık gibi gösteriyorlardı. Bu ressamıar içinde V.Vereşyagin, N.Karazin, D.Kavkazski,

V.Velece, O.Fedçenko Türkistan hayatını, tabiat manzaralarını, insanların sosyal yaşayışlarını tasvir ediyordu.

Ressamlar arasında V.Vereşyagin Türkistan bölgesinde Rus kültürünü yaymada ve yerli halk arasına ayrılıklar sokmada önemli rol oynamıştır. O, 1865 yılında Türkistan'a yapılan askeri seferlerde yer almıştı. Yerleşim yerlerinin perişan edilmesinde payı vardı. V.Vereşyagin seferler esnasında tuttuğu günlüğüne halkların giysilerine, yemeklerine ve türlü farklılıkları ait tespitlerini not ediyordu. O Türkistan'a geldiğinde Rus tasvir sanatında ismi duyulan ressamdandı. 1874 yılında Vereşyagin'in resimleri sergilendi. Onun Türkistan'la ilgili resimlerini üç gruba ayırmak mümkündür.²⁰⁴

1. Etnografik kompozisyon resimleri; Ressamın bu tarz resimlerinde Türkistan bölgesinin mimari eserleri, el sanatları, giysilerdeki süslemeler tasvir edilmektedir. Bu resimlerin en önemli yanı Türkistan halkını tasvir ederken onların iç dünyalarını da yansıtılıyor olmasıdır.²⁰⁵
2. Ressam, Türkistan bölgesinde müstemleke şartlarındaki halkın derviş ve dilencilerin kıyafetlerini de tasvir etmektedir. Onun "Zindanda", "Kul Ticareti", "Çocuğu Satmak", "Dilenci Dervişler" adlı resimleri Türkistan'ın sosyal bakımından çok zor durumda olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmalar halkın zihninde aşağılık duygusu, kendi kültürüne yabancılaşma ^{terim} ~~politikası~~, Rus anlayışını ve Rus estetiğini yerleştirmek için yapılmıştır.²⁰⁶ Halk bu resimler yoluyla Türkistan'a Ruslar'nın iyilik ve mutluluk getirdiklerine inandırılmak istenmiştir.

3. V.Vereşyagin Türkistan'da yapılan savaşları tasvir etmektedir ve savaşın ne kadar acımasız olduğunu göstermektedir. Ressam bu resimlerinde Rus

(203) Gryaduşiy Vopros, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 23 Ağustos 1901, No 35.

(204) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 30 Eylül 1901, No 78.

(205) V.I.MECOV, Turkestanskiy Sbornik, Cilt 73, Taşkent 1886, s. 89.

(206) Bunu ressamın kendisi 18 Eylül 1873 37 No'lu "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nde dile getirmektedir.

şovenizmini yansıtmaktadır. Rus askerlerinin Türkistan'da sergiledikleri cesaret ve çektikleri acıları işlemektedir.

“Vahşiler”, “Tantana Yapmakta” adlı resimleri yerlileri vahşi olarak göstermektedir. Bazı resimlerde V.Vereşyagin Rus askerlerinin Türkistanlılar tarafından ağaca çivi ile asıldıklarını göstermektedir. “Umryom ne posramim Russkoy zemli” (Ölürüz Rusya'yı Utandırmaktansa) adlı çalışmasında tüfeklerini yönlendiren Rus askerlerini tasvir ederek, Rusların kahramanlıklarını vurgulamak istemiştir.

“Trafei” (Zafer Hatıraları) çalışması ise tamamen Rusların Türkistanlılara karşı nefretini artırmak amacıyla ele alınmıştır. Bu resimde Rus askerlerinin kafalarının bir yığın halde toplandığı ve bir Hanın bunu alaycı bir bakışla seyrettiği gösterilmektedir.²⁰⁷

Amu Derya Araştırma heyetinin üyesi olan N.N.Karazin yerlilerin yaşayışı hakkında 34 sulu boya resim yapmıştır. Ressam kendi çalışmalarını üç bölüme ayırmıştır. Birinci bölümdeki resimleri Aral gölünün çevresini ve Kırgızları ele almıştır. Ressamın bu bölümdeki resimler içinde Kazalı sokağını ve Kırgızların toz içinde olan Pazar yerini tasvir eden resimleri araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Karazin'in “Golos Gazetesi”nde yaptığı bu resimleri “Kırgızları başka Türk boylardan ayırabilmek için yaptım” açıklaması ile resimlerin yapılış amacını en iyi biçimde açıklamıştır.²⁰⁸

Ressam farklılaştırma siyasetini derinleştirmek için koleksiyonun ikinci bölümünde Karakalpak'ların, Türkmen'lerin ve Kara Kırgız'ların giysilerini konu olarak işlemiştir. Koleksiyonun üçüncü bölümünde ressam Rusların Hive seferini tasvir etmektedir.

19. yüzyılın sonuna doğru Türkistan'la başka devletler vekilleri yakından tanıştılar. Bunlar arasında İsviçre alimi Sven Giden, Amerikanın araştırmacısı

(207) “Russkiy Mir Gazetesi”, 1874, No 66.

(208) “Golos Gazetesi”, 1874, No 335.

Teodor Drayzer, Ukrain'lı ressam Sergey Svetovski, gürcü ressam G.gabişvili faaliyette bulundular.

Başka bir Ruslaştırma yöntemi de yer adlarının Rusça kelimelerle değiştirilmesidir. Yer isimlerinin değiştirilmesi Ruslarla yerlilerin yakınlaşmasını sağlayan bir faktör olmuştur.²⁰⁹ Yer adlarının Yayık-Oral, Almatı-Verniy, Akmesçit-Perovski vs. olarak değişmesi, bu siyasetin eseridir. Türkistan'da yer isimlerinin Rusça'ya çevrilmesi siyaseti üç aşamada gerçekleşti:

1. 1731-1822 tarihleri arasında Çarlık Rusya'sı Kazakistan topraklarında yer isimlerinin değiştirmesinde çok ihtiyatlı bir politika yürüttü.
2. Rusya 1822-1867 tarihleri arasında "parçala ve yönet" prensibinden hareketle her bir Türk boyunu bir birine karşı kışkırtmak amacıyla bölgeyi suni idari birimlere ayırdı ve bu idari birimlere yeni adlar verdi²¹⁰.
3. Sömürgeleştirme siyasetinin güçlenme devrinde, yani 1868 yılından sonra "İdare Kanununun" ilan edilmesinden 1917 yılında Rusya'nın Komünist sisteme geçmesine kadar olan dönemde Türkistan topraklarının devlet mülkü ilan edilmesiyle beraber yer isimleri değiştirildi²¹¹. Türkistan şehir ve köylerinin isimlerinin değiştirilmesi Ruslaştırma siyasetini daha da hızlandırdı ve bölgeye Rus toprağı görüntüsü vermeye başladı.²¹²

G.S.Zagryacski 1874 yılında Taşkent'ten Sergiopol şehrine yaptığı gezide Semireçide gördüğü Rus yerleşim yerlerinin isimlerinin Rusça adlarla

(209) A.İ.DOBROSMISLOV, Goroda Sırdarinskoy oblasti, Taşkent 1912, s. 72.

(210) Geniş bilgi için bkz. ÖCMDA, F. 16, Op. 1, D. 426, s. 14-17.

(211) Bu konuda A.İ. Dobrosmislov'un "Sır Derya Vilayetlerinin Şehirleri" (Goroda Sırdarinskoy oblasti) adlı çalışması zengin malumatlar vermektedir.

(212) A.İ. DOBROSMISLOV, a.g.e.

anılmasını istedi.²¹³ Türkçe isimlerin Rusça olarak değiştirilmesini S.G.Zagryacski şöyle anlatmaktadır: mesela Almatı şehri Omba Genel Valisi Gosfordun kızının ismine atfen (Verina) 1867 yılında Çarın isteğiyle “Verniy” olarak adlandırıldı. 1820 yılında Kryakov isimli Rus Generalinin ismi Kazak Türklerinin yaşadığı şehre “Kereku” şekliyle verildi.

1861 yılında genel vali Gosfordun isteğiyle II Aleksandr'ın oğlu Pavel'in bir yaşına girmesi şerefine doğum günü hediyesi olarak bahis konusu şehrin ismi Pavlodar olarak değiştirildi. Eski Akmescit (zamanımızdaki Kızıl Orda) şehrinin adı Çar Nikolay'ın isteği ile, Genel Vali Perovski'nin savaşta gösterdiği yararlılıklara bir mükafat olarak Perovsk olarak değiştirildi.²¹⁴

Bu dönemde Rusların Türkistan'a Rus köylüleri yerleştirmesiyle beraber çok sayıda köy ve şehrin adı Rusça adlarla değiştirildi. Yerleşim yerlerinin isimlerindeki değişiklik Rus köylülerin isteğiyle gerçekleştirilmiş değildir. Ruslar bu uygulamalarla Rus büyüklüğünü, gücünü göstermek maksadını güdüyordu.²¹⁵ Yedisu (Semireçi) vilayetindeki 67 yerleşim yerine 1822-1899 tarihleri arasında Rusça isimler verildi.²¹⁶

Türkistan ile ilgili bir harita hazırladı. Onların Rusça anlamları hem Rusların sömürge siyasetini, hem de Rus şovenizminin simgesiydi. Aksu-Belovod, Şortandı-Şuçye, Kokşetav-Sinegorye, Balıkçı-Ribaçye, Bastau-Pyatigorsk gibi yerlerin isimleri ise sadece anlam olarak Rusça'ya çevrildi. Yerleşim yerleri adlarının Rusça olarak değiştirilmesi 20. Yüzyılın başında daha da hızlandırıldı.

8 Ocak 1912 yılında Petersburg'tan gelen bir telgrafla demir yolu kenarındaki yerleşim merkezlerinin adlarının Malinovka, Ignatyev, vs olarak değiştirilmesi ve 1913 yılında yeni Rus yerleşimlerin Romanov sülalesinin

(213) G.S.ZAGRYACSKI, Neskolko Zametok o Sıdarinskoy Oblasti, “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, 13 Ağustos 1874, No 27.

(214) “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, G.S. ZAGRYACSKI, a.g.m.

(215) M.MIRZAHMETOV, Kazak Kalay Orıstandırıldı, Almatı 1993, s. 74.

(216) “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, G.S. ZAGRYACSKI, a.g.m.

isimleri verilmesi emri geldi.²¹⁷ Bu siyaset Rus idarecileri tarafından, Türkistan bölgesine Rusya'nın bir parçası görüntüsünü vermeye amaçlıyordu.

Çar naipieri, Türkistan bölgesinde Rus Göçmenleri sayısını çoğaltıp ve yerli halkı ahlaki yönden etkilediği zaman Rus nüfuzunun sağlam bir şekilde yerleşeceğini öne sürüyordu. "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" nde bölgede Rus parkları, ticaret merkezleri ve yerleşim yerlerinin Rusça adlandırılması ve bu merkezlerde yerlilerin istihdam edilmesi öneriyordu.²¹⁸

1.3. Türkistan'da Yerli Müesseseler: Mektep ve Medreseler.

19. yüzyılda Rus istilasına uğrayan Türkistan'da Rus kültürünü yerleştirmek isteyen Çarlık yönetimi, bunun ancak eğitim yoluyla mümkün olabileceği kanaatinde idi. Mektep ve medreselerin faaliyetlerinin ileride Rusya için büyük bir tehlike teşkil edeceğini gören Ruslar Türkistan'ı tamamen işgal ettikten sonra yerli okullara karşı tavırlarını değiştirdiler. Çarlık yönetimi önceleri ilgisiz kaldığı Müslüman okullarını daha sonra baskı altına almaya başladı.

Rus Çarlığı ilk aşamada yerli halkın tepkisini çekmeden mektep ve medreselerin güçlenmesine engel olarak Rus okullarının yaygınlaşmasını sağlamaya çalışıyordu. Medreseleri finanse eden vakıfların faaliyetlerini kısıtlayan Çarlık yönetimi bu vakıflarının idaresini kendi uhdesine aldı. Diğer taraftan da İslam dinini karalama kampanyası başlatıldı.

Ruslar tarafından çıkarılan gazete ve mecmualarda İslam dinini tahkir eden ve acımasız bir din olarak gösteren makaleler yayınlanıyordu.²¹⁹ Örneğin "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" nde İslam hakkında şöyle bir

(217) ÖCMDA, F.16, Op. 1, D. 426, s. 9.

(218) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 22 Ocak 1870, No 16.

(219) Narodnoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 22 Temmuz (4 Haziran) 1897, No 45.

ifade yer alıyordu: "İslam Hıristiyanlığa olduğu kadar ilme de düşmandır".²²⁰ Yerli halk Hıristiyan olmaya zorlanmıyordu, ancak İslâm dininden dönenlere Genel Valilik bütçesinden maaş ödenmesi gibi teşvik edici kararlar alınmıştı.²²¹

Genel valiliğin bütçesinde eğitime ayrılan ödeneğin sadece %1 yerli halkın eğitimi için harcanıyordu. Bütçenin %25 Rus-Yerli okullarının giderlerine ve %74 Rus okullarının ve Hıristiyan din okullarının masraflarına ayrılmıştı.²²²

19 Yüzyılda Türkistan mektep ve medreselerinin eğitim kalitesinin düşmesi de Rusların işine yaradı. Türkistan'da mektep ve medreseler yerli halkın dini ve manevi yönden birliğini muhafaza etmesini sağlıyordu. Bu bakımdan medreseler Rus devleti için büyük bir tehdit unsuru idi. Mektep ve medreselerin Rus siyasetinin yürütülmesine engel olacağını göz önüne alan Rus misyonerleri bu müesseseleri tamamen ortadan kaldırmanın yollarını aradılar. Mesela, Türkistan bölgesi üzerinde çalışan araştırmacılar Rusya'nın Türkistanlıların din çatısı altında birleşmesine karşı dikkatli olması gerektiğini sürekli vurguluyorlardı.²²³

Rus basını Türkistan mektep ve medreselerini fanatizmin ve karanlığın mekanları olarak göstermeye çalışıyor ve yerli halkı bu eğitim kurumlarından soğutmaya çalışıyordu. Bu müesseselere hükümet tarafından yardım edilmemesi, sürekli eleştirilmesi etkisini gösterdi ve 20. yüzyılın başında medreselerin sayılarının azalmasına sebep oldu. Bu dönemde mektep ve medreselerin açılması ve faaliyetlerin devam ettirilmesi için vakıfların Genel Valilikten izin almaları gerekiyordu.

(220) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(221) Z.D.KASTELSKAYA, İz istorii Turkestanskogo kraya (1865-1917), Moskova 1980, s. 34.

(222) A.g.e.

(223) L.İ.KLİMOVİÇ, İslam v Tsarskoy Rossii, Moskova 1936, s. 222-223.

Mesela, 17 Temmuz 1895 yılında kabul edilen kanuna göre Türkistan bölgesinde (Semerkand, Fergana ve Sır Derya Vilayetlerinde) medrese açmak için şu şartları yerine getirmek gerekiyordu:

1. Medreselerin kendi kendilerine finanse edebilmeleri ve Genel Valiliğe vergi ödemeleri gerekiyordu.
2. Medreselerin ders programlarında Rusça dersinin de yer alması gerekiyordu.²²⁴

General Kondratoviç Rusya Eğitim Bakanlığına sunduğu raporda mektep ve medreselerin kontrol altına alınması gerektiğini öne sürmektedir. Bunun için Müfettişler Kurumunu kurarak mektep ve medreseler için yeni reformlar yapılmasını istedi.

Kontrolü sadece yerli dili, onların okul programını ve kitaplarını tanıyan şahısların yapabileceğini göz önüne alan Kondratoviç bunu Ortak Yerli-Rus okullarının öğretmenlerinin yapabileceğine inandı. Bu fikrin Türkistan Genel Valiliği Kalem Müdürlüğü tarafından kabul edilmesi sonucunda müderrisler için yeni talimatlar hazırlandı.²²⁵ Bu talimatlar 25 maddeden oluşmaktadır. Önemlileri şunlardır:

1. Müderrisler, Müfettişlerin ve diğeri Rus idarecilerin taleplerini tetkiksiz yerine getirmek mecburiyetindedir.
2. Medreselerde vuku bulan olaylar hakkında müderrisler derhal müfettişe haber vermelidir.
3. Her aralık ayının başında baş müderris müfettişe, müderrislerin, mütevelilerin ve mollaların isim listesini vermelidir.

(224) ÖCMDA, F. I-47, Op. 1, D. 486, s. 15.

(225) ÖCMDA, F. I-1, Op. 27, D. 213, s. 5. daha fazla malumat için bkz. F. I-47, Op. 1, D. 396, s. 1-3.

4. Türkistan Genel Valiliği Eğitim Genel Müdürü F.Kerenski'den Sır Derya Askeri Valisinden mektep ve medrese müderrislerinin isteklerinin Rusça veya Rus diline tercüme edilmiş şekilde kabul edilmesini istedi.²²⁶

Türkistan mektep ve medreselerinde müspet ilimlerden uzaklaşarak sadece dini ilimlere ağırlık verilmesi, medreselerden cemiyetin ihtiyaç duyduğu sahalarda elaman yetiştirilememesine sebep oldu.²²⁷ Medrese öğrencileri ezbere dayalı öğrendikleri Farsça ve Arapça'nın Türkçe karşılığını bilmediği için bu bilgiden de faydalanamıyordu.

Baymirza Hayit "Türkistan'da Ceditçilik ve Sonu" makalesinde mektep ve medreselerin düşüşünü şöyle açıklıyor: "10-12 yıl medreselerde tahsil gören talebeler, yalnız dini ilimleri öğrendiler Riyaziyat, Hendese, Tarih, Tıp ve Edebiyat ilimlerinden habersiz kaldılar. 19 asırda bütün medreselerde taassup hakim olmuştur ve böyle bir fikir cereyanı Türkistan'ı kültür ve ruhi düşkünlük bulutlarının altına itmiştir".²²⁸

Mektep ve medreselerin kalitesinin düşmesi hakkında Rus araştırmacılar da çalışmalar yapmışlar. Medreselerin bozulması hakkında misyoner, ilk Rus-Yerli okulunun öğretmeni V.P.Nalivkin'in "Orta Asya Yerli Halkının Okulu" (1898-1899 Yıllar arasındaki Türkistan Öğretmen Okulunun Durumu Hakkında Bir Rapor), F.M.Kerenski'nin "Türkistan Bölgesinin Medreseleri" (Halk Eğitim Bakanlığının Dergisi Kasım, 1892), Türkistan Bölgesinin Halk Okulları Müfettişi S.Gramenitski'nin "Türkistan Bölgesinde Halk Eğitiminin Gelişmesi Meseleleri" (Taşkent 1896) adlı araştırmaları bu konu hakkında önemli bilgiler vermektedir.²²⁹

"Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"nde yayınlanan makalelerin dışında bu çalışmalar önemli kaynaklardır. Rus işgalinden önce Türkistan

(226) ÖCMDA, F. 17, Op. 1, D. 15278. s. 1.

(227) Mehmet SARAY, Gaspıralı İsmail Beyden Atatürk'e. Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği, İstanbul 1993, s. 32-33.

(228) Baymirza HAYIT, Türkistan'da Ceditçilik ve Sonu, "Milli Eğitim ve Kültür dergisi", 3 (9) Nisan 1981.

(229) Bütün bu kaynaklar Özbekistan Cumhuriyetinin Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır.

mektepleri camilerin yanında bulunuyordu. Mektep binaları ise yerli halkın bağışları ile inşa ediliyordu. Öğretmenlik görevini cami imamaları yapıyordu. Onların geliri de yine yerli halkın bağışlarından ibaretti. Bunun dışında bir öğrenci bir dersi bitirdiği zaman, imama bir cüppe hediye ediyordu. Mektep öğrencilerin yaşı 6-15 arasında değişiyordu. Sınıfların mevcudu ise 8 ile 30 kişi arasındaydı. Bazen bu sayının 40'a yükseldiği de oluyordu²³⁰

Türkistan mekteplerinde öğrenim Arap harflerinin ezberlenmesi ile başlıyordu. Sonra ezberleme metoduyla Kuranı Kerimden sûreleri öğretiliyordu. Bunun dışında mekteplerde Fars ve Türk dilinde yazılan Hoca-Hafız, Bidıl, Fizuli, Sufi Alla Yarın vs. adlı kitaplar okutuluyordu.²³¹ F.M.Kerenski'ye göre bu kitapların hiç birisi de dil, mantık ve konu yönünden faydalı değildi. Bunun dışında öğretmen işlediği metinleri açıklanmadan okutuyordu.²³² Yazım alıştırmalarına öğrenciler sureleri ve metinleri ezberledikten sonra geçiliyordu. Ancak mektep öğrencisi yazı yazmayı beceremiyordu.

V.P.Nalivkin 1864 yılında Ortak Rus-Yerli okulunun açılışı esnasında en başarılı mektep öğrencisini sınava tabi tuttukten sonra şu açıklamalarda bulundu: "En iyi mektep öğrencisi bile en basit kelimelerin imlasında birkaç hata yapıyordu".²³³ Dört senelik mektep eğitimi bittikten sonra öğrenci, aldığı bilgileri unutupordu. Rusların yaptığı istatistik araştırmaları sonuçlarına göre Taşkent şehrinde bulunan 167, Sır derya vilayetinde bulunan 1402 mektebin mezunlarının % 50'si okuma yazmayı bilmiyordu.²³⁴ Bunun sebepleri de öncelikle mektepte okutulan metinlerin öğrenci tarafından anlaşılmaması, ikinci olarak yerli halkın çok az sayıda kitaba sahip olmasıydı.²³⁵

(230) Narodnoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 19 Haziran (1 Temmuz) 1897, No 44.

(231) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(232) F.M.KERENSKI, Medrese Turkestanskogo Kraya, "Curnal Ministerstva Narodnogo Obrazovaniya" (Halk Eğitim Bakanlığının dergisi), Kasım 1892.

(233) V.P.NALIVKIN, 1898-1899 yılına ait Türkistan Öğretmen Okulu Hakkında Rapor, "O Narodnih Şkolah Sredney Azii" (Orta Asya Yerli Halk Okulları), ÖCMEA, F. I-17, Op. 1, D. 239.

(234) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(235) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

Türkistanlı kız öğrenciler cami imamların eşlerinden eğitim alıyordu. Onlar da aynı şekilde Kuran-ı Kerimden sureler ezberliyordu. Mektep mezunlarının çok azı medreselerde eğitim görüyordu. Türkistan medreseleri aynı şekilde halkın bağışları ile inşa ediliyordu ve bu müesseselerin işleyişinde vakıfların büyük rolü vardı. Medreselerin fiziki şartları yetersizdi. Her bir çalışma odasında 3-5 öğrenci bulunuyordu.

Medrese müderrisi Han veya vilayet hakimi tarafından tayin ediliyordu. 1891 yılından itibaren medrese müderrislerinin tayin işini Rus idareciler kontrol altına aldılar. Sadece onların uygun gördüğü şahıslar bu göreve tayin ediyordu.²³⁶ Taşkent'te 1876'da 11, 1910 yılında 22 medrese bulunmaktaydı. Fergana vilayetinde, 1892 yılına ait bilgilere göre 120 medrese, 1896 yılında-121'i şehirlerde ve 79'u uyezdlere olmak üzere 180 medrese vardı. Halk Eğitimi bakanlığının raporuna göre 1911 yılında Fergana'da 204 medrese bulunmakta idi. 1876'da Samarkand'ta 18, 1893 yılında 23, 1912 yılında 19 medrese bulunmakta idi.

Hocent şehrinde de medrese çoktu. 1893 yılında 47, 1912 yılında 40 medrese bulunmakta idi. Sır Deryada 31, Fergana'da 204 ve Samarkand'ta 93 medrese bulunmakta idi.²³⁷ V.P.Nalivkin'in ifadesine göre 1900 yılında toplam medrese sayısı 313 idi ve bu medreselerde 7502 öğrenci eğitim görüyordu.²³⁸ Araştırmalar neticesinde Türkistan bölgesinde beş vilayette 1913 yılında medrese sayısı 376 idi.²³⁹ "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi"ne göre toplam mektep ve medreselerin sayısı şöyledir:²⁴⁰

(236) S.GRAMENİTSKİ, İnrodçeskoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 16 (18) Ocak 1900, No. 2.

(237) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(238) V.P. NALIVKIN, a.g.e.

(239) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", GRAMENİTSKİ, a.g.m.

(240) Uçebnoye Delo v Turkestanskoy Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 12 Ocak 1882, No 2.

Türkistan Genel Valiliği	Mektepler	Medreseler	Öğretmen sayısı	Öğrenciler sayısı
Sır Derya Vilayeti	364	5	369	4536
Fergana Vilayeti	441	98	823	10739
Semerkand Vilayeti	1430	32	535	16499
Toplam	2235	18	1727	31774

Medreselerde akaid dersleri ağırlıklı idi. Medresenin ikinci öğretim yılında öğrenciler Arapça grameri içeren “Kapiya” kitabından eğitiliyordu. Bu kitaptan onlar Arapça etimolojiyi ve cümle yapısını öğreniyorlardı.²⁴¹ Ancak, N.P.Ostroumova göre bu kitapla en iyi seviyede eğitilen bir öğrenci dahi yazıda basit gramer hataları yapıyordu.²⁴²

Arap dili gramerini öğrenciler üç sene görüyordu. Medrese eğitimi iki bölüme ayrılıyordu: birincisi genel eğitim, ikincisi ise fıkıh. Genel eğitimde başta mantık, dogmatik, astroloji ve kozmografiyi içeren metafizik, Din ve Kur'anı Kerim dersi olmak üzere öğrenciler dokuz kitaptan ders alıyordu. Fıkıh dersi çerçevesi içinde din ve devlet hukuku işleniyordu.²⁴³

Türkistan medreseleri öğrencilerin akli gelişimine katkıda bulunmuyordu. Bunun sebebini misyoner Ostroumov şöyle açıklamaktadır: “En basit matematik işlemlerinde medrese müderrisi Arapça kesir adlarını bildiği halde derste kullanamıyordu”.²⁴⁴

(241) Narodnoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Krae, “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, 22 Haziran (4 Temmuz) 1897, No 45.

(242) “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, a.g.m.

(243) “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, a.g.m.

(244) “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, a.g.m.

Böyle bir eğitim sisteminin iktisadi, ticari ve tıbbi bilgilerden yoksun ve diğer fen dallarından uzak kalan Türkistan Türklerinin maddi kalkınmalarına ve Ruslara karşı kendilerini müdafaa edecek teknik güce ulaşmalarına yardımcı olması mümkün değildi. Mehmet Saray'ın ifadesine göre mektep ve medrese eğitimin tek faydalı yönü İslamiyet'in halka öğretilmesi ve Türk İslam an'anelerinin yaşamasını sağlamaktı.²⁴⁵

İşgalci Ruslar bütün bu araştırmalar sonucunda mektep ve medreselere müdahale etmeme ve yavaş yavaş Ruslaştırma siyasetini yürütmeye devam ediyorlardı. N.P.Ostroumov "yerli halk arasında fanatizmi uyandırmadan mektep ve medreselere karşı uygun siyaseti yürüterek onları yavaş yavaş Rus okullarına yaklaştırarak asimile etmek gerektiğini" söylüyordu.

1.4. Türkistan Bölgesinde İlk Rus Din Okulu

Türkistanlıların Hristiyanlaştırılması Rus siyasetinin önemli hedeflerinden biriydi. Ruslar Taşkent şehrini işgal ettikten sonra 1869 yılında Sır Derya nehirden 15 kilometre uzaklıkta Çinaz'da bir kilise kurarak Türkistan bölgesinde ilk Rus Din okulun temelini attılar. İşgal edilen bölgede Rusların dini ihtiyaçlarının karşılanması için N.Visotskiy adında bir papaz getirildi. Bu papaz Orenburg piskoposluk dairesinden gönderildi. Okul ve kilisenin temelini atan N.Visotskiy okulun açılışını 25 Temmuz 1870 yılında gerçekleştirdi.²⁴⁶

İlk açıldığı günlerde okul kitap sıkıntısı çekiyordu ve papaz N.Visotskiy misyonunu yerine getirmek amacıyla Sır Derya askeri valisi General Golovaçyov'dan yardım istedi. 26 Ağustos 1870 yılında Sır Derya askeri valisi Golovaçyov papaz N.Visotskiye gönderdiği mektupta okul için gerekli olan 171 nüsha din kitabı ve para göndereceğini belirtti.²⁴⁷ 1870 yılında

(245) Mehmet SARAY, a.g.e.

okula 8 erkek ve 5 kız öğrenci alındı. Okulun eğitim programında Rus dili, Rusya tarihi ve Ortodoks dini kaideleri yer alıyordu.

Bu derslerin dışında okulun yanında bir zanaat ve ayak kabı tamircisi bölümleri açıldı. İşgalin ilk yıllarında bu okulda subayların ve askerlerin 8-12 yaş arası çocukları eğitiliyordu. İlk yıllarda okulun yerliler üzerinde pek etkisi yoktu. Hatta bu okulun açılışına yerlilerden itiraz edenler de vardı. Yıllar geçtikçe okul ilk meyvelerini vermeye başladı ve okula yerli çocuklar da kabul edildi. Ancak bu okulun eğitim kalitesi düşüktü.

1872 yılında papaz N.Vısotski görevinden uzaklaştırıldıktan bir yıl sonra okul kapandı ve 1892 yılında aynı yerde yeni bir Rus din okulu açıldı. İki sene faaliyette bulunan okul, etkin rol oynayamadı. Bu okul Türkistan genel valiliğinin önemli merkezlerinde birkaç yeni Rus din okullarının açılmasına öncülük etmesi bakımından önemlidir.

1.5. Maslov Din Okulları

1891 yılın sonunda Moskova'da vefat eden İvan İliç Maslov'un vasiyetnamesinde şöyle denilmektedir: "Rahmetli Büyük İmparator Aleksandr Nikolayeviç ve şanlı Çarlık devrinde gerçekleştirilen reformların başarılı sonuçlar vermediği ortadadır. Rus topraklarında milli eğitim seviyesi yükseltilmelidir. Bu amaçla cenaze masraflarım karşılandıktan sonra mirasımın kalan kısmının köy okullarının kurulması ve geliştirilmesi amacıyla kullanılmasını vasiyet ediyorum.

Ancak, bu isteğimi yerine getirilmesi esnasında vasilerim, Rusya İmparatorluğu topraklarında yaşayan farklı millet ve dini toplumlar arasında ayırım yapmamalıdır. Özellikle fakir nüfusun fazla olduğu bölgelerde maddi desteğe aşırı ihtiyaç duyan tüm okullara 10'ar bin ruble para yardımı

(246) Papaz A.ÇERVYAKOV, Pervaya Tserkovno-Prihodskaya Şkola v Turkestanskoy Krae, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 26 Nisan 1901, No 33.

(247) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

yapılmalıdır. Mirasım sözünü ettiğimiz amaçların dışındaki her hangi bir amaçla kullanılmamalıdır.”²⁴⁸

I.I.Maslov tarafından vasi olarak bizzat belirtilen şahısları hayatta olmadığından Maslov’un vasiyetini gerçekleştirmek amacıyla özel komisyon kuruldu. Bu komisyon, Maslov’un servetinden okul başına 10 000 ruble ayırarak, Türkistan Genel Valiliği Bölge Başkanından, hem fakir, hem de yoğun nüfusa sahip ve okula aşırı ihtiyaç duyulan köylerde üç okul açılması isteğini bildirerek ondan yardım istemişlerdi. Aynı zamanda kendileri şu konularda bilgi verilmesini talep ettiler:

- a) Okul açılması düşünülen bölgedeki Hristiyanlığa ve başka dinlere mensup nüfus miktarı.
- b) Yerel şartlar dahilinde ne tür okulların kurulması gerektiği.
- c) Okullar arasındaki mesafe;
- d) Köy halkının ekonomik durumu hakkında kısaca malumat;
- e) Açılacak olan okulların bağlı olacak kurum.

Vasiyetnamesi gereği Maslov’un servetinin dokunulmazlık özelliğine sahip olduğu için okulların tüm maddi ihtiyacı bundan elde edilecek faizle karşılanacaktı. Bu yüzden Maslov Okulları binalarının kiralanmayıp, özel olarak ayrılmış arazilere inşa edilmesi ve masrafların karşılanmasının zorlaştığı durumlarda önceki yılların faizlerinden yararlanılacağını komisyon hükme bağladı.

Buna cevap olarak Bölge Başkanı Baron A.B.Vrevski, Türkistan bölgesindeki köy okullarında çalışan öğretmenlerin ücretinin 300 ile 600 ruble arasında olduğunu bundan dolayı her okul için yıllık en azından 600 ruble (öğretmen maaşı için 400 ruble, terbiyeci için 80 ruble, ayrıca ücretli hizmetçi ve ev masrafları için toplam 120 ruble) gerektiğini ileri sürerek bu şartlar

(248)“Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, a.g.m.

altında Türkistan bölgesinde okul başına 10 000 ruble sermaye ile üç okul açmanın mümkün olamayacağını komisyona bildirdi. Ayrıca Türkistan bölgesinde toplam 30 bin ruble sermaye ile kurulması öngörülen üç okul yerine iki okul açılmasını uygun buldu. Bu karar doğrultusunda Türkistan genel valiliği okulların açılması için uygun olan yerleri kendilerine tavsiye edebileceklerini bildirmiştir.

Komisyon cevabında I.I.Maslov'un vasiyetnamesinde köy okulu başına verilecek desteğin 10 000 ruble şeklinde kesin olarak belirtildiği, bundan dolayı 30 000 ruble sermaye ile üç okul yerine iki okul açılmasının kabul edilemeyeceğini, ancak bu paranın dışında gerekli kaynağı sağlamak amacıyla başka bağış ve yardımlardan yararlanabileceklerini Türkistan bölgesi yönetimine bildirtmiştir. Bu konu Genel Vali müsteşarlığı toplantısında görüşülerek aşağıda belirtilen 14.12.1895 tarihli karar ile sonuca bağlanmıştır:

- a) Türkistan Genel Valisi olarak merhum hayır sahibinin sermayesinden verilecek olan 30 000 ruble miktarındaki parayı şükranlarımı belirterek kabul ettiğimi ve bu parayla Türkistan bölgesinde Maslov'un adına üç köy okulu açacağımın ayrıca okulların maddi ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli desteği vergilerden temin edeceğimin I.I.Maslov'un vasiyetnamesini gerçekleştirmek isteyen komisyona bildirilmesine;
- b) Vasiyetname sahibinin istekleri doğrultusundaki şartlarla Sır Derya eyaletinde iki, Fergana eyaletinde ise bir okul olmak üzere toplam üç Maslov okulunun açılmasına karar verilmiştir.

Komisyon, alınan bu kararı kabul ederek Türkistan bölgesine 30 000 ruble para gönderdi. Ancak sadece Fergana eyaletinde Pokrovsk köyünde bir okul (1891'de) açılabilirdi.

1.6. Sır Derya İşgal Hattında Açılan Rus Okulları ve Faaliyetleri.

Ruslar 1860-1867 yıllar arasında işgal ettikleri Sır Derya bölgesinde üç önemli istihkam kurdu. Bunlar Fort 1 (Kazalı), Fort 2 (Karmakçı) ve Fort Perovsk. İşgal hattın üzerindeki bu şehirlerde Rus generalleri, subaylar ve iki papaz görev yapıyordu.²⁴⁹ Bunların arasında aileleri ile yaşayanlar vardı. Çocuklarını yerli medrese ve mekteplere vermek istemeyen Rus ailelerin onları Orenburg şehrindeki Rus okullarına da gönderme imkanları yoktu. Böylece Rus Askeri personeli Perovsk ve Kazalinsk'te ilk Rus okullarının açılmasına sebep oldu. İlk yıllarda okullar Ruslar ve yerliler için ayrı ayrı kurulmuştu.

Bu okullarda dersleri bir papaz veriyordu. Hristiyanlaşmadan korkan yerli aileler ise kendi çocuklarını bu tür okullara vermek istemiyorlardı. İlk Rus okulları Kazalı ve Perovsk'ta açıldı. Bu okullar Orenburg ve Ufa Piskoposları tarafından destekleniyordu.

28 Ağustos 1858 yılında Orenburg, Orsk Kalesi Papazı Timaşev tarafından Fort 1 (Kazalinsk) papazı Aleksandr Pobedonosov'a okul açma yetkisi verildi. Bu yetki gereğince Fort 1'de okul açılması emredildi. Okul binası birkaç odadan ibaret idi. Eğitim programı; Rusça okuma yazma ve Hristiyan Din eğitimi ağırlıklıydı.²⁵⁰ Burada Rus okulunun açılmasını hoş karşılayan Sır Derya işgal hattının komutanı Danzas okul için yeni bina inşa edilmesini, okulun yıllık masrafının belirlenmesini ve kitap temin edilmesini istedi.

Bu okulda erkek ve kız öğrenciler birlikteydi ve onlara din eğitiminin dışında aritmetik dersi de veriliyordu. Ayrıca bu okullarda Kırgız Biyleri (mahkeme yöneticisi) tarafından da uygun görülürse Kırgız çocuklarının da

(249) N.OSTROUMOV, İstoriçeskiy Oçerk Narodnogo Obrazovaniya v Gorodah i Ukrepleniya Sıdarinskoy Linii i Turkestanskoy Oblasti s 1860 po 1867 godov, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 4 Ağustos 1881, No 30.

(250) N.OSTROUMOV, Pervıye Uçılışa Dlya Russkih Detey v Kazalinske, Perovske i Taşkente v 1860-1867 godah, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 11 Ağustos 1881, No 30.

eğitilmesine izin verildi.²⁵¹ Genellikle bu okullara Pravoslav Hristyan çocukları kabul edildi. Böylece 5 Mart 1859 yılında Rus eğitim programı kabul edildi. Rus yönetimi ilk olarak okula 7-14 yaş arasında 33 erkek ve 23 kız çocuk almayı planlıyordu. Her odada Rus Çar'ının resmi asılı duracaktı ve bir masada 5 çocuk eğitim görecekti.

Papaz Pobedonostsev okulu hazırlık mahiyetinde birinci sınıf ile ikinci ve üçüncü sınıflara ayırdı. Plan gereğince hazırlık sınıfında çocuklar okuma yazma ve Hristiyan dualarını öğreniyorlardı. Kitap olarak "Kendi Kendine Rusça Kitabı" kullanılıyordu. Kitabın içeriği şöyle idi; Rus alfabesi, Hristiyan duaları, Hristiyanlık tarihi, kısaca Rusça grameri, Rusya tarihi ve aritmetik.

Genel olarak hazırlık sınıfındaki çocuklar ansiklopedi tarzındaki bir kitapla eğitiliyordu. İkinci sınıfa geçmek için çocukların Rusça okuma yazmada başarılı olmaları mecburi idi. Sadece bu başarıyı gösterebilen çocuklar ikinci sınıfa geçme haklarına sahipti. İkinci sınıfı bitiren çocukların Rusya tarihinin önemli olaylarını bilmeleri, Hristiyan akaidini, Hristiyanlık tarihini sözlü anlatmaları ve bunlara göre sonuç çıkartabilmeleri gerekiyordu. İkinci sınıf kız öğrencilerinin aritmetik derslerini görmeleri mecburi değildi. Üçüncü sınıfa sadece erkek çocukların geçme hakkı vardı. Üçüncü sınıfta okuma yazma, Rusça grameri, Rusya coğrafyası, Rusya tarihi ve aritmetik dersleri vardı.

Kazalinsk Rus garnizonunda okul 21 Ocak 1860 yılında açıldı. Okula aşağı tabakadan 31 Rus erkek ve iki kız öğrencisi kabul edildi.²⁵² Okul binası 50 kişilikti ve içinde bir yemekhane vardı. Okul inşaatının masrafları Türkistan'da çadır başına alınan vergilerden gelen 7214 bin ruble ile karşılandı.²⁵³ Kazalı ve Perovsk okullarında, eğitimde Lankostor metodu kullanılıyordu. Bu metot doğrultusunda öğretmen sadece başarılı çocuklarla ilgileniyordu. Bu çocuklar da öğretmenin kontrolünde diğer çocuklarla

(251) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(252) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

ilgilileniyordu. Tabi ki bu metot sonuç veremedi. K.P.Kaufman bu okulları ziyaret ettiğinde, okulun eğitim seviyesinin çok düşük olduğunu belirtti.

Müdüre, yerli çocukların Rus çocuklarla birlikte eğitilmesini, bunun yanı sıra yerlilerin inancına dokunulmaması emrini verdi.²⁵⁴ Sır Derya Askeri Valisine göre bu okulların açılması yerli ve Rus çocuklarını bir ortamda bulundurmanın en mükemmel vasıtasıdır. Böylelikle yerlilerin şuurunda Rus kültürünün daha üstün olduğu hissi uyandırılabilirdi.²⁵⁵

1.7. Kızlar İçin Açılan Orta Okulların Amacı ve Faaliyetleri.

1866 yılında Perovsk (Kazakistan'ın Kızıl Orda şehri) şehrinde kurulan Kırgız okulunu ziyaret eden K.P.Kaufman bu okulun eğitim seviyesini çok düşük buldu. Yerli ve Rus çocukların birlikte eğitilmesini istedi. O, bu yöntemle eğitilen çocukların karakter olarak Rus kültürüne ve Hristiyanlaştırmaya hazırlanacağını düşünüyordu.

K.P.Kaufman yerli çocukların geleneklerini unutarak kendi milletine karşı saygısızlaşacağını, bunun içinde mensup olduğu millettan utanacak şekilde eğitim verilmesi gerektiğini belirtti. Ona göre bunun yollarından biri de yerli Kızları Rus kültürü ile eğitmektir. Rus kültürü ile yetişecek kızlar ilerideki yıllarda anne olarak gelecek nesilleri Rus kültürü atmosferinde terbiye edeceklerdi.²⁵⁶

General Korolkov'un Çara takdim ettiği raporda yerli ahalinin yaşayışında manevi unsurları yozlaştırmak gerektiğini, bunun içinde yerli

(253) N.OSTROUMOV, Perviye Uçilişa Dlya Russkih Detey v Kazalinske, Perovske i Taşkente v 1860-1867 godah, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 25 Ağustos 1881, No 37.

(254) Narodnoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Krae (Istoriko-Statistiçeskiy Oçerk), "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 2 (14 Eylül) 1899, No 68.

(255) N.P.OSTROUMOV, Istoricheskiy Oçerk Narodnogo Obrazovaniya v Gorodah i Ukrepleniyyah Bivşey Sırdarinskoy Linii i Turkestanskoy Oblasti s 1860 po 1867 goda, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 1 Eylül 1881, No 34.

(256) Narodnoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Krae (Istoriko-Statistiçeskiy Oçerk), "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 22 (3 Eylül) Ağustos 1899, No 65.

kızlar ve çocuklar Rus hayat tarzı benimsetilmelidir. Onun fikrine göre, Rus kadını, erkeğine bağımlı ve çeşitli haklardan mahrum edilmiş yerli kızlar için iyi bir örnek teşkil edecek ve onlarda bu hakları elde etme isteği uyanacaktır. Bu da aile için çatışma çıkmasına yol açacaktır.²⁵⁷

Yerli kızlara "Tuzemka" diyen aşağılayıcı bir ifade kullanan general itiraflarını şöyle devam ediyordu: "Tek başına Türkistan kızı, Rus kadını ile yaşayacaksa ve onunla devamlı içi içe olacaksa, o kız hayat tarzını Rus kadınına göre değiştirmeye başlayacak, kendine Hristiyanlık tasavvurlarını içirerek çocuklarına da tesir edecektir. Böyle bir kızın çocukları Müslüman olmayanlara düşman olamaz".²⁵⁸

Bu gibi düşünceleri muvaffakiyetle yerine getirmek için Korolkov Türkistan bölgesinde kızlar dispanserlerinin çoğaltılmasını teklif etti. Bunun yanı sıra o, Türkistanlı kadınları Ortodoks dini görüşleri ve hayat tarzını öğrenmeleri için Rus Ortodoks (Pravoslav) manastırları ve dispanserlerde çalıştırılması için alınması gerektiğini görüşünde idi. Ayrıca Korolkov bu bölgedeki Türkistanlı kızların "örtü zulmünden kurtarılması gerektiğini ve bu kızların ileride Rusların en iyi ittifakçısı olacaklarına inandığını söylüyordu."²⁵⁹

"Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" de yayınlanan "Mıslı Russkogo Çeloveka" (Bir Rus'un Düşünceleri)²⁶⁰ adlı makalede "Türkistan'ı bir korku ve dehşetle Ruslaştıramayız. Bölgede yerli kızları Ruslaştırmalıyız. Barış yolu aracılığıyla yavaş yavaş Rus nüfusunu çoğaltmalıyız ve onları iç içe "Tuzemets"larla yaşatmalıyız" diyen fikirler yer almaktadır.²⁶¹ Böylelikle Türkistan'da açılan Rus okulları Ruslaştırmanın en mühim merkezi olarak hizmet etti. Yatılı okullarda yerli kızların Rus kızlarla içi içe yaşamaları, Rusça'yı iyi bir biçimde özleştirmeleri görüldüğü gibi Rus yönetimi için çok

(257) ÖCMDA, F. 1, Op. 31, D. 91, s. 15. Ayrıca bkn. "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 1899, No5.

(258) A.g.d., s. 16.

(259) A.g.d., s. 17-18.

(260) 3 (15 Ocak) 1899, No 1. Bu makaleler bir araya toplanarak "Mıslı Russkogo Çeloveka" adlı kitap olarak Taşkent'te 1899 senesinde yayınlandı.

(261) A.g.e., s. 10.

faydalı idi. Türkistan genel valisi M.G.Çernayev Çimkent şehrindeki Rus kız meslek liselerin kalitesini yükseltmek amacıyla 100 bin ruble ayırmıştı.²⁶² Bunların dışında aynı okullar Aşkabad, Verniy, Semerkand, Skobelev şehirlerinde açıldı.

1 Ekim 1876 yılında hazırlık sınıfıyla birlikte dört yıllık olan Taşkent Orta Okulu açıldı. 31 Ağustos 1874 yılında Halk Eğitim Bakanının imzaladığı eğitim programına göre okulda Din dersi, Rus dili, Aritmetik, Rusya tarihi ve coğrafyası, Alman ve Fransız dili, müzik ve el işleri dersleri verilecekti. Okul yönetimi kızların ahlaki terbiyelerine çok önem veriyordu.

Her bir okulda fizik odaları, temel ve öğrenci kütüphaneleri vardı. Mesela, Aşkabad kız lisesinde 1 Ocak 1909 tarihinde 393 çeşitli konuda kitap bulunuyordu, bunlardan 1121'i öğrenciler içindi.

Genel Valilik tarafından okul müdürlüğüne tayin edilen K.İ.Gratsianski'nin ifadesine göre kızlar, erkek öğrencilere göre verilen dersleri daha büyük dikkatle ve sorumlulukla yerine getiriyordu. Bunun yanı sıra yerli kızlar Rus kızlarla arkadaşlık kurarak, Rus kültürüne karşı saygı hisleri besliyorlardı.²⁶³ Bu okulda kız öğrencilerin, özellikle Rus dili dersinden verilen ödevlerini öğretmen çok dikkatle kontrolden geçiriyordu. Öğrencilere ödevlerini yaptırmak amacıyla ders sonrasında başarısız öğrenciler için etüt sınıfları açılmıştı. Bu sınıflarda ödevlerinin yapılmasına yardımcı olan özel öğretmenler görevlendirildi.²⁶⁴

Okulun kütüphanesi 158 konuya ait 80 cilt kitaptan ibaret idi. Bu kitapların hepsi Rusça'ydı. Bahis konusu kitapların dışında ayrıca coğrafya, tarih, güzel yazma ve resim dersleri içinde kitapları bulunmakta idi.²⁶⁵

(262) K.E.BENDRIKOV, Oçerki po Istorii Narodnogo Obrazovaniya v Turkestone (1865-1924), Moskova 1960, s. 67-70.

(263) Otçot o Sostoyanii Taşkentskoy Progimnazii v 1876-1877 Uçebnom Godu, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 21 Temmuz 1877, No 24.

(264) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(265) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

Kızlar Orta okula belli sınavlardan geçtikten sonra kaydediliyordu. Hazırlık sınıfından sonra öğrencilerin Rusça ve kiril harfleriyle yazabilmeleri, aritmetik dersinden ise yüze (100) kadar sayabilmeleri gerekiyordu. Birinci sınıfı geçmek için öğrencilerin Hristiyanlık kaidelerini, ibadetleri ve Hristiyan dualarını bilmeleri lazımdı. Öğrencilerin Rusça'yı ve birkaç Rus şiirini bilmeleri gerekiyordu. İkinci sınıf öğrencilerinin Hristiyanlık tarihini, Rusça okuma yazma ve anlatma, birkaç Rus şiirini bilmeleri ve Rusça cümleleri tasnif edebilmeleri gerekiyordu. Coğrafyadan kısaca genel bilgileri bilmeleri, bunun yanı sıra metafizik coğrafyasından haberdar olmaları yeterli idi.

1876-1877 eğitim öğretim yılında 77 Kız öğrenciden 67'si okula kabul edildi: hazırlık sınıfına-28, birinci sınıfa-26, ikinci sınıfa-5, üçüncü sınıfa-8 öğrenci alındı. Okul öğrencileri aşağıdaki tabloya göre şöyle ayrıldı:

Sınıflar	Sosyal sınıf				Hangi dine mensup			
	İdareci ve soylu çocukları	Papazların çocukları	şehirli	Aşağıdaki idareciler sınıfı	Ortodoks	Katolikler	Yahudiler	Müslümanlar
Hazırlık	23	-	6	3	29	-	1	2
Birinci	22	1	4	3	24	3	1	2
İkinci	3	-	1	1	5	-	-	-
Üçüncü	8	-	-	-	7	-	-	1
Toplam	56	-	11	7	65	3	2	5

1.8. Rus Mesleki Eğitim Okullarının Ruslaştırma Faaliyetleri.

1870 yılında Türkistan Genel Valiliğinde Eğitimi Rusya standartlarına göre düzenlemek amacıyla bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyon, eğitimle ilgili bir proje hazırlayarak Rusya Savaş Bakanına gönderdi. Savaş Bakanının tasvip ettiği projenin önemli maddeleri şöyledir:

1. Yerlilerin Rusya ideolojisine göre eğitilmesi;
2. Açılan okullar dini nitelikte olmamalı ve yerlilerin dini inancına dokunulmamalıdır;
3. Yerliler kiril alfabesini öğrenmeli ve bu alfabe ile eğitilmelidir;
4. Kırgız ve Sartlar bir birinden ayrılarak eğitilmelidir;
5. Türkistan bölgesindeki Rus öğrencilerine gelince, alt tabakalardan olan insanların çocukları ayrı halk okullarında, üst tabaka insanların çocukları da ayrı okullarda eğitilmelidir;²⁶⁶

Bu komisyonun sunduğu rapor, genel valilik tarafından da hoş karşılanarak yerlilere yönelik şu kararlar alındı:

1. Bütün Rus okulları onlara da açılacak;
2. Yerli öğrenciler için yatılı okullar açılacak;
3. Büyükler için açık öğretim, akşam kursları açılacak;
4. Öğrencilerin kendi lehçelerinde eğitilmesi için özel öğretmen okulları açılacak.

Bütün bu çabaların hedefi Türkistan bölgesini Ruslaştırmak ve N.P.Ostroumov'un Türkistan öğretmen okulunun kuruluşunun 25 yıllığını

(266) Narodnoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Krae (İstoriko-Statistiçeskiy Oçerk), "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 2 (14 Eylül) 1899, No 68.

kutlamasında ifade ettiği şekli ile “Türkistan bölgesini Ruslaştırarak Rusya ile bir bütün haline” getirmektir.²⁶⁷

Böylece işgal ettikleri Türkistan bölgesini eğitim yoluyla Ruslaştırmayı ve Hristiyanlaştırmayı amaçlayan Ruslar ortak Rus-yerli okullarıyla beraber bölgede özel mesleki okullar açtı. Mesleki liseleri açmaktaki amaç ise şehir hayatı için gerekli meslek kollarına kadrolar hazırlamak ve bu yetişmiş elamanları Rus sanayisinde iş gücü olarak kullanmaktı. Türkistan İpek Üretim Okulunun projesinde göre Rusların maksadı şöyle açıklanmaktadır:

1. Yerli öğrencilere ipek böceği bakımını ve ipek üretimini öğretmek.
2. Bölge ipek üretim kalitesini yükseltme yolunu ve metotları araştırmak.²⁶⁸

Açılan bu tür okullar Türkistan Genel Valiliğine bağlı idi ve eğitim programı Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından hazırlanıyordu. Okulda genel olarak yerli öğrenciler eğitiliyordu. Öğrenciler 12-18 yaş grubundaydı. Öğrencilerin % 50'si yatılı olarak eğitim görüyordu. Diğeri normal öğrenci statüsünde idi. Okulda eğitim bedava idi. Bu okulun eğitim öğrenim programında ipek böceklerinin beslenmesi ve ipek üretim metotları hakkında dersler vardı. Dersler Rusça işleniyordu. Fen bilimlerine ise önem verilmiyordu.

27 Ocak 1883 tarihinde Sır Derya vilayetinde Orta Dereceli Ziraat okulları açıldı. Rus yönetiminin bu okulu yerliler arasından şarap üreticileri, arıcılar ve bostancılar yetiştirmek için aşmıştı. Okulun açılması için Sır Derya vilayetinde Rus yönetimi tarafından 100 desatin toprak müsadere edildi. 60 desatin arazi yerli öğrencilere buğday üretim metotlarını öğretmek için istimlak edildi.

Okulun eğitim süresi dört yıldır. Ders programının uygulanması Tabii Kaynaklar Bakanlığı veya Türkistan Genel Valiliğinin tayin ettiği özel müfettiş

(267) N.P.OSTROUMOV, Otçot Turkestanskoy Učitelskoy Seminarii za 25 let Yeyo Suřestvovaniya. Tařkent 1904, s. 25.

(268) ÖCMDA, F. I-1, Op. 15, D. 97, s. 31.

denetliyordu. Günlük ders programı, bunun içine dershanelerdeki teorik dersler giriyordu, yaklaşık 15 saat idi.

Öğrenim programında yer alan Rusça, Rusya tarihi ve coğrafyası, yerli dil dersi ise mecburi değildi. Bunun dışında tabiat dersi, zooloji, Ortodoks ilahileri dersleri vardı. Öğrenim dönemi 1 Kasım - 1 Mart tarihleri arasındaydı. 1 Mart - 1 Kasım tarihleri arasında ise ziraat işleri öğretiliyordu. Ders programı ve saatleri şöyle idi:

Dersler	Sınıflar				Toplam
	Hazırlık	Uzmanlık sınıfları			
		Birinci	İkinci	Üçüncü	
1. Din	2	1	1	1	5
2. Rusça	4	2	2	2	10
3. Aritmetik	4	3	2	2	11
4. Yerli Dil	-	1	-	-	1
5. Güzel Yazı	1	1	1	-	3
6. Tabiat	5	3	2	-	10
7. Zooloji	-	2	2	-	4
8. Toprak işleri	-	2	3	4	3
9. Meyvecilik ve Bostancılık	-	2	2	4	8
10.Ortodoks İlahileri	-	-	-	-	1
Toplam	15	17	15	13	60

Semireçi vilayetinin kurucusu Askeri Vali Kolpakovski Kırgız çocukları için Çiftçilik okullarını açtı. Bu okullar vilayetin Verniy, Pişkek, Kapal, Carkent ve Prjevalsk şehirlerinde açıldı. Eğitim Bakanlığına sunduğu bir raporda Kolpakovski, Kırgız çocuklarının ileride iş gücü olarak kullanılması gerektiğini

söylemektedir. Verniy'de açılan Fidancılık okulu dört senelikti ve okul inşası için Rus yönetimi tarafından 43 desatinlik arazi müsadere edildi.

Türkistan Genel Valiliğin Kalem Odası 12468 No'lu raporuna göre okulun bir yıllık masrafı 3650 ruble idi. Bu paranın 1400 rublesi Genel Valilik bütçesinden karşılanırken 2250 rublelik kısmı yerlilerden alınan vergilerle karşılanıyordu.²⁶⁹ Prjevalsk'teki okulu için Rus idaresi yerlilerin 300 desatin toprağına el koydu. Bu okul ise yerli çocukları çobanlıkta ve ipek üretim fabrikalarında kullanmak için açılmıştı.

Kapalsk ziraat okulunu açmak maksadıyla Rus idaresi yerlilerin 500 desatin arazisini istimlak etti. Sır derya vilayetinde açılan bu okullarda süt, peynir ve tere yağ üretim çiftlikleri, bunun yanısıra meralar kurulmuştu. Ders sonrası, öğrenciler çiftliklerde çalışıyordu.

1 Ocak 1893 yılına kadar Rusların açtığı 11 özel eğitim müessesesinde, 464 lise ve ortak Rus-Yerli okulunda 862 zanaat bölümü açıldı. Bunlardan 294'dü marangoz, 150'si ayak kabı tamirciliğı, 134'ü ağaç işleri, 74'ü tesviye, 67'si demircilik, 59'u diğer bazı bölümler idi.²⁷⁰ Bu okullarda bu tür bölümlerin açılma sebebini "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" şöyle açıklıyor: "Türkistanlı çocukları fiziksel işlere alıştırarak, onları Rusya devletine bu şekilde hizmet etmeye hazırlıyorduk".²⁷¹

Bu bölümlere genellikle yetim öğrenciler kabul ediliyordu ve yatılı eğitim görüyordu. Öğrenciler haftada 2-3 saat ders alıyordu. Bu tür bölümlere yetim çocukların alınmasının sebebi onların asimile edilmesinin kolay oluşu idi. Bu bölümlerde eğitilen çocuklar fiziksel yönden sağlam olma şartı aranıyordu.

(269) ÖCMDA, F. I-1, Op. 27, D. 1747, s. 2.

(270) Narodnoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Krae (İsoriko-Statistiçeskiy Oçerk), "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 5 (17Eylül) 1899, No 69.

(271) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

1.9. Türkistan'da Açılan Yatılı Okulların Amaçları ve Faaliyetleri.

Rus idarecileri yerli çocukların daha etkili bir şekilde Ruslaşması, Hıristiyanlaşması için öğretmen ve din okullarına yatılı bölümler açtılar. Bu bölümlerde yerli ve Rus öğrencileri birlikte eğitiliyordu. Bu düzenleme ile yerli öğrencilerin zihniyetine ve şuuruna Rus kültürünü ve düşüncesini yerleştirmek hedefleniyordu. Böylece onları gelecekte istedikleri ideolojiye göre yönlendirmek için daha elverişli bir ortam hazırlanmış oluyordu.

1899 yılında 10 şehirde açılan okullardan yedisinde yatılı bölüm vardı. Her bir bölümde 160 öğrenci ders görüyordu.²⁷² Yatılı bölümlerin açılmasının sebebini "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" şöyle açıklamaktadır:

1. Yerlileri Rus liselerine kazanmak için bir hazırlıktı. Ayrıca yerlilerin Rus dili bilgisini daha iyi bir seviyeye getirmek hedefleniyordu.
2. Rus ve yerli çocukların bir yerde okumaları, beraber yatıp kalkmaları ve yemek yemeleri, aynı giysileri giymeleri yerli çocukları Rus çocuklarının ruhuna yaklaştıracaktı.²⁷³
3. Yerli çocukların zihniyetine Rus devletinin onların ana vatani olduğu düşüncesini yerleştirmek ve yerleşmesini, onların Rusça'yı ana dilleri olarak kabul etmelerini sağlamak.²⁷⁴

Türkistan genel valiliğinin 30 Eylül 1886 tarihli 1804-1807 No'lu genelgesinde yatılı okulların açılma maksatları şöyle açıklanmaktadır: "Yerli öğrencileri Ruslaştırmak ve Türkistan halkını Rus devleti bünyesine katmak".²⁷⁵ Halk Eğitimi Bakanlığı için hazırlanan bir raporda Türkistan'da Rus-Hıristiyan eğitiminin amacının yerlilerin tarihi köklerinden koparılması, Rus halkı ile karışması ve "yarı cahil" hale gelmesi olduğu belirtilmektedir. Bu

(272) Narodnoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Krae. (Istoriko-Statisticheskiy Oçerk), "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 2 (14 Eylül) 1899, No 68.

(273) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(274) S.GRAMENITSKI, Inorodçeskoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Krae, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 16 (28) Ocak. 1900, No 5.

hedefe, Rus misyonerleri kilise ve Rus okulu vasıtasıyla ulaşacaklarına inanmışlardı.²⁷⁶

M.Mihaylov papazların ve Rus öğretmenlerinin Türkistan'da yaptıkları faaliyetlerin çok değerli sonuçlar verdiğini, bununla beraber yerliler arasında en çalışkan öğrencilerin bile Rusların hazırladığı eğitim sistemine dayanamayarak, ders dönemi bittikten sonra “yarı aptal” (poluidiotı) durumuna geldiklerini ve okuldan kaçtıklarını ifade etmektedir.²⁷⁷

Kaçan çocukları Ruslar tekrar okula dahil ederek, onlara Rus alfabesini zorla öğretiyorlardı. Bununla beraber Hristiyanlık dualarını hiç açıklamaya yer vermeden ezberletiyorlardı. Ruslaştırmanın ve Hristiyanlaştırmanın en sert metotlarını kullanan Ilminski ile Hristiyanlığı kabul eden Tatar Türklerinden Timofeyev ve Çuvaş papazlarından Zolotnitski faaliyetler sonucunda şu gelişimler oldu:

1. Rus dilinin grameri ve Hristiyanlık tarihi ile ilgili yerli lehçelerinde kitaplar yazıldı ve yerli dilin öğrenimi kontrol edildi.
2. Rus okullarına yerli çocuklar alınmaya başladı, ancak bu okullarda Rus çocuklarına öncelik veriliyordu.
3. Yerli dilde eğitim, Rus okulları için bir reklamdı. Rus okullarında çocuklarının kendi dillerinde eğitim alması, yerli anne ve babaların tereddüt etmeden çocuklarını bu okullara vermelerini sağlıyordu. Oysa, bu okulların amacı yerli çocukları Hristiyanlaştırmaya yönelikti.
4. Öğrencilere Çağatay, Kazan ve Orenburg lehçelerinin çok farklı olduğu propagandası yapıldı. Yerli dilin öğretiminde öğretmenin dersi çok iyi seviyede vermemesi için dersler kontrol ediliyordu. Bunun dışında yerli

(275) “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, a.g.m.

(276) Pedagogičeskiye Zlobı Dnya, “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, 2 Şubat 1882, No 8.

(277) M.MİHAYLOV, K Voprosu o Rasprostranenii Obrazovaniya Sredi Tuzemtsev Russkogo Turkestana, “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, 16 Ekim 1884, No 41.

dile çevrilen gramer kitapları, Rusça ata sözleri, şiirleri, tarih ve coğrafya kitapları, Rus-Yerli sözlükleri yayınlanıyordu.²⁷⁸

1868 yılında Türkistan'ın eğitim durumu hakkında K.P.Kaufman şu düşünceleri dile getirmişti: "Türkistan'da eğitime bir standart kazandırmak için Rus ve yerli çocuklar birlikte eğitilmelidir. Müslüman ve Rus okullarının ayrılması ekonomik ve siyasi yönden çok zararlı sonuçlar verebilir. Biz de bu sebeple Rus ve yerli çocukları birlikte, ileride Rusya'ya sadakatle hizmet edecek şekilde yetiştirmeliyiz."²⁷⁹

K.P.Kaufman 16 Ocak 1869 yılında Rusya "Misyonerlik Kurumunun" başkanı İlimskiye gönderdiği mektubunda, Türkistan bölgesindeki eğitim meselesinde misyonerliğe yer verilmemesi gerektiğini yazmıştı. Türkistan halkını Altay, Baykal ötesi ve Tatarlarla karıştırmamak gerektiğini, onların İslam inançlarının çok farklı dengelere bağlı olduğunu, Türkistan bölgesi halkının "Kafirlerle" karşı nefret duyduklarını dile getirerek Türkistan halkının Rusların yaptıkları en basit değişikliğe karşı direnişlerinin çok güçlü olduğunu belirtmesi, devamında şunları söylemiştir:

"Türkistan halkı bir çürümüş topraktır, eğer ona buğday ekmeden önce gübrelemezsek, çok kötü sonuçlar karşımıza çıkabilir"²⁸⁰ şeklinde uyardıktan sonra Türkistan bölgesinde Hristiyanlığın yayılmasının çok kötü sonuçlar getireceğini şimdilik onları eğitim yoluyla "gübrelenmesini" gerektiğini, yerlilerin dini inançlarını dokunulmamasını ve çok dikkatli bir siyaset yürütülmesini istedi.

Bunun yanı sıra mektep ve medreselerde müderrislerin yerli çocuklara "Kafirlerle" karşı nefret duyguları aşıladıklarını, bunun sadece eğitimle, zararsız hale getirebileceklerini yazmıştı.²⁸¹ İlimski metodunun Türkistan Genel Valiliğine uygun olmadığını söyleyen K.P.Kaufman 1869 yılında

(278) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(279) S.GRAMENİTSKI, İnorodçeskoye obrazovaniye v Turkestanskoy kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 6 (18) Ocak. 1900, No 2.

(280) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(281) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

N.İ.İlminski'ye Türkistan bölgesini ziyaret etmesi teklifinde bulundu. Ancak o, K.P.Kaufman'ın bu teklifini

reddetti. K.P.Kaufman'ın tespitleri İlminski'nin prensiplerine aykırı olduğu için bu teklifi reddetmişti.²⁸²

1870 yılında Türkistan genel valiliğin halk Eğitimi komisyonu başkanı M.İ.Brodovskoy bölgedeki eğitim meselesi ile ilgili şu görüşleri dile getirdi: "Türkistan eğitim kanunu yerlileri Rus menfaatlerine göre yetiştirmeyi hedeflemektedir. Dini inançlara hiçbir şekilde taarruz edilmeyecektir. Yerliler için açılan okullar din dersi ağırlıklı olmayacaktır."²⁸³

Yatılı okulların her bir bölümünde öğretmen okulu mezunu bir Rus denetleyicisi olacaktır. Öğrenciler akşam saatlerinde ders alıyordu ve bu dersleri öğretmen okulunun öğretmenleri veriyordu.

1 Ocak 1896 tarihi S. Gramenitski'nin yaptığı araştırma sonuçlarına göre her bir yatılı okulda 55 Rus ve 98 yerli çocuk eğitiliyordu. Bunların arasında hiçbir anlaşmazlık yoktu. Rus idarecilerin ifadesine göre bu tür yatılı okullara yerlilerden genellikle yetim çocuklar alınıyordu.²⁸⁴ Rusların bu yetim çocukları eğitmekteki maksadı, onların şuuruna Rus kültürünü yerleştirerek onları ileride kendi ideolojilerini yaymak için Türkistan'ın idari makamlarına yerleştirmektir.

Türkistan genel valiliği dahilindeki okullarda 1877-1896 yıllar arasında öğrencilerin sayısı şu şekildedir:

(282) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(283) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(284) S russkogo Taşkentskogo Uçilişa, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 19 Kasım 1874, No 46.

Yıllar	Eğitim müesseselerinin	Öğrenci sayısı					İlk ve orta okulların öğrenci sayısı				
		Ruslar		Yerliler		Toplam	Ruslar		yerliler		Toplam
		Erkek	Kız	Erkek	Kız		Erkek	Kız	Erkek	Kız	
Ocak											
1877	11	377	139	154	5	675	324	74	154	-	552
1878	11	396	224	63	5	688	303	121	60	-	484
1879	22	437	232	106	8	783	317	97	101	1	516
1880	30	539	409	122	8	1078	347	228	101	2	688
1881	30	623	450	160	15	1248	367	255	138	10	770
1882	30	662	581	215	21	1429	343	299	194	15	821
1883	30	762	616	261	21	1660	448	293	232	11	984
1884	31	887	681	184	11	1763	563	348	163	1	1075
1885	32	906	682	215	14	1817	585	366	191	5	1147
1886	39	1023	690	353	9	2075	707	403	331	3	1444
							738	423	348	-	1509
1887	50	1035	725	369	7	2130	736	423	352	-	1511
							764	439	640	-	1843
1888	55	1038	709	601	6	2354	764	439	582	-	1785
							791	452	542	-	1785
1889	58	1081	694	559	4	2338	791	452	538	-	1781
							847	472	468	-	1787
1890	58	1145	730	486	3	2364	847	472	468	-	1787
							1023	691	478	3	2195
1891	66	1341	978	497	7	2823	1023	504	478	2	2007
							1277	716	553	3	2549
1892	70	1643	1020	570	9	3242	1289	539	553	2	2888
							1580	683	592	4	3002
1893	77	1972	1158	609	11	3375	587	683	592	3	2995
							1862	663	571	4	3441
1894	91	2251	1072	579	9	4211	1868	1000	566	3	3266
							2057	880	599	7	3761
1895	100	2451	1400	617	14	4522	2057	985	599	6	3688
							2196	950	803	6	4510
1896	108	2650	1510	824	14	5003	2196	1140	803	4	3997

Bu tablodan şu sonuçlar çıkmaktadır:

1. Ruslar tarafından açılan okul sayısı yirmi yıl içerisinde 10 kat artmıştır. Ayrıca 1885 yılından itibaren açılan yeni Ortak Rus-Yerli okulların açılmasıyla ilgilidir;
2. Öğrenci sayısı 20 yıl içerisinde 7 kat artmıştır;
4. Kız öğrenci sayısının da arttığı görülmektedir. Rusların ifadesine göre bu yıllarda kız öğrenci sayısındaki artışı 11 kat iken erkek öğrenci artışı sadece 7 kat idi.

1878 yılında Sır Derya vilayetinin Taşkent, Çimkent, Evliyaata, Perovs ve Kazalı şehirlerinde açılan Rus devlet okullarında yatılı bölümler vardı. Bu okullarda yerli ve Rus çocuklar birlikte eğitiliyordu. Bu okullardaki öğrencilerin giyecekleri ve içecekleri okul tarafından karşılanıyordu. Yatılı bölümlerdeki öğrenci sayısı 63'tü. Yatılı bölümlerde Taşkent Okulunda-6, Evliyaata'da-7, Perovsk'da-25, Kazalı'da-25 öğrenci eğitim görüyordu. Bu okulların masrafları yerlilerin devlet bütçesine ödediği vergilerle karşılanıyordu.

Çocuk giysileri Rusların elbiselerine benziyordu, ancak Kırgız ve Sart çocukların giysilerindeki süslemeler farklı idi. Bu farklılıkları Ruslar kasten belirginleştiriyordu. Kız öğrencilerin giysilerinde Rus kültürüne ait süslemeler vardı. Her gün sabah, akşam çay veriliyordu. Bunun dışında öğlen ve akşam yemekleri de vardı. Yemekler Rus usulü ile hazırlanıyordu. Rus ve yerli öğrenciler sınıfta belli bir programa göre eğitiliyordu. Ders sonrası bir gözetmenin kontrolü altında ödevler yapılıyordu. Rusça konuşma pratiği yapılıyordu.

31 Mayıs 1872 yılında kabul edilen eğitim programının 13. fıkrasına göre yatılı bölümlerde İslam tarihi, Kuran ve yerli dil gramerlerinin öğretilmesi yasaklandı.²⁸⁵ Sabah ve akşam dersleri Rusça işleniyordu. Öğretmenler

(285) Neskolko Slovo ob Obrazovanii Tuzemtsev Sırdarinskoy Oblasti v Pravitelstvennih Russkih Şkolah v 1878 godu, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 31 Temmuz 1879, No 24.

sadece yerli öğrenciler konuyu anlamadıkları zaman yerli lehçeleri kullanıyorlardı. Hatta her derste Sart ve Kırgızların ayrı milletler oldukları söyleniyordu.²⁸⁶

Yatılı okulların ders programı şöyle idi:

No	Dersler	Haftalık ders programı				
		Hazırlık Birinci basamak	Hazırlık ikinci basamak	Birinci sınıf	İkinci sınıf	Üçüncü sınıf
1.	Din dersi	2	-	2	2	2
2.	Rus dili	16	9	6	4	3
3.	Aritmetik ve	-	4	3	3	4
4.	Geometri	-	-	4	3	3
5.	Coğrafya	-	6	6	4	4
6.	Fransız dili	-	4	4	4	3
7.	Alman dili	-	-	-	-	4
8.	Dünya ve Rusya	-	-	-	3	3
9.	Tarihi	-	-	-	-	3
10.	Latin dili	-	-	1	1	1
11.	Yunan dili	-	1	1	1	-
12.	Resim dersi	-	1	2	2	1
13.	Güzel Yazma	-	1	2	2	2
14.	El İşi	-	-	-	2	3
	Müzik dersi					
	Tabiat tarihi					
	Toplam	18	26	37	31	35

(286) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

1.10. Ruslaştırma Siyasetinde Ortak Rus-Yerli (Russko-Tuzemnaya) Okullarının Rolü

1868 yılında Perovsk'taki okulu ziyaret eden genel-vali K.P.Kaufman, okulun eğitimini yetersiz bularak şu tavsiyede bulunmuştur: "yerli çocukların Rusya'ya sadakatle hizmet edecek vatandaşlar olarak yetiştirilmeleri için Rus çocuklarıyla onların arasında din farkı gözetmeden eğitilmelidirler"²⁸⁷. Semireçi bölgesi hariç bütün Türkistan bölgesinde K.P.Kaufman'ın 14 senelik yönetiminden sonra (1867-1881) bölgede 28 Rus okulu, 2 lise ve 1 din okulu faaliyet göstermekte idi²⁸⁸. Şehir ve kilise okullarının genel yapısı örnek alınarak düzenlenen bu eğitim kurumları bölgeye yerleştirilen Rus nüfus için açılmıştı. Buna rağmen yerli halkın çocukları da bu okullarda öğrenim görme imkanına sahipti.

Kurulan bu Rus eğitim müesseseleri yerli halka nüfuz etmekte yetersiz kalıyordu. Rus okulları şekil olarak Türkistanlı çocukları için yabancı bir görünüm arz etmekte idi. Masa ve sandalyelerin yer aldığı sınıflar, Rusça işlenen dersler sebebiyle Türkistanlı çocuklar bu okulları benimsemiyorlardı. Çarlık yönetimi bütün bunları göz önüne alarak yeni bir eğitim politikasını belirledi.

İstatistik bilgilere göre 1885 yılında Türkistan'da yerliler için dört tane Rus ve yerli dil grameri öğrenimi ağırlıklı olan Prihodskoy (Ortodoks Din) okullu açıldı. 1 Ocak 1885 tarihinde öğretim gören yerli öğrencilerin genel sayısı 176 idi, bunların 14'ü Taşkent lisesinde, 10'u öğretmen okulunda, 145'i Rus liselerinde ve 7'i Ortodoks din okulunda idi. Senatör K.K.Palen'in ifadesine göre yerli öğrencileri Rus okullarına alıştırarak yeni bir usul veya

(287) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.e.

(288) M.F. ORAZAYEV, Tsarskaya Kolonizatsiya v Kazahstane. Po Materialam Russkoy Periodičeskoj Peçati XIX veka, Almatı 1995, s. 11.

okul açılması lazımdı.²⁸⁹ İlk olarak Rus-Yerli okullarının açılmasına karar verildi.

1884 yılında Genel Vali Rozenbah (1884-1889) başkanlığında toplanan gizli komisyonda mektep ve medreselere Rus eğitim sisteminin benimsetilmesi önerildi. Ancak bu öneriyi reddeden Rozenbah Rus-Yerli okullarının kurulması kararını aldı. Rus-Yerli okullarının başarılı olması ve yerli halk tarafından rağbet görmesi için Türkistan çocuklarına din derslerinin mollalar tarafından verilmesinin uygun olduğu görüşüne varıldı.²⁹⁰

Rus-Yerli okullarının müfredatında Rusça konuşma, Rusça okuma-yazma, aritmetik, Rus tarihi ve coğrafyası dersleri yer alıyordu. Bu okullarda yerli dil sadece çocukların anlamakta güçlük çektikleri konuları izah etmek için kullanılıyordu. Bunun yanı sıra çocuklara kendi ana dillerinin gramerini öğretmekle görevli yerli bir öğretmen vardı.

Rus ve yerli öğretmenler sırayla her bir grubun dersine giriyordu. Her öğrenci günde iki saat Rus sınıfında iki saat Müslüman sınıfında ders alıyordu.²⁹¹ Türkistan halkının ancak ahlaki ve fikri yönden Rus kültürü esasına göre eğitilmesi ile asimile edilebileceği görüşünde olan Sır Derya bölgesinin Rus yetkilileri Rus dili dersleri dışında, öğretmenlerin diğer derslerde de Rusça konuşarak Türkistanlı çocukları Rusça'ya aşina bir hale getirmeleri talimatını okul müdürlerine iletiler.²⁹²

1887 senesinde genel valilik Rus-Yerli okulları müdürlerine, yerlilerin Ruslarla kaynaşmalarına dair bir yönergeyi ilan etti. Bu yönergeye göre Rus-Yerli okulların öğretmenleri derste yerlilere saygı ve hürmet göstermeleri, ayrıca onların örf-adet, din ve geleneklerine dokunmamaları istendi. Rus

(289) K.K.PALEN, Uçebnoye Delo. Otçot po Revizii Turkestanskogo Kraya Proizvedonnyy po Visočayşemu Povelenyu Senatorom Gofmeysterom Grafom K.K.Palenom, Petersburg 1910, s. 94.

(290) Tsirkular Rozenbaha za 30 Oktabra 1886 goda, (30 Ekim 1886 tarihli Rozenbah Genelgesi), ÖCMDA, F. 715, Op. 1, D. 743.

(291) Narodnoye Obrazovaniye v Turkestanskom Karye (İstoriko-Statistiçeskiy Oçerk), "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 2 (14 Eylül) 1899, No 68.

öğretmenlere Türkistanlı çocukların eğitimi dışında, onların dilini ve adetlerini öğrenmeleri önerildi.²⁹³ Rus yönetimi tarafından Rus kültürün temsilcisi olarak görülen Rus-Yerli okulları Rus nüfusunun azınlıkta olduğu yerlerde açılmaktaydı (Pskent, Eski Çınaz, Toy Töbe, Karakul, Sayram, Merke, Sarı Çaganak, Telau, Ablık, Nukus, Karız, Dagbit vs.) Yerli nüfusla Rus nüfusun dengeli olduğu Kazalı, Perovsk, Türkistan, Çimkent, Evliya-Ata, Petro-Aleksandrovska, Hocent, Ura Tübe ve Semerkand gibi şehirlerde Rus-Yerli okulları bulunmuyordu.²⁹⁴ 1884-1886 yıllarında açılan 18 Rus-Yerli okulundan altısı mezkûr şehir merkezlerinde açıldı.

Rus-Yerli okulları görünüm olarak Türkistanlı çocuklar tarafından benimsenebilecek bir tarzdaydı. Mesela Taşkent şehrinin Ruslarla meskun kısmında 1873'te açılan Tatar okulu Avrupa örneğine göre düzenlendikten sonra öğrenci sayısı azaldı ve kapanma sınırına geldi.²⁹⁵ İşte bu nokta Türkistan halkının tarihi hafızasının silinmeye başladığı andır. Türkistanlı çocukların Ruslaştırılması amacıyla okutulan Rus dilbilgisi, Rus tarihi ve coğrafyası dersleri yavaş yavaş neticelerini vermeye başlamıştı. Bu siyaset 20. yüzyılın sonuna kadar devam etti.

1887'de genel valilik Rus-Yerli okulları müdürlerine bir talimatname hazırladı. Buna göre bu okullar Rus ve yerlileri birleştirme ve kaynaştırma aracı rolünü oynayacaktır ifadeleri yer almaktadır.²⁹⁶ İlk Rus-Yerli okulu 19 Aralık 1884'te Avrupai yaşam tarzını benimsemiş Türkistanlı bir zengin olan Seyid Gani'nin evinde açıldı. Bu okulun dersane olarak kullanılacak kısımlarına hiç bir mobilya konulmadı. Çocuklar ellerinde kitaplarıyla döşeme ve halı üzerinde oturuyorlardı. İlk Rus-Yerli okulunda öğretmen olarak Türkistan halkının diline ve kültürüne hakim olan ailesiyle birlikte Nanay

(292) O postanovke Inorodçeskogo Obrazovaniya v Turkestanskoy Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 4 Aralık 1905, No 177.

(293) K.K.PALEN, a.g.e. , s. 95-96.

(294) Inorodçeskoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 1 Şubat (20 Ocak) 1900, No 6.

(295) V.V.BARTHOLD, a.g.e. , s. 304.

(296) K.K.PALEN, a.g.e.

(Fergane vilayeti Namangan ilçesi) köyünde oturan, V.P.Nalivkin görevlendirilmişti.²⁹⁷

V.P. Nalivkin bu okul için özel olarak "Rusça'yı Öğrenme Kitabı" hazırlamıştı. Bu kitabın ilk 13 sayfası el yazıyla, kalan sayfaları ise matbu yazıyla basıldı. Nalivkin böyle basılmasının Rusça'yı öğrenmeyi kolaylaştıracağını belirterek şu açıklamaları yapıyor:

1. Yerli çocuklar ilk dönemde yazma ve okumayı yazı harfleriyle öğrenmelidir.
2. İlk sayfasında kiril alfabesindeki 8 ünlü harflerin yazılmasında ъ (keliyemi sertleştiren harf), э (e), ю (yu) harflerine çok önem verilmelidir. Çünkü yerliler bu harflerin telâffuzunda çok zorlanmaktadırlar.
3. Farklılaştırmada Я (ya) harfine çok önem verilmelidir. Mesela Sart dilindeki ая (teyze), аю (ayı), уя (kuş evi), яу (savaş) ve ау (av) gibi kelimelere verilmeli ki yerli çocuklar bu tür yeni sesleri benimsemelidir.
4. Ünlü ve ünsüz harfleri birleşmede seslerin değişmesine önem verilmelidir. Mesela аз (az), узук (yüzük), ина (anne), бағ (bağ) kelimeleri vs.
5. й, ы, ъ, ъ, ф, ю harflerinin yazım ve seslenme şekline önem verilmelidir. Bu harflerle verilen kelimeler öğrenciler tarafından ezberlenmelidir. Buna önem verilmesi göçebe ve yerleşik halkı farklılaştırmada yararlı olacaktır.²⁹⁸

V.P.Rovnyagin "Bukvar i Pervıye Uroki Russkogo Yazıkı dla Russko-Tuzemnıh Şkol Semireçenskoy Oblasti" (Semireçi Vilayetinin Rus-Yerli Okullarında Alfabe ve İlk Rusça dersleri) adlı çalışmasında : "Bu okullarda

(297) V.V.BARTHOLD, a.g.e., F. I-17, Op. 1, D. 802, "Sırdarinskoye Oblastnoye Pravleniye. Ob izdanii Russkoy Azbuki v Preminenii k Arabsko-İranskomu Alfavitu". Bu dosyada Rusya Maliye Bakanlığının 17 Kasım 1884 tarihinde Türkistan Genel Valiliğe verdiği bir talimatnamede Arap yazısının kirilceye aktarılmış şeklini 5000 nüshasını Rus-Yerli okullara yayılması gerektiğine dair belgeler yer almaktadır.

(298) ÖCMDA, F. I-47, Op. 1, D. 239, s. 1-3.

10-15 yaş arası yerli öğrenciler eğitim görmekteler. Yerli öğrenciler Müslüman'ca eğitim almışlardır. Demek onların ahlaki ezberlemeye düşkün, hafıza ve irade güçleri yüksek. Bu çok önemlidir. Bu gibi öğrenciler Rusçayı ezberlemede zorluk çekmezler ve bu prosedürü 2-3 hafta içinde başarılabirler. Ayrıca Rus-Yerli okullarında Rusça önemli bir ders olmalıdır. Bu derste yerli öğrenci çok konuşmalıdır ve verilen ödevleri dikkatle yerine getirmelidir" diyen fikri savunarak Rus-Yerli okullar için Rusça ders programını yaptı.²⁹⁹ İlk derste öğrenciler kirilce yazısının usulünü öğreniyorlardı

Rusların yaptığı bütün bu düzenlemelere rağmen ebeveynler çocuklarını bu okullara göndermekte tereddüt ediyorlardı. Çarlık yönetimi ise bu isteksizlik karşısında Rus-Yerli okullarına rağbeti artırmak için zaman zaman baskı uyguladığı gibi bazen de maaş ve ödül vermek gibi teşvik edici metotlar uyguluyordu. Türkistanlı bir zengin Rus yönetiminin baskısıyla kendi oğlunu Rus-Yerli okuluna vermemek için bir hamalın oğluna kendi soy ismini vererek bu okula yazdırmıştı.³⁰⁰ Okula gelmeyen çocuklar, kasabanın mülki amirin emriyle polis tarafından getiriliyordu. Okula düzenli olarak devam eden öğrencilere ise hediyeler veriliyor, tatlı ve pide ikram ediliyordu.

12 Ekim 1892 tarihinde Türkistan Bölgesi Eğitim müdürlüğüne sunulan raporda Taşkent Rus-Yerli okuluna yerli çocukların katılma oranının azaldığını yazmaktadır. Bunun sebeplerini öğrenmek ve tedbir almak için okul müdürü polislerle temasa geçerek Taşkent Rus-Yerli okulunu ziyaret etti. Bu durumda iki etkin faktör tespit edildi.

Birincisi dini ve siyasi, kaynaklı olarak bölgede yabancı unsurların yerlileri Ruslara karşı mücadele etmesi gerektiği propagandasını yapması, ikincisi Rus-Yerli okulların yerli çocuklara çok yabancı gelmesidir.³⁰¹ Rus-

(299) ÖCMA, F. I-47, Op. 1, D. 1004, s. 143-164. "Po Povodu o Luçşey Organizatsii Tuzemnih Şkol v Kraye."

(300) Inorodçeskoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 27 Ocak (8 Şubat) 1900, No 8.

(301) ÖCMA, F. I-47, Op. 1, D. 289, s. 96.

Yerli okullarında eğitim gören öğrenci sayısı hakkında istatistik bilgiler şöyledir³⁰².

Yıllar	Rus-Yerli Okullarındaki Öğrenci Sayısı	Yıllık Artış Oranı
1885	39	-
1886	16	% + 197
1887	235	% + 103
1888	461	% + 96
1889	426	% -7,5
1890	377	% - 11,6
1891	375	% - 0,5
1892	415	% + 11
1893	464	% + 12
1894	428	% - 8
1895	447	% + 4,5
1896	650	% + 43

Bu tablo başlangıç döneminde öğrenci sayısının sürekli arttığını gösteriyor. "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" nin verdiği bilgilere göre, 1885-1887 yılları arasında 22 Rus-Yerli okulu açılmıştır. 1888-1895 yılları arasında ise öğrenci sayısında fazla bir değişiklik olmadı. 1895 yılından itibaren öğrenci sayısında artış görülmektedir. 1899 yılında dört tane Rus-Yerli okulu daha açıldı. 1899 yılında faaliyette bulunan 27 Rus-Yerli okulunda bulunan 665 öğrenciden 650'si Türkistanlı idi. Altı okulda yatılı olarak okuyan 65 öğrencinin 60'ı Türkistanlı idi.³⁰³

(302) Tablo "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" nin bilgilerine göre düzenlenmiştir.

(303) Narodnoye Obrazovaniye v Turkestanskoy Kraye (İstoriko-Statistiçeskiy Oçerk), "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 5 (17 Eylül) 1899, No 69.

Genelde Rus-Yerli okullarda belli bir eğitici kitabı yoktu. Öğretmenler tercüme metodu ağırlıklı kendileri hazırladıkları programlarla eğitim yapıyordu. 1907 senesinde Sır Derya vilayeti müfettişi teklifi ile bu metot vazgeçilerek derslerde farklı eğitim araç ve gereçlerinin kullanıldığı bir metoda geçildi. Bunun için bir özel komisyon kuruldu, görevi de Rus-Yerli okullara yeni öğretim plan ve programları hazırlamaktı.³⁰⁴ Bu programlara göre eğitimin ilk senesinde öğrenciler sözlü olarak kelimeleri ezberliyorlardı. İkinci senede Pazar, ziraat, arazi konulara alakalı Rus kelimeleri ezberlemeye devam ediyordu. Neticede öğrenciler sadece Rusça konuşma dilini ve mantığını öğreniyorlardı. 1908 senesinde Rus-Yerli okulların istatistik bilgileri şöyle idi:

Vilayetler	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Bir okula öğrenci ortalama sayısı
Sır Derya	34	1354	40
Fergana	20	660	33
Semerkand	15	273	18
Semireçi (Yedisu)	19	462	24
Zakaspi (Hazar Ötesi)	10	328	33
Toplam	98	3077	31

N.Malitski'nin 28 Mayıs 1899 tarihli raporuna göre, Türkistan bölgesi okulların başkanı F.M.Kerenski'nin, lise müdürlerinin ve Hristiyan din okulları yetkililerinin bulunduğu bir komisyon, Taşkent'te Rus-Yerli okullarından

(304) K.K.PALEN, a.g.e. s. 97.

mezun olanları sınava tabi tutmuştu.³⁰⁵ Bu sınavların maksadı öğrencilerin aldığı eğitimin istenilen seviyede olup olmadığını tespit etmektir. Rapora göre sınava girenler Rus dilini gayet güzel konuşuyordu.

N.Malitskiy, öğrencilerin sadece iyi yazıp konuşmakla kalmadıklarını, aynı zamanda Rusça sorulan sorulara mükemmel cevap verdiklerini, Rus şairlerin şiirlerini ezbere okuduklarını ve hatta, Rusya devleti ile ilgili önemli bilgileri sunduklarını aktarıyor.

Mezun olanlara hediye olarak Rus şairi A.S.Puşkin'in eserleri verildi. Bu hediyelerin en dikkat çekici yönü ise, kitapların yerli halkın parası ile satın alınmış olmasıdır.³⁰⁶ N.Malitskiy, Rus Çarlığı'nın Rus kültürünü, dilini ve geleneklerini yerli nüfusa benimsetme amacı taşıyan Rus-Yerli okullarının gelişmesine çok büyük önem verdiğini ifade etmektedir. Rus-Yerli okulu mezun olan en başarılı öğrencileri sağlık memuru okuluna gönderiyordu. Okul 25 kişilikti ve öğrenciler öğrenimi hastanelerde görüyorlardı, aynı zamanda hasta bakıcılığı görevini yapıyorlardı. Ders programına ise: anatomi, fizyoloji, genel patoloji, farmakoloji ve hastaları pansuman yapma dersleri görüyorlardı.³⁰⁷

Türkistan Genel-Valiliği, Rus-Yerli okullarını bitirenler için Rusya'nın merkezi şehirlerine eğitim amaçlı geziler düzenliyordu. Gezilerin asıl amacını Türkistan bölgesinin eğitim müdürü raporunda şöyle ifade etmektedir: "Türkistanlı gençlerin Avrupa Rusya'sına yapacakları geziler çok önemlidir. Bu geziler Türkistanlı gençlerin belleklerinde Rus medeniyetinin eserlerinin yerleşmesi sağlayacaktır.

Rus halkı ile doğrudan temasa geçecek olan gençlerin milli şuurlarından kaynaklanan Rus kültürüne karşı mesafeli tutumu ortadan kalkacak. Türkistanlı gençler Rus hükümetinin kültürel uygulamalarına karşı

(305) Neskolko Slovo o Razvitii Inorodçeskogo Obrazovaniya, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 10 (22 Temmuz) 1899, No 44. Ekzamenı v Russko-Tuzemnih uçilişah, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 29 Mayıs 1907, No 78.

(306) "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", a.g.m.

(307) ÖCMDA, F. I-1, Op. 28, D. 551, s. 4-7.

çıkmayacak ve hükümetin emirlerini anlayışla karşılayacaklardır. Kırgızların ve Sartların çocukları, Rusya'nın büyüklüğü ve zenginliğini, Rus vatandaşlarının üretkenliğini ve ticari faaliyetlerini görerek, bunları hayatları boyunca hafızalarında tutarak izlenimlerini Türkistan halkına aktaracaklardır".³⁰⁸

1.11. Ruslaştırma Siyasetini Arayış Yöntemi : Türkistan Orta Okul Öğretmenlerinin Birinci Kurultayı

26 Aralık 1910 - 2 Ocak 1911 tarihleri arasında Taşkent orta okul müdürleri ve öğretmenleri Türkistan bölgesi Orta Okul Öğretmenleri Kurultayın düzenlediler. Bu kurultayın amacı - öğretmenler arasında Ruslaştırmanın yeni eğitim metotlarını geliştirerek yerli öğrencileri Ruslaştırmaktı³⁰⁹.

Kurultay Düzenleme Komitesi Türkistan Bölgesi Eğitim Yönetim Müdürlüğüne gönderdiği mektupta amacını şöyle açıklamaktadır: "Türkistan bölgesinin Rusya kültür merkezlerinden uzak olması, bu bölgenin tabiat ve etnografi koşulların farklılığı içinde biz Rus eğitimi vermektediriz. Bu nedenle bahsi geçen şartlar Rus eğitim programların görünüşünü (vidoizmenyat) değiştirmeye itmektedir."³¹⁰

Kurultayı gerçekleştirmek için her bir okul bütçesinden 25 bin ruble ayrıldı.³¹¹ Yönetim kuruluna teğmen Pokotilo, D.N.Lüşin, A.B.Pankov, V.D.Gorodetski, Topolski, E.N.Voznesenski, A.K.Kedrov, M.F.Dyakonov, S.M.Gramenitski, O.P.Mihaylovskaya, O.K.Bogorodski vs. şahıslar getirildi.

(308) Uçebno-Obrazovatel'naya Poyezdka Molodih Tuzemtsev v Yevropeyskuyu Rossiyu Letom 1899 goda, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetsi", 7 (19 Aralık) 1899, No 78.

(309) ÖCMDA, F. I-47, Op. 1, D. 1075, s. 16, Upravleniye Uçebnımi Zavedeniyami v Turkestanskoy Krae. Syezd Prepodovateley Sredney Şkoly Turkestanskogo Krae.

(310) A.g.b.

(311) A.g.b., s. 12.

Onlara göre Rus vatanseverliğin öğretilmesinde , Rus okulların oldukça önemli bir yeri olmalıydı. Bunun için Türkistan okulların baş müfettişi N.Ostroumov kurultayda yerli öğrencilerin dini ve vatanseverlik terbiyesi meselelerine ayrı bir önem verilmesi gerektiğini öne sürdü. Onun fikrine göre yerli öğrencilerin Rus vatanseverliği havasında yetişmesine, Rus okullarına ayrı bir önem vermek gerekmektedir.³¹²

Söylenen bu fikirler Çarlık Rusya'nın Türkistan bölgesini Ruslaştırarak uzun vadede bu topraklarda kalıcı ve önde gelen unsurunu teşkil etmesini güdüyordu. Bunun yanı sıra gerçekleşen kurultay Ruslaştırmanın yeni metotlarını araştırmada önemli bir görev yapıyordu. Türkistan'ın geleneksel şartları Rus öğretmenlerin önüne yeni eğitim derslerin eklenmesinin yanı sıra yeni metodik sorunları ortaya çıkardı.

Mesela "Rus Vatanı Türkistan", "Türkistan Tarihi", "Yerli Diller" dersi, "Tabiiat" vs. dersleri Rus eğitim metoduna göre verilmesi için yeni metodik araştırma ihtiyacı ortaya çıktı. Bu araştırmaları ele almak için de Rus öğretmenlerin bir araya gelerek öne çıkan problemleri çözmeleri gerekiyordu.

Yeni programların tetkik edilmesi ve kurultay fikri öncelikle yerli öğrencilerin Rus havası altında terbiye almalarını ve eğitilmelerini öngörüyordu. Ayrıca bu meselenin detaylı bir şekilde incelenmesinde kurultay düzenleyiciler Rus öğretmenleri sorumlu tutuyordu.³¹³

Kurultay çalışmaları iki ayrı oturumda devam etti. Kurultayın ilk oturumunda genel-pedagojik ve yerli öğrencilerin terbiye meseleleri görüşüldü. Bu oturumda en önemli konuyu ilk okullar teşkil etti.

18 Ocak 1894'te yayınlanan Halk Eğitimi Bakanlığının talimatnamesinde bu okulların amacı şöyle açıklanmaktaydı: "Biz Türkistan'da her öğrencinin zihnine Rus ahlakı ve Ortodoks dini terbiyesini oturtmamız şarttır. İlk okulda böyle bir terbiyeyi gören yerli öğrencilerin ileride

(312) A.g.b., s. 3.

(313) A.g.b., s. 17.

Rus sevdalısı olacağından eminiz.”³¹⁴ İlk okulların eğitim süresi altı sene idi, ağırlıklı olarak Ortodoks din dersinin yanı sıra Müslüman eğitimi de veriliyordu.

Kurultayda bu okulların yaygınlaştırılmasını istendi. Bu okullarda ders programlarının yeniden düzenlenmesine gidildi. Mesela, Rusça dersi programı dörde bölündü. Bunlar; ayrı bir Rusça okuma yazma dersi, anlatmalı okuma dersi, teferruatlı okuma gramer dersi ve Rusça Ortodoks şarkıları okuma dersi olarak düzenlenmesi istendi.

Tarih dersinde altı saat çıkarılmasına, ilk sınıflarda Rus tarihinin genel bilgisi ve sözlü anlatım metoduyla genel Rus tarihinin verilmesi, Rusya tarihi adının “Vatan Tarihi” olarak değiştirilmesi, dördüncü sınıftan itibaren bu derslerde önemli olayların ele alınması istendi.

Beşinci altıncı sınıflarda da “Vatan Tarihi” dersinin dünya tarihi ile bağlantılı bir şekilde ele alınarak dünya çapında Rusların güçlü bir millet olarak gösterilmesi önerildi.

Eğitim kanunun 48 maddesine dayanarak her yerde ilk okul açılması istendi. Bu okullarda yerli öğrencilerin yanı sıra yetim çocukların 1/3 oranında kabul edilmesi görüşüne varıldı.

İkinci oturumda da orta okullarda Rusça ve özel derslerin problemleri görüşüldü. Bu oturumda detaylı bir şekilde Rus-Yerli ve mesleki okullara önem verildi. İki milleti kaynaştırma görevini yapan bu okulların ilk sınıflarında sözlü olarak Rusça kelimelerin ezberlenmesi ve tercümeye önem verilmesi istendi. Mesleki okullarda ağırlıklı olarak ayakkabı tamircisi ve zanaatçılığa önem verilmesi, yerliler arasında Rusça'nın yayılmasının yanı sıra Rus kültürünün ve düşüncesinin geniş bir çapta yayılması istendi.

Kurultay oturumlarında çocukların ahlaki terbiye meselelerine de önem verildi. Mesela. yerli öğrencilerin dini ve vatanseverlik duyguları, onların sınıf

(314) Ofitsialnyy Otdel,” Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi” 15 Ocak 1894.

ve sınıf dışı disiplini, Rus edebiyatı hakkında konuşmalar ve geceler, Rus tiyatroların, dansların organize edilmesi ve yerli öğrencilerin rol almaları, ders sonrası Rusça romanların okutulması ve Rus çocuklarla karışık oyunların düzenlenmesi meseleleri görüşüldü. Ayrıca Orta okullarda ders eğitimi meseleleri üzerine duruldu; Türkistan bölgesindeki eğitim-terbiye özellikleri, eğitim metotları (münferiden eğitime çok önem verildi), eğitim programları, kitaplar, eğitici geziler, pratik dersler ve öğrencilerin faaliyetlerinin nasıl olması gerektiği tartışıldı

Öğrencilerin beden eğitimi meselelerinin de görüşüldüğü kurultayda öğrencilerin spora, jimnastiğe, oyunlara, okul temizliğine ve el işlerine önem verilmesi istendi.

Yerli şartlara göre orta okul ihtiyaçlarının da belirlenmesi çatışılan kurultayda öğretmen ve öğrencilerin kütüphaneleri, öğretmenlerin yurt dışı kurultaylara gönderilmeleri, öğretmenlerin periyodik kurultayları, müzelerin organize edilmesi, laboratuvarlar ve tabii-ilmi odaların kurulması, kız okulları mezunlarının öğretmenliğe hazırlık meseleleri görüşüldü.

Ocak 1911 tarihinde Türkistan genel valisi kurultayda Çar Nikola'nın telgrafını okudu. Bu telgrafta Çar şöyle diyor: "Beni sevip itaat ettiğiniz için kurultay üyelerine teşekkürlerimi sunuyorum. Rus devletine ve Çarına bağlı ve itaatkar kullar terbiye ettiğiniz için çok seviniyorum".³¹⁵ Böylelikle Rus müstemlekesi kendi kültür siyasetinde bölge halkının toprağı, tabiat zenginliklerin sömürülmesinin yanı sıra onların milli şuurunu zapt edilmesini gizlediler ve çeşitli yöntemleri deneyerek aradılar.

Ruslaştırma siyasetinde Türkistan'ın geleneksel medeniyetini, halk şuurunu Rus tesirine uğrattılar. General Matsiyevski Doğu araştırma enstitüsünün Taşkent bölümü dairesine gönderdiği bir mektupta "Doğu araştırma Enstitüsü fen ve Oryantalizm için değil, o toprakları Rusya içinde

(315) Neofitsialny Otdel," Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" 28 Aralık 1911.

eriterek – Ruslaştırma yöntem ve maksadını öğrenmelidir” ifadeleri Rusların niyetini açıkça göstermektedir.³¹⁶

Çarlık Rusya’nın bu kurultayı gerçekleştirmekte olan nihai hedefi Türkistan’da birkaç sene uyguladıkları Ruslaştırma yöntemleri genel tespitini yaparak, öne çıkan problemleri çözmekti, eğitim sahasında Türkistan’ın milli varlığını ve şuur bilincini boğacak yeni metotlar aramaktı, bölge halkının kendi tarihi ve medeniyetinden uzaklaştırma faaliyetinde olan Rus-Yerli, Mesleki ve Rus orta okulların Ruslaştırma amacını güdülerek, bu okulların medeniyet sahasındaki Türk çocuklarına kendi varlığını unutturma faaliyetini genişleterek desteklediler. Ayrıca kurultay düzenleyiciler, halk maarifi sahasında Ruslaştırma politikasında Rus-Yerli okullarına önem vererek Rusça’yı devlet dili statüsüne yükseltme çabalarını arıyordu.

(316) ÖCMDA, F. 1, Op. 31, D. 91, s. 10.

IV. BÖLÜM

TÜRKİSTANLILARIN RUSLAŞTIRMA SİYASETİNE KARŞI TEPKİLERİ

1.1. Tepkilerin Sebepleri

1844 yılında Batı Kazakistan'da yapılan idari reformlardan sonra Türkistan'ın iç bölgesine doğru Rus ilerlemesi daha da hızlandı. Yapılan bu reformların sonucunda bölgede çok sayıda Rus garnizonları kuruldu, yeni Rus yerleşimler meydana geldi.

Ruslar Türkistan'da reformlar yaparak yerli halkı kontrol altında tutmayı, verimli toprakları Rus göçmenlere verilmek üzere müsadere etmeyi ve bu toprakları Ruslaştırmayı hedefliyordu. Böylelikle Yayık, Ertis, Elek, Esil kıyılarında kurulan Rus garnizonları daha sonra Sır Derya kıyılarına ulaştı. Çarlık Rusya'sı işgal ettikleri bu topraklardaki Hanlıkları ortadan kaldırmayarak, burada kendi menfaatine uygun bir sistem kurdu ve 1845'ten itibaren Rus garnizonlarının ve yerleşim yerlerinin sayısı hızla artı.

Rus garnizon ve şehirlerinin artırmasıyla beraber Ruslar Türkistan'da çok sayıda Rus okulları açtı. Böylece Türkistan bir Rus toprağı görünümüne almaya başladı. 1870 yılında Türkistan genel valiliğinin kurulmasıyla tamamıyla Rus etkisi altına girdi.

Türkistan'ın idari yapısı Rus krepostnik³¹⁷ yönetimden, askeri bürokrasiden ve Çarlık hazinesinden oluşuyordu. 1867'de Türkistan genel valiliği kurulmasıyla beraber, bölgeyi yönetmek için yeni bir proje kabul edildi. Proje Türkistan'ı Rusya ile bütünleştirerek, bu toprakları bir Rus devleti haline getirmeyi amaçlıyordu. Bu da Türkistan idaresinin Rus "kanunlarına" göre şekillendirilmesi sonucunu doğurdu.

Projeye göre, yerliler Rus idaresine senede çadır başına 1 ruble 50 kopik gümüş para ödeyecekti.³¹⁸ Sonradan bu fiyat iki katına çıktı. A.K.Geyns eserlerinde 1866'da Kırgız Türklerinin çadır başına 3 ruble vergi ödediklerini yazmaktadır.³¹⁹ Vergi sisteminde yapılan değişikliklere göre Rus yönetimi, yerli halk vergiyi ödeyemediği takdirde, müsadere hakkına sahipti. Mesela, A.K.Geyns hatıratında Türkistanı kontrol etmek için geldiğinde halkın ona hürmeten her 25 kilometrede bir yemek verdiğini, bunun yanı sıra vergi olarak 15 at ödediklerini yazmaktadır. Aksi takdirde uyezd başkanın onların mallarına el koyacağını nakletmektedir.³²⁰

Vergi ödeyemeyen halk Rus garnizonları etrafındaki yolları temizlemek, çöpçülük ve kirli işleri yapmakla yükümlü idi. Sır Derya vilayeti askeri valisinin raporunda yerlilerin yol inşasında çalışmak, yolları temiz tutmak, Rus idaresine karşı saygı ve hürmet göstermek mecburiyetinde olduklarını yazmaktadır. Ayrıca raporda yerlilerin Raim ve Fort 1 garnizonlarını bedava inşa ettikleri hakkında bilgiler yer almaktadır.³²¹

1885 tarihinde Türkistan Rus sistemine uygun bir şekilde yapılandırılmaya başlandı; askeri sistem daha da güçlendi, polis karakolları şeklini alan yeni istihbarat servisleri kuruldu, yeni vergi sistemi halkın durumunu daha da zorlaştırdı. Halkın Ruslaştırılmasının yeni metotları geliştirildi, Rus göçmenlerin sayısı daha da arttı. Ayrıca Rusya Savaşı,

(317) Eski Rusya'da bu kişileri kölelik taraftarları olarak adlandırılıyordu

(318) KCMDB, F. 383, Op. 1, D. 4, s. 3.

(319) Sobraniye Literaturnih Trudov A.K.Gensa, II cilt, S-Petersburg, 1898, s. 666.

(320) A.g.e., s. 673-674.

(321) KCMDB, F. 383, Op. 1, D. 166, s. 9-16.

Maliye, Toprak ve Devlet Mülkiyeti bakanlıklarına bağlı yeni devlet kurumları açıldı, bunlar; dolaylı vergi kurumu, Türkistan gümrükçüler odası, vergi ve fabrikalar komiteleri vs. Bunların amacı Türkistan'ı her yönüyle sömürerek Rus devlet hazinesini zenginleştirmekti.

1890 yıllarında bölgede polis karakollarının yerli halk üzerindeki nezareti dehşet bir görünüm aldı. Uyezd idarecilerine bağlı olan polis karakolları yerli halkı kontrol altında tutuyordu, bunun yanı sıra vergi toplamak ve yerli halkı sorgusuz-sualsiz idam etmek yetkilerine sahiptiler³²²

K.K.Palen çalışmalarında yerli halkın Rus polisleri tarafından ezildiğini ve onlardan çok korktuğunu yazmaktadır. Onun fikrine göre yerliler kendi güvensizliklerini “çok pahalıya ödüyordu”. K.K.Palen, Rus polislerin yerlileri dehşet içinde tuttuğunu ve yerlilerin en temel insan haklarından bile mahrum kaldıklarını yazmaktadır.³²³

Türkistan'ın devlet üst düzeyinde sadece Rus memurlar oturuyordu, bütün dairelerde işlemler Rusça yapılıyordu. Yönetim, okullarda yerli dili ikinci dereceye düşürerek Rusça'yı öne çıkardı. Böylelikle Rusça bilmeyenler öğrenmeye mecbur kaldılar, Ruslaştırma siyaseti hiçbir sınır tanımadı.

Genel valilik dairesine 1870'li yıllara ait raporda yerli halkı Ruslaştırılmasına dair bilgiler yer almaktadır. Bu raporda: “Yerli halkın Ruslaştırılması Rus idaresinin vazifesi olmalı, bunun için Rus yönetimi elinden geldiğince yerli dil ve Türkistan'ın geleneksel kültürü Rus kültürü ile birleştirmelidir” şeklinde ifadeler yer almaktadır.³²⁴

(322) ÖCMDA: F. I-1, Op. 13, D. 1156, s. 6.

(323) PALEN K.K., Otçot o Revizii Turkestana. Sudebniye Uçrejdeniya. S-Petersburg, 1910, s. 24-26, 34.

(324) ÖCMDA, F. 1, Op. 4, D. 155, s. 3.

Ruslar tarafından uygulanan bu siyasetlerin sonucunda halk arasında karşı rahatsızlıklar görülmeye başladı ve Türkistan'ın çeşitli bölgelerinde gösteriler meydana geldi. Ancak Çarlık yönetim yerli halkın bu tür hoşnutsuzlukları için 14 ağustos 1886'da reformlar doğrultusunda "Devlet ve kamu düzenini koruma lahiyasını" kabul etti.³²⁵

1892'den itibaren bu kanun her sene yenilenerek adı "Türkistan'da sıkı yönetim" olarak değişti. Bu kanuna göre Rus yönetimin hakları genişledi; gazete ile dergileri kapatma, halkı cezalandırma, para cezasına çarptırma, gösteri yapanları sorgusuzsualsiz idam cezasına çarptırma, toplantıları gerçekleştirenleri veya halkı aydınlatanları sürgüne gönderme yetkilerine sahip oldular.

1850-1905 dönemini kapsayan yarım asırlık dönemde Türkistan halkı Rus işgali ile sosyal ve kültürel düzenlemelerine karşı direnişini aralıksız bir şekilde sürdürdü. Rusların Türkistan topraklarını müsadere ve Ruslaştırma siyasetine karşı Sır Derya kıyılarındaki halk aralık 1856'da başkaldırdı. Toplam 3000 kişiye hükmeden Canhoca Nurmuhamedoğlu ilk önce hedef olarak Rus garnizonlarını belirledi. Aralık 1856 sonunda Sırderya halkı Kazalı Rus garnizonunun etrafında Ruslarla savaştılar. 1857'de Rus siyasetine karşı çıkanların sayısı 5 bine ulaştı. Sır Derya halkının Rus siyasetine karşı olan bu hoşnutsuzluk Orenburg genel valisini de etkiledi. O, Savaş Bakanına gönderdiği acil mektupta, bu güne kadar garnizonlara karşı bu çapta tehlike yaratan, bir yerli hareketini görmedim diye yazmıştır.³²⁶

Sır Derya halkının tepkisini bastırmak için Akmesic garnizonundan Fitengof 300 atlı, 320 yaya askerlerle Kazalı garnizonuna doğru yürüdü. 9 Ocak 1857'de Rus askerleri Arıkbalık adlı bölgede Canhoca'nın yönetimindeki milli kuvvetlerle karşı karşıya geldi. Silah yetersizliği ve halkın

(325) Sbornik Tsirkularov i Insruktsiy Ministerstva Vnutrennih Del. S-Petersburg, 1892, s. 171.

savaş planının olmaması yerli halkın maksadına ulaşılmamasına sebep oldu. Bu hareketi bastıran Çar askerleri Sırderya kıyılarında yerleşen 212 evi yakıp, halkın 1239 tane malına el koydu. 19 Ocakta yerli halkı cezalandırmak için Fitengof yerli halktan 316 at, 215 deve, 488 sığır, 6605 koyun olmak toplam 7563 baş malına el koydu.³²⁷

1870'te Mangışlak'ta (şimdiki Kazakistan'ın kuzey-batı bölgesi) kabul edilen "Geçici Yönetim Kanunu" ve Rus yönetimine karşı yerli halk isyan etti. Kabul edilen kanuna göre yerli halk Rusya'ya çadır başına 3 ruble vergi ödeyecekler, yerli halkın yavaş yavaş Hristiyanlığa (Ortodoks) geçmeleri ve askere alınmaları için gerekli hazırlık yapılacaktı.³²⁸ Malumatlara göre 1870'li yıllarda Mangışlak'taki yerli halka ait 20 bin ev vardı, bunlar Rus yönetimine iki sene içinde 160 bin ruble vergi ödemeleri lazımdı. Bazı malumatlara göre ise Mangışlak halkının sayısı 40 bin evi buluyordu.³²⁹ Bu topraklar için yapılan "geçici Yönetim Kanuna" göre iki sene içinde sadece çadır vergisi 250 bin rubleyi bulması gerekiyordu.³³⁰

1875-1876 tarihleri arasında Rus düzeni ve Ruslaştırma siyasetine karşı Fergana halkı da isyan etti. Pulathan önderliğinde başlayan bu hoşnutsuzluk hareketi Rusların iskan siyasetinin neticesi idi. 1879 yılında 600 yerli Fergana vilayeti idare dairesini kuşatarak validen halktan alınan vergilerin azaltılması, ayrıca daire işlemlerin yerli dilde yapılmasını talep ettiler. 1880'den itibaren Çarlık Rusya'sı Türkistan'da hızlı bir şekilde mektep ve medreseleri kapatarak Rus okulları açtı. Bunun yanı sıra yönetim Rus meslek okulları açmak ve Rus göçmenleri yerleştirmek için yerli halkın topraklarını müsadere etti. 1885'ten itibaren Çarlık Rusya'sının bu siyasetine karşı Andıcan, Oş ve Margelan uyezdlерinde yerli halk ayaklandı. Onlar Rus

(326) KCMĐA, F. 4, D. 2019, s. 6.

(327) AHMETOV U, KAZANOV M., Canhoca, "Egemendi kazakstan" gazetesi, 9 Mayıs 1992.

(328) SEREDA N.A., İz İstorii Volneniy v Orenburgskom Kraye. Russkaya Mısl dergisi, 1891, No 8, s. 24-25.

(329) YUDİN P., Adayevskiy Bunt na Mangışlake v 1870 godu, Russkaya Starina dergisi, 1894, No 7, s. 136.

(330) SEREDA N.A. a.g.e.

dairelerine saldırılarda bulunarak kendilerine karşı uygulanan haksız politikaların sona erdirilmesini sağlamaya çalıştılar.

Türkistan genel valilik mahkemesi gizli haberlerinde 1887-1898 döneminde Fergana, Semerkant ve Sır Derya bölgelerinde böyle hoşnutsuzluk hareketinin 668'i kaydedilmiştir.³³¹ Genel valilik mahkemesi başkanının Türkistan genel valisine yazdığı raporda "Rus İdaresine İsyan" eden Fergana ahalisi liderlerinin idam cezasına çarptırılmasına dair bilgiler yer almaktadır.³³²

1893'te Andican şehrine yakınlarındaki Kukankışlak bölgesindeki isyan Rus idaresini telaşlandırdı. Halk, bu bölgeyi idare etmek için gelen Şirigin adındaki Rus görevliyi protesto ederek Türkistan genel valiliğinden adil seçim yapılmasını talep etti. Ayrıca, yerli halk bu topraklarda Rus eğitiminin ve Rus göçmenlerin yerleştirilmesinin durdurulmasını istedi.

1892'de tarihe "Veba İsyanı" olarak geçen halk hareketimeydana geldi.³³³ Bu tarihte Taşkent'te veba hastalığı yayılmıştı. Malumatlara göre Taşkent'in yeni şehir bölümünde 417, eski şehir bölümünde ise 1462 kişi ölmüştür. Rus yönetimi Taşkent'teki eski 12 mezarlığı kapatıp bu cesetleri Taşkent'te açılan yeni mezara yerli adet-örfe göre toprağa verilmesini yasakladı. Çaresiz kalan yerliler cesetleri eski mezarlıklarda toprağa vermeye mecbur kaldı. Halkın bu hareketini gören Rus polis teşkilatı yerlileri tutuklamaya başladı. Yerliler işkenceye uğradı, ayrıca yönetim tarafından aşağılandı. Yönetimin bu hareketine karşı çıkan halk onları taşladı. Ancak tüfekli Rus polisleri halka karşı ateş açtı ve sekiz kişiye idam cezası verdi.

N.P. Ostroumov bu isyanın sebeplerini açıklayarak şöyle yazmaktadır: "Bu isyanın sebebi veba hastalığı değildir. Rus idaresinin suçudur. Biz onların adet, örf ve geleneklerine saygı duymuyoruz, öğrenmekte istemiyoruz. Veba,

(331) ÖCMDA, F. 1, Op. 19, D. 908, s. 2-8.

(332) A.g.b.

(333) Geniş bilgi için bkz. ZİYAYEV HAMİT, Türkistan'da Rusya Tecavuzu ve Hukumranlığa Karşı Kuraş., Taşkent 1998, s. 363-382.

bardağı taşıran son damlaydı.”³³⁴ Bütün bu küçük çaplı ayaklanmalar Türkistan bölgesindeki genel hoşnutsuzluğun açık bir ifadesi ve ileride çıkacak daha büyük halk hareketlerinin belirtisi idi.

1867 yılında Türkistan İdare Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla Ruslar Türkistan’ı Rusya ile bütünleştirmeyi ve Rus idare sistemini Türkistan’da sağlam bir şekilde yerleştirmeyi hedefliyorlardı. 1886 yılında Rusya’da meydana gelen değişikliklere paralel olarak Türkistan’da yeni idari düzenlemeler yapıldı. Rus yönetimi Türkistan bölgesindeki kendi idare prensiplerini yerleştirmek için son derece sert bir tavır alarak, Türkistan halkını sindirmeye çalıştı.

Bahis konusu kanunların çıkmasıyla beraber Türkistan’da geniş çapta Rus-Yerli okullar faaliyetleri başlamıştı. 1898 yılında Fergana valisi N.İ.Korolkov Çara gönderdiği bir raporda Türkistan’ı Ruslaştırılmasına dair geleneği devam ettirdiklerini, yerlilerin çocuklarını Rus-Yerli okullarına isteyerek göndermeye başladıklarını bundan böyle o mahalli yönetici ve memurların beş sene içinde yazışmaları Rusça yapmaya başlamaları gerektiğini önerdi. Bu tedbirin yerlilerin ilgisini çekeceğini ve çocuklarını Rus-Yerli okullarına gönderme isteğinin daha da artacağını söyledi³³⁵. Ancak tam tersi Rus yönetiminin bu tutumu Türkistan halkının duyduğu hoşnutsuzlukları daha da artırdı. Türkistan halkını milli varlığını ve değerlerini korumak için harekete geçmeye sevk etti.³³⁶

1885 yılında Fergana’da Derviş han önderliğinde bir ayaklanma çıktı. 1885 Ağustosunda ayaklanma Andican, Oş ve Margelan uyezdlrine yayıldı. Ancak Ruslar ayaklanmayı bastırmada zorlanmadılar. “Türkistanskiye

(334) ÖCMDA, Ostroumov, F. 1, D. 67, ayrıca bkz. “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi” 1890, 10 Eylül, F. ÖCMDA, TS-723, Op. 1, D. 3, s. 220.

(335) ÖCMDA, F. I-17, Op. 1, D. 31137, s. 37. Priçini Mateja i Vnezapnosti Napadeniya na Andijanskiy Lager.

(336) ÖCMDA, F. I-1, Op. 11, D. 737, s. 129.

Vedomosti Gazetesi”nin verilerine göre 1882-1892 yılları arasında sadece Fergana vilayetinde Rus yönetimine karşı 205 olay vuku buldu.³³⁷

1893 yılında Fergana Askeri Valisi Karalkov Türkistan Genel Valiliğine sunduğu raporda bölgede Rus yönetimine karşı meydana gelecek olayları önceden tespit etmek ve tedbir alabilmek için bir “gizli haber alma teşkilatı” kurulmasını önerdi. Öneri Rusya Savaş Bakanı tarafından kabul gördü. Bu istihbarat teşkilatının bütün uyezdler yayılması için her uyezde 200 ruble para ayrıldı.³³⁸ İstihbarat teşkilatının ajanları Türkistan halkının toplu olarak bulunduğu yada çeşitli vesilelerle bir araya geldiği ortamlarda gündeme gelen meseleleri ve konuşulan konuları takip ediyorlardı. Ajanlar arasında Türkistan halkına mensup olanlar da vardı.

Rusların Türkistan halkını bu şekilde baskı ve denetim altına alması, geniş çapta Rus okulların açılması, ayrıca halkın sırtına yüklediği ağır vergiler sebebiyle 1898 yılında Andican ayaklanması çıktı. Ayaklanmaya çiftçi ailesinden çıkan Muhammed Ali adındaki bir kişi başlık etti.³³⁹ Fergana Askeri Valisi N.İ.Korolkov’un ifadesine göre ayaklanmanın sebepleri Rusların bölgede yerlileri aşağılamaktı ve geniş çapta Rus kültürünü yaymaktı. O, şöyle diyor: “Ruslar Türkistan’ı işgal ettikten sonra bölgede haksızlık yayıldı. Ayrıca Türkistan’da çok sayıda Rus okulları açıldı ve yerli çocuklar Rus havasına sokuldu.

Bazı Ruslar yerlilerin namuslarına dokunmaya başladı. Yerli aileler temelini kaybetti. Bu da yerliler arasında Ruslara karşı nefretlerini daha da artırdı”. Yerliler çocuklarını Rus okullarına göndermek istemiyorlardı. Uyezd idarecileri yerlileri aşağılamaktan başka bir şey yapmıyorlardı. Rus ve yerliler

(337) Mestniye Izvestiya, “Türkestanskiye Vedomosti Gazetesi”, 10 (23) Ocak 1908, No 265.

(338) ÖCMDA, F. I-1, Op. 4, D. 117, s. 10-11.

(339) Muhammed Ali Dukçi İshan Margelan’a bağlı Şahidan köyünde bir çiftçi ailede dünyaya geldi. Küçüklüğünden o dini eğitim görüyordu. 16 yaşından itibaren Muhammed Ali köyün sempatisini kazanmıştı. O, 1887-1893 yılları arasında Mekke’ya haca giderek bazı Rus şehirlerini de gezmişti. Haçtan döndükten sonra Muhammed Ali Ming Tepe yerleşimine yerleşti. O yıllarda bu köyde 450 aile, yani 1200 Özbek, Kırgız, Türkmen Türkleri yaşıyordu. Muhammed Alinin ailesinden alan mühendislik ustazlığı da vardı. Bunun yanı sıra o, Avrupa tekniğinden de haberi vardı ve yurt dışına sıkı çıkıyordu.

arasındaki kültür ve eğitim köprüsünün yıkılması yerlilerin Ruslara karşı güvenini sarstı".³⁴⁰

Ayaklanma Oş, Andican ve Margelan uyezdleri sınırlarının birleştiği Ming Töbe (Bin Tepe) bölgesindeki Rus garnizonuna yapılan baskın ile başladı. 17 Mayıs 1898 tarihinde Yenikeyev Polis Karakolu 30 kişilik bir direnişçi grubu tarafından basıldı.³⁴¹ Ayaklanmaya Kara Kurgan, Ohçi, Kulya, Darhan, Sarı Köy, Don vs. bölgelerden 2000 kişi katıldı. Mücadeleciler modern silahlara sahip değildi. Onlar 400 kişilik gruplar halinde teşkilatlandı. Gruplardan bazıları Andican Rus garnizonuna saldırırken diğerleri Oş ve Margelan uyezdlerine saldırı için hazırlığa giriştiler. Saldırı neticesinde 22 mücadeleci şehit oldu ve 18 Rus askeri yaralandı.³⁴²

18 Mayıs 1898 tarihinde Rus garnizonuna yapılan baskına 1000 kişinin üzerinde Kırgız katıldı. Onların isyana katılmasının sebebi 1896-1897 yıllarında Kırgız topraklarına Rus köylülerin yerleştirilmesi ve geniş çapta Rus okulların yayılmasıdır.³⁴³ Daha sonra ayaklanma genişleyerek bütün Fergana vadisine yayıldı. 19 Mayıs 1898 tarihinde Yaka Tute bölgesinde yerliler Rus yöneticilerine karşı ayaklandılar.³⁴⁴ Fergana Askeri Valisi Karalkov mücadeleleri "eşkiya" "basmacı" ve "hırsız şebekeleri" olarak nitelendirmektedir. 21 Mayıs'ta Hokand'tan Türkistan Genel Valiliğine gönderilen bir telgrafta yerlilerin silahlandığı ve onların demir yolu hattı üzerindeki Beşarik bölgesinde Ruslara karşı saldırı düzenledikleri bildirilmektedir.³⁴⁵

(340) ÖCMDA, F. I-17, Op. 1, D. 31137, s. 27.

(341) Çatışma esnasında direnişçilerden biri Rus askerleri tarafından yakalandı ve sorguya çekildi. Sorgulama sonucunda onların amacının Andican ve Margelan arasındaki telgraf bağlantısını kesmek olduğu anlaşıldı. Bu bilgi, Özbekistan Cumhuriyetinin Milli Devlet Arşivinin SSCB Merkezi Askeri Tarih Arşivi Bölümü F. 483, D. 53, s. 14'te bulunan Askeri Savcı Dalinski'nin Raporundan alınmıştır.

(342) SSCB MATA, F. 1396, Ştab Turkestanskiy Voyenniy Okrug (Türkistan Merkez Askeri Üssü), Op. 2, D. 35, s. 67.

(343) N.A.ABDURAHİMOVA, Priçini Narodnih Dvicheniy v 1880-1890 gg. V Turkestane, Özbekistan SSCB İlimler Akademisi, Tarih Enstitüsü, Aktualniye Problemy İstoriçeskoy Nauki, Taşkent 1989, s. 22.

(344) ÖCMDA, F. I-723, Op. 1, D. 26, s. 78, Türkistan Askeri Mahkemesi dosyasına göre.

(345) SSCB MATA, a.g.b. , s. 40.

Türkistan genel valisi Duhavskoy 5 Ağustos 1898 tarihli Savaş Bakanı Kuropatkin'e sunduğu raporda, ayaklanmanın büyük çapta olduğunu, dini bir mahiyetten ziyade Ruslara karşı Milli mücadele niteliğinde olduğunu belirtmektedir.³⁴⁶ Bu raporda ayaklanmanın gerçekleştiği bölgeler hakkında da bilgiler yer almaktadır. İ.V. Yuvaçov bu ayaklanmadan bütün Türkistan'ın haberdar olduğunu ve Semerkant'ta ayaklanmanın zafere ulaşması için halkın dua ettiğini yazmaktadır.³⁴⁷

Ayaklanma Ruslar tarafından şiddetli bir şekilde bastırıldı. Türkistan Genel Valisinin Çar II Nikolaya gönderdiği mektupta ayaklanma katılanların nasıl cezalandırıldığını şöyle açıklamaktadır: "İsyancılar 22 Rus askerini öldürdüğü için 220 kişiyi idam cezasına çarptırdık, 30 kişiyi sürgüne gönderdik. İsyanın ilk çıktığı yerde 200 ailelik bir Rus köyünü kurduk. Bunun yanı sıra Andican etrafındaki Hakan ve Hartum köylerini boşaltıp evlerini Rus ailelerine verdik. Hakan köyünün adı "Duhavskoy Meydanı" olarak değiştirildi."³⁴⁸

General Duhovskoy'un Andicana geldiği ve yerlilerle nasıl bir muamelede bulunduğu hakkında Rus-Yerli okulu öğrencisi Fazılbek Otabek şöyle ifade etmektedir: "Yarı Çar Andicanı ziyaret edecek diye bütün şehir sokaklarına Rusya bayraklarını astılar ve Rus-Yerli okulları öğrencileri tren istasyonuna götürdüler. O zamanlarda ben Rus-Yerli okulunda eğitim görüyordum. Uyezd hakimi fukaraya yarı çar geldiğinde hepiniz eğilerek duracaksınız diye emretti. İstasyonda biz iki saat bekledik. Ondan sonra tren görüldü ve nihayet bekleme eziyeti sona erdi. Çok sayıda askerler vardı. Halk ve öğrenciler Duhovskoy indiğinde diz çökmüştü. Duhovskoy halka yüzünü dönerek "siz hala günahkarsınız, sizin teklif ettiğiniz ekmek ve tuzunuzu kabul edemem" dedi ve Yahudilerin yanına giderek "sizler bunlara göre bana daha yakınsınız" dedi. Biz bu arada 150 öğrenci civarında Rus-Yerli okulu

(346) SSCB MATA, a.g.b. , s. 66.

(347) İ.V. YUVAÇOV, Kurbançan Datho. Karakirgizskaya Tsaritsa Alaya, İstoriçeskiy Vestnik, Ocak 1907, s. 975-976.

(348) ÖCMDA, F. 1, Op. 31, D. 1144, s. 339.

öğrencileri olarak duruyorduk ve her kesin içinde korku hissi vardı. O, yanımıza gelerek “sizler iyi okuyunuz, Rusları severek yetişiniz” dedi”.³⁴⁹

Rusların bu acımasız tutumları Türkistan halkının Milli bilincini kuvvetlendirdi. Bunu ayaklanmaya katılanları sorgulayan Rus özel ajanlarının ve Türkistan Genel Valisinin hazırladığı raporda geçen ifadeler de teyit etmektedir. Şöyle ki: “ Fergana vadisinde çıkan ayaklanma henüz cenin halinde iken yok edildi. Fakat ayaklanmanın sonuca ulaşamaması ve suçluların cezalandırılma şekli Buhara’daki ve diğer vilayetlerdeki yerlilerin bize karşı duydukları nefret hislerini artırdı”.³⁵⁰

Türkistan Askeri Baş Savcısının raporlarına göre Buhara, Cizzah ve Semerkant halkı da Ruslara karşı ayaklanmalara iştirak etmiştir. Bu raporlarda ayrıca Buhara’daki lokantalarda ve halkın toplu halde bulunduğu diğer yerlerde Türkistanlıların ayaklanmasını destekler mahiyette sohbetlerde bulundukları ve 18, 20 ve 21 Mayıs’ta Baysun’da Ruslara karşı saldırıya geçtikleri hakkında bilgiler yer almaktadır.³⁵¹

Sır Derya Askeri Valisinin 6 Nisan 1899 tarihli raporunda Evliya Ata uyezdi halkının 1898 ayaklanması nedeniyle Rus köylülerine saldırdığı ve Rusların buna karşı yerlilerin topraklarını acımasızca müsadere ettikleri belirtilmektedir.³⁵² Evliya Ata ve Çimkent halkının Muhammed Ali İşan’ın önderliğindeki Andican ayaklanmasının hazırlıksız bir şekilde başladığını ve eğer ayaklanma tekrar başlatılırsa bütün Türkistan halkının ayaklanmaya katılacağını ifade ettiklerini Rus gizli ajanları dile getirmektedir.³⁵³ Sır Derya vilayetinin Kazalı uyezdi halkının bu ayaklanmayı bekledikleri ve buna

(349) FAZILBEK OTABEK, Dukçı İşan Vakeası, Semerkand-Taşkent 1927, s. 21.

(350) SSCB MATA, F. 1396, , Ştab Turkestanskiy Voyenniy Okrug (Türkistan Merkez Askeri Üssü), Op. 2, D. 1404, s. 26.

(351) ÖCMDA, F. I-3, Politiceskoye Agentstvo Rossii v Buhare, (Bahara Rusya Siyasi İstihbaratı), Op. 2, D. 60, s. 8, 14, 35.

(352) ÖCMDA, F. I-1, Op. 31, D. 100, s. 1-2.

(353) A.g.b.

katılmak istedikleri hakkındaki bilgiler uyezd yöneticisinin gizli raporunda yer almaktadır.³⁵⁴

General Duhovskoy Kasım 1898 tarihinde Rus Çarına gönderdiği raporda: “Türkistan’ı aşırı derecede sömürmek tehlikelidir. Bu bizim bölgedeki menfaatlerimize zarar verebilir. 7 milyon Müslüman-Türk bize karşı harekete geçmeye hazırlar. Ancak biz onları baskı altında tutuyoruz.” ifadeleri ile Türkistan’ın Ruslar tarafından ne derecede acımasız yönetildiği ifade edilmektedir.³⁵⁵

1898 Andican ayaklanması çarlık yöneticilerinin ve tarihçilerin ifade ettikleri gibi başka devletlerin yardımı³⁵⁶ veya “Müslüman Fanatizmi” sonucu meydana gelmemiştir. Bu ayaklanma Rusların bölge üzerinde yürüttüğü sömürge ve Ruslaştırma siyaseti neticesinde çıkmıştır. Ruslar ayaklanmayı dini ağırlıklı, gayri milli ve gerici bir hareket olarak nitelemektedirler. Fakat bu hareket Türkistanlıların kendi varlıklarını ve haklarını koruma mücadelesidir.

Ruslar bu ayaklanmayı vahşice bastırdı ayaklanma sonunda bölgeyi ziyaret eden Duhavskoy halkı önünde diz çökmeye mecbur etti.³⁵⁷ Ancak Türkistan halkının hoşnutsuzlukları 1898 ayaklanmasından sonra da devam etti. 12 Ocak 1899 tarihinde Altın Arık’ta 300-400 kişilik bir grup Rus yöneticilere özellikle Polis Karakollarına saldırdı.³⁵⁸ Sadece Fergana vadisinde 1899 yılında Ruslara karşı 57 saldırı gerçekleşti. 1898 Andican ayaklanması 19. yüzyıl Milli mücadele tarihinin son büyük olayı idi.

(354) A.g.b.

(355) Russkiye Hozayeva i Angliyskiye Gosti v Sredney Azii, “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, 21 Ocak (2 Şubat) 1899, No 6.

(356) Türkistanskiye Vedomosti Gazetesindeki o yıllara ait makalelerde ayaklanmanın Türkiye tarafından desteklendiği ve Türkistan Müslümanlarının Rusya’ya karşı kışkırtıldığı ifade edilmektedir. Bkz. Russkiy, “Mıslı Russkogo Çeloveka”, 3 (15) Ocak, 1899 No 1, 10 (12) Ocak, 1899 No 3, 17 (29) Ocak, 1899 No5.

(357) ÖCMDA, Vsepodaneysiy Doklad Turkestanskogo General Gubernatora Duhovskogo, “İslam v Turkestane”, Taşkent 1899, F. I-1, Op. 27, D. 32, s. 9-11.

(358) Neofitsialniy Otdel, “Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi”, 24 Ocak (5 Şubat) 1899, No 7.

1.2. 1910 Sır Derya Vilayetindeki Kongre ve Türkistan'a etkileri

1898 yılında çıkan Andican ayaklanmasının şiddetli bir şekilde bastırılmasından sonra Türkistan bölgesinde uzun süre içinde geniş çaplı ayaklanma çıkmadı. Bunda 20. yüzyılın başlarında Rusya'nın siyasi yapısına meydana gelen değişikliklerin payı vardı. 20. yüzyılın başlarından itibaren Çarlık Rusya'sının Duma'nın açılmasıyla Türkistanlılar da haklarını hukuki ve siyasi çalışmalarda elde edebilecekleri düşüncesine kapıldılar. 1910 yılında Sır Derya vilayetinin Uzun Ağaç mevkiinde yapılan kongre de böyle bir düşüncenin eseridir. Kongrenin toplanma sebepleri B. Sırtanov adlı Türkistanlı bir hukukçunun Türkistan Genel Valiliğine gönderdiği mektupta şöyle açıklanmaktadır:³⁵⁹

1. Bölgede büyük çapta Rus okulların açılması. Rus köylüleri yerleştirme komisyonun 12 Ocak 1910 yılında Rus ziraat okulunu açmak için 620, 70 desatin toprağa el koyması ve Kırgızların kendi dilinde eğitim görememesi.
2. Topraklara el konulması ve tarımın sekteye uğratılması. Batı Kastek uyezinde 5744, 51 desatin verimli ve 186, 43 desatin verimsiz toprağa el konulması. Neticede 740 Kırgız ailenin verimsiz topraklara sıkıştırılması. Bayserke köyünde 48 Kırgız ailesinin evleri yıktırılıp 633 desatin toprağına el konulması.
3. Türkistan halkına adetli davranılmaması. Batı Talgar ve Batı Kastek Kırgızları toprakların müsadere edilmemesi hakkında Rus mahkemesine yapılan şikayetin dikkate alınmaması.

Verniy Araştırma Dairesinin Başkanı Hohlov 15 Eylül 1911 yılında Türkistan Genel Valilik Araştırma Dairesi Başkanlığına sunduğu raporda Yedisu'da gerçekleşen bu kongrenin çok önemli olduğunu ve Andican ayaklanmasından daha da geniş çapta yayılabileceği endişesini dile getirdi. Bunun yanı sıra bölgede Rus istihbaratının daha da güçlenmesini istedi.

1 Ocak 1910 yılındaki gizli istihbarat raporlarına göre Sırtanov sadece Kırgızları değil, bütün Türkistan Müslümanlarını birleştirerek Rus idaresine ve Ruslaştırma politikasına hukuki yönden karşı çıkılmasını istediğini bunun için de Sır Derya vilayetinin Kırgız ve Kara Kırgızlarını toplayarak Rusların toprak siyaseti ve eğitim politikası hakkında konuşmalar yaptığını, onu destekleyen Saurimbayev, Dcantlyev, Dauletnakov ve Ismailov Müslümanların para toplayarak Sırtanov'u Duma üyeliğine seçilerek Petersburg'a gönderilmesini, Duma'da eğitim politikası ve Ruslaştırma siyasetinin yanı sıra toprak meselesinin de ortaya konulmasını istediler.³⁶⁰

Petersburg'ta Sırtanov Duma'daki Müslüman fraksiyonunda yer alan şahıslarla buluşarak Türk-Müslüman meselesini ortaya konulmasını istiyordu, Tatar Halilulla Rafikov ve Otunçı Aldcanov ile tanıştı. Aynı fikri paylaşan bu kişiler Duma'da Türkistan Müslümanlarının meselelerinin dışında bölgede Rus iskanını, geniş çapta Rus okulların açılmasının durdurulması ve kendi dillerinde eğitim görmelerinin yanı sıra toprak meselesinin de ortaya konulmasını kararlaştırdılar.³⁶¹

Hohlov elde ettiği B.B.Karatayev'in Alihan Bökeyhan'a yazdığı mektubu ve Sırtanov'un Türkistan Genel Valiliğine yaptığı şikayeti göz önüne alarak bölge halkının Rus siyasetine karşı bir hukuki mücadele başlatılmasından korkuyordu. Mektuba göre Devlet Duma'sı Türkistan'da iskan ve eğitim meselesine çok önem veriyordu. Ayrıca oy vermede yerliler sayısı Ruslardan fazla olmaması çareleri görüşüldü. Taşkent Duma'sı naipleri Çara gönderdikleri mektupta bu gaye ileri sürüldü. Onlar devlet Duma'sında Türkistan'ın Rus ve yerli ahalisinden ayrı oy vermelerini talep etti. 15 Aralık 1905'te oy verme kanununa göre yerlilerin 25 yaşından küçükleri oy verme haklarından mahrum edildi.³⁶²

(359) ÖCMDA, F.461, Op. 1, D. 1026, s. 31-34.

(360) A.g.b. , s. 76 (bu toplantı neticesinde Sırtanov'a 5000 ruble verildi).

(361) A.g.b. , s. 22.

(362) ÖCMDA, F. 17, Op, 1, D. 22654, s. 1-16.

Rus idarecilerinin sosyal ve ekonomik politikasından memnun kalmayan Sır Derya vilayeti halkı gruplar kurmaya başladı. Ocak 1911 yılının Verniy dairesinin ajanlar malumatlarına göre yerli ahali bir araya toplanarak Rus yönetimine karşı bir ittifak kurdukları hakkında bilgiler yer almaktadır. Bunun dışında yerliler arasında da casuslar bulunuyordu.

22 Ocak 1911 yılında Musahan adındaki bir casus Abumuslim Baltaşev hakkında Rus yönetimine istihbaratlar verdi. O , Baltaşevin bir Panislamist olduğunu dile getirerek, onun İstanbul'da bulunduğunu, orada ihtilalci partilerle temasa girdiğini ve Türkistanlılar arasında Türkiye'nin gazetelerini ve broşürlerini dağıttığını yazmaktadır.³⁶³ 24 Mayıs 1911 tarihli bir gizli raporda Rafikov'un Lepsi uyezдинin Türk-Müslümanlar adından Rusya İçişleri Bakanlığına gönderdiği mektupta askeri valinin yerli müesseselerde çarın resimlerin asılmasına dair kararına karşı hakkında bilgiler vermektedir. Buna göre Rafikov yerlilerin haklarını ciddi bir şekilde savunduğunu görüyoruz. Rus eğitim politikasına karşı olan Rafikov, eğitimin Türkçe olmasını savunuyordu.³⁶⁴

(363) ÖCMDA, F. I-416, Op. 1, D. 1026, s. 104.

(364) ÖCMDA, a.g.b. s. 18.

SONUÇ

Ruslaştırma ve ayrımcılık siyasetini yerine getirmek amacıyla Türkistan'da çeşitli basın organları çıkarıldı. Türkistan'da yayınlanan matbuatın içinde "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" önemli yer tutmaktadır. Bu gazete 47 senelik hayatında Türkistan'la ilgili tarihi, sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi, çok yönlü ilmi makaleleri yayınladı. Gazete Çarlığın müstemleke siyasetinin teşvikçisi ve tertibatçısı olmakla beraber, dönemin tarihi ile ilgili önemli belgeleri ihtiva etmesi açısından önem kazanmaktadır. Gazete genel valiliğin resmi organı olarak çeşitli bölgelerdeki değişik yaşayış tarzıyla, lehçe özelliklerine, göçebe yaşamına önem veriyor ve ortak milli şuurun gelişmesine engel olup, yerel şuurun güçlenmesini destekliyordu.

Genel valiliğin bir talimatnamesi olarak görev yapan "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi" bölgede Rus kültürünün yayılması siyasetinin hakim olması taraftarı idi. Gazetede eğitimle ilgili yayınlanan bütün makalelerde gördüğümüz gibi Ruslaştırma yöntemlerinin geliştirilmesinde ve uygulanmasında rehberlik görevi yapıyordu.

Çarlık Rusya'nın 1870-1917 tarihleri arasında Türkistan'a yönelik izlediği siyasetinin asıl amacı yerli halkı Ruslaştırmak ve Hristiyanlaştırmaktı. Daha 1731'de Rusya Senatosunda alınan "İdil Boyu Halklarını Hristiyanlaştırma" kararı genişletilip, değiştirilerek bütün Türkistan'da uygulandı. Bu kararın uygulama safhası Moskova'dan denetleniyordu, amacı ise Türkistan halkları Ruslaştırarak, onların devletleşme ruhunu, kültürünü ve dilini yok etmektir. Ayrıca yerli halkın cahil bırakılması hedefleniyordu. Bunun için 1797'de misyoner kadrolar yetiştirmek maksadıyla Kazan'da "Özel

Ruhani Akademisi" açıldı. Bu akademide "Ruslaştırma" ve "Rus Göçmenleri yerleştirme" bölümleri açılarak Türkistan'da ayrımcılık siyasetinin metotları şekillendirildi.

Rus yönetimi ayrımcılık siyasetini tam olarak uygulamaya koymadan önce Türkistan'ın nüfus dengesinin Ruslar lehine çevrilmesi için bölgeye Slav köylülerin kitleler halinde göçünü teşvik etti. Daha sonra yerli halkın topraklarını Devlet mülkü ilan ederek müsadere etti.

Böylelikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Çarlık Rusya'sı Türkistan'ı kendi bünyesine dahil ederken yerli halkı manevi yönden zayıf düşürerek Rus milleti içerisinde eritmeye çalıştı. Rusya'nın nihai hedefi bu toprakları Rus vatanı haline getirerek Türkistan'da milli devletler kurulmasını önlemektir. Rusya Türkistan'ı genel valilik, vilayet, uyezdlere ayırarak yerli halka ayrı birer millet olduklarını telkin ediyordu. Ahalinin birliğini ve siyasi gücünü zayıflatmak için çeşitli vasıtaları kullanıldı.

Çarlık Rusya'nın müstemleke siyaseti, halk maarifi ve kültürel hayata da aksetti. Yönetim, mektep ve medreseleri bir yana bırakarak Ruslaştırma rolünü başarılı bir şekilde yerine getiren Rus-Yerli okullarını yaygınlaştırmaya çalıştı. Rusya ilim, fen, halk maarifi, matbuat ve medeniyet sahalarında Türkistan halkının tarihini, dilini, örf adetlerini, milli varlığını tamamen yok etmek için çalışarak, bu halkı bir birinden uzaklaştırmak için çeşitli yöntemler uyguladı.

Çarlık Rusya'sı Türkistan'ın zayıf tutulmasının en mühim yolunun eğitim olduğuna inanarak bölgede Rus misyonerleri görevlendirdi. Rus misyonerleri Türkistan'ın kültürünü, geleneklerini, dilini inceleyerek her bir bölgede farklı farklı siyaset yürüttüler. Bölgede çok sayıda ortak Rus-yerli okulu açıldı. Açılan bu okulların amacı da yerli halkı eğitmekten ziyade bölgede kendi siyasetlerinin yürümesini sağlayacak olan alt düzeyde kadrolar hazırlamaktı.

Rusya yerlileri mümkün olduğu kadar devlet idaresinden uzak tutuyordu. Ruslar okullarda yerli öğrencileri belli bir seviyeye kadar eğiterek Türklerden bir idareci yetişmesine baştan mani oluyordu. Ayrıca, Türkistanlılar arasında hürriyet, bağımsızlık havası esmeye başlayınca bir yandan Rus sansürü, bir yandan Rus misyoner ilim adamları ve gizli polis teşkilatı engelleyici tedbirler alınmasını sağlıyorlardı. Bunun dışında zaten en büyük problemleri bir müşterek yazı diline sahip olmamak olan Türkistanlılar için göz önüne tutan İliminskiy her Türk boyuna kiril alfabesi esasında ayrı alfabeler hazırladı. Bu politikayı onun hemfikirliileri olan Ostroumov, Alektorov ve Nalifkin hızlandırdılar. Bu siyaset Sovyetler devrinde aynen tatbik edildi. Bütün bu politikaların özünde Türk boylarını parçalayarak farklılaştırmak ve ortak bir dil, fikir ve tarih şuurunun meydana gelmesine mani olmak yatıyordu.

EKLER

сти ей искусства.

По всем, что касается направления газеты и ее содержания, Редактор руководствуется указаниями и распоряжениями Главного Начальника края и Управляющего Канцелярией.

Являясь старейшим членом редакции, Редактор в литературных отношениях Редактор: а! лично ведет отдел русских людей (передовик), статьи; б! руководит в непосредственных творческих и редакционных сношениях с постоянными и случайными сотрудниками и корреспондентами газеты; в! представляет редакцию в сношениях с издательством, напечатаніи; г! имеет по своему усмотрению право гонораров на платные статьи и заметки, не поступая, однако, выше нормы построчной платы, установленной Управлением Канцелярией; д! дает ордера Заказному Типографу для производства по ним уплаты гонорара сотрудникам; е! лично ведет всю редакционную корректуру газеты.

Лично и совместно с сотрудниками Редактор выполняет следующие обязанности: а! Редактор платной статьи или заметки должен быть ^{предварительно} представлен, в том, что касается требований об уплате гонорара, ^{предварительно} бюджету, ^{предварительно} выполненной лишь в том случае, если он будет представлен Редактору не позже трех недель по ^{предварительно} напечатаніи. б! Плата за статьи и заметки производится только построчная, причем абзац считается за полную строку. в! Безотрывная строка поименованному сотруднику газеты допускается лишь в том случае, если он в предыдущем году не был в

EK-4

1. 1880
 2. 1881
 3. 1882
 4. 1883
 5. 1884
 6. 1885
 7. 1886
 8. 1887
 9. 1888
 10. 1889
 11. 1890
 12. 1891
 13. 1892
 14. 1893
 15. 1894
 16. 1895
 17. 1896
 18. 1897
 19. 1898
 20. 1899
 21. 1900
 22. 1901
 23. 1902
 24. 1903
 25. 1904
 26. 1905
 27. 1906
 28. 1907
 29. 1908
 30. 1909
 31. 1910
 32. 1911
 33. 1912
 34. 1913
 35. 1914
 36. 1915
 37. 1916
 38. 1917
 39. 1918
 40. 1919
 41. 1920
 42. 1921
 43. 1922
 44. 1923
 45. 1924
 46. 1925
 47. 1926
 48. 1927
 49. 1928
 50. 1929
 51. 1930
 52. 1931
 53. 1932
 54. 1933
 55. 1934
 56. 1935
 57. 1936
 58. 1937
 59. 1938
 60. 1939
 61. 1940
 62. 1941
 63. 1942
 64. 1943
 65. 1944
 66. 1945
 67. 1946
 68. 1947
 69. 1948
 70. 1949
 71. 1950
 72. 1951
 73. 1952
 74. 1953
 75. 1954
 76. 1955
 77. 1956
 78. 1957
 79. 1958
 80. 1959
 81. 1960
 82. 1961
 83. 1962
 84. 1963
 85. 1964
 86. 1965
 87. 1966
 88. 1967
 89. 1968
 90. 1969
 91. 1970
 92. 1971
 93. 1972
 94. 1973
 95. 1974
 96. 1975
 97. 1976
 98. 1977
 99. 1978
 100. 1979
 101. 1980
 102. 1981
 103. 1982
 104. 1983
 105. 1984
 106. 1985
 107. 1986
 108. 1987
 109. 1988
 110. 1989
 111. 1990
 112. 1991
 113. 1992
 114. 1993
 115. 1994
 116. 1995
 117. 1996
 118. 1997
 119. 1998
 120. 1999
 121. 2000
 122. 2001
 123. 2002
 124. 2003
 125. 2004
 126. 2005
 127. 2006
 128. 2007
 129. 2008
 130. 2009
 131. 2010
 132. 2011
 133. 2012
 134. 2013
 135. 2014
 136. 2015
 137. 2016
 138. 2017
 139. 2018
 140. 2019
 141. 2020
 142. 2021
 143. 2022
 144. 2023
 145. 2024
 146. 2025
 147. 2026
 148. 2027
 149. 2028
 150. 2029
 151. 2030
 152. 2031
 153. 2032
 154. 2033
 155. 2034
 156. 2035
 157. 2036
 158. 2037
 159. 2038
 160. 2039
 161. 2040
 162. 2041
 163. 2042
 164. 2043
 165. 2044
 166. 2045
 167. 2046
 168. 2047
 169. 2048
 170. 2049
 171. 2050
 172. 2051
 173. 2052
 174. 2053
 175. 2054
 176. 2055
 177. 2056
 178. 2057
 179. 2058
 180. 2059
 181. 2060
 182. 2061
 183. 2062
 184. 2063
 185. 2064
 186. 2065
 187. 2066
 188. 2067
 189. 2068
 190. 2069
 191. 2070
 192. 2071
 193. 2072
 194. 2073
 195. 2074
 196. 2075
 197. 2076
 198. 2077
 199. 2078
 200. 2079
 201. 2080
 202. 2081
 203. 2082
 204. 2083
 205. 2084
 206. 2085
 207. 2086
 208. 2087
 209. 2088
 210. 2089
 211. 2090
 212. 2091
 213. 2092
 214. 2093
 215. 2094
 216. 2095
 217. 2096
 218. 2097
 219. 2098
 220. 2099
 221. 2100
 222. 2101
 223. 2102
 224. 2103
 225. 2104
 226. 2105
 227. 2106
 228. 2107
 229. 2108
 230. 2109
 231. 2110
 232. 2111
 233. 2112
 234. 2113
 235. 2114
 236. 2115
 237. 2116
 238. 2117
 239. 2118
 240. 2119
 241. 2120
 242. 2121
 243. 2122
 244. 2123
 245. 2124
 246. 2125
 247. 2126
 248. 2127
 249. 2128
 250. 2129
 251. 2130
 252. 2131
 253. 2132
 254. 2133
 255. 2134
 256. 2135
 257. 2136
 258. 2137
 259. 2138
 260. 2139
 261. 2140
 262. 2141
 263. 2142
 264. 2143
 265. 2144
 266. 2145
 267. 2146
 268. 2147
 269. 2148
 270. 2149
 271. 2150
 272. 2151
 273. 2152
 274. 2153
 275. 2154
 276. 2155
 277. 2156
 278. 2157
 279. 2158
 280. 2159
 281. 2160
 282. 2161
 283. 2162
 284. 2163
 285. 2164
 286. 2165
 287. 2166
 288. 2167
 289. 2168
 290. 2169
 291. 2170
 292. 2171
 293. 2172
 294. 2173
 295. 2174
 296. 2175
 297. 2176
 298. 2177
 299. 2178
 300. 2179
 301. 2180
 302. 2181
 303. 2182
 304. 2183
 305. 2184
 306. 2185
 307. 2186
 308. 2187
 309. 2188
 310. 2189
 311. 2190
 312. 2191
 313. 2192
 314. 2193
 315. 2194
 316. 2195
 317. 2196
 318. 2197
 319. 2198
 320. 2199
 321. 2200
 322. 2201
 323. 2202
 324. 2203
 325. 2204
 326. 2205
 327. 2206
 328. 2207
 329. 2208
 330. 2209
 331. 2210
 332. 2211
 333. 2212
 334. 2213
 335. 2214
 336. 2215
 337. 2216
 338. 2217
 339. 2218
 340. 2219
 341. 2220
 342. 2221
 343. 2222
 344. 2223
 345. 2224
 346. 2225
 347. 2226
 348. 2227
 349. 2228
 350. 2229
 351. 2230
 352. 2231
 353. 2232
 354. 2233
 355. 2234
 356. 2235
 357. 2236
 358. 2237
 359. 2238
 360. 2239
 361. 2240
 362. 2241
 363. 2242
 364. 2243
 365. 2244
 366. 2245
 367. 2246
 368. 2247
 369. 2248
 370. 2249
 371. 2250
 372. 2251
 373. 2252
 374. 2253
 375. 2254
 376. 2255
 377. 2256
 378. 2257
 379. 2258
 380. 2259
 381. 2260
 382. 2261
 383. 2262
 384. 2263
 385. 2264
 386. 2265
 387. 2266
 388. 2267
 389. 2268
 390. 2269
 391. 2270
 392. 2271
 393. 2272
 394. 2273
 395. 2274
 396. 2275
 397. 2276
 398. 2277
 399. 2278
 400. 2279
 401. 2280
 402. 2281
 403. 2282
 404. 2283
 405. 2284
 406. 2285
 407. 2286
 408. 2287
 409. 2288
 410. 2289
 411. 2290
 412. 2291
 413. 2292
 414. 2293
 415. 2294
 416. 2295
 417. 2296
 418. 2297
 419. 2298
 420. 2299
 421. 2300
 422. 2301
 423. 2302
 424. 2303
 425. 2304
 426. 2305
 427. 2306
 428. 2307
 429. 2308
 430. 2309
 431. 2310
 432. 2311
 433. 2312
 434. 2313
 435. 2314
 436. 2315
 437. 2316
 438. 2317
 439. 2318
 440. 2319
 441. 2320
 442. 2321
 443. 2322
 444. 2323
 445. 2324
 446. 2325
 447. 2326
 448. 2327
 449. 2328
 450. 2329
 451. 2330
 452. 2331
 453. 2332
 454. 2333
 455. 2334
 456. 2335
 457. 2336
 458. 2337
 459. 2338
 460. 2339
 461. 2340
 462. 2341
 463. 2342
 464. 2343
 465. 2344
 466. 2345
 467. 2346
 468. 2347
 469. 2348
 470. 2349
 471. 2350
 472. 2351
 473. 2352
 474. 2353
 475. 2354
 476. 2355
 477. 2356
 478. 2357
 479. 2358
 480. 2359
 481. 2360
 482. 2361
 483. 2362
 484. 2363
 485. 2364
 486. 2365
 487. 2366
 488. 2367
 489. 2368
 490. 2369
 491. 2370
 492. 2371
 493. 2372
 494. 2373
 495. 2374
 496. 2375
 497. 2376
 498. 2377
 499. 2378
 500. 2379
 501. 2380
 502. 2381
 503. 2382
 504. 2383
 505. 2384
 506. 2385
 507. 2386
 508. 2387
 509. 2388
 510. 2389
 511. 2390
 512. 2391
 513. 2392
 514. 2393
 515. 2394
 516. 2395
 517. 2396
 518. 2397
 519. 2398
 520. 2399
 521. 2400
 522. 2401
 523. 2402
 524. 2403
 525. 2404
 526. 2405
 527. 2406
 528. 2407
 529. 2408
 530. 2409
 531. 2410
 532. 2411
 533. 2412
 534. 2413
 535. 2414
 536. 2415
 537. 2416
 538. 2417
 539. 2418
 540. 2419
 541. 2420
 542. 2421
 543. 2422
 544. 2423
 545. 2424
 546. 2425
 547. 2426
 548. 2427
 549. 2428
 550. 2429
 551. 2430
 552. 2431
 553. 2432
 554. 2433
 555. 2434
 556. 2435
 557. 2436
 558. 2437
 559. 2438
 560. 2439
 561. 2440
 562. 2441
 563. 2442
 564. 2443
 565. 2444
 566. 2445
 567. 2446
 568. 2447
 569. 2448
 570. 2449
 571. 2450
 572. 2451
 573. 2452
 574. 2453
 575. 2454
 576. 2455
 577. 2456
 578. 2457
 579. 2458
 580. 2459
 581. 2460
 582. 2461
 583. 2462
 584. 2463
 585. 2464
 586. 2465
 587. 2466
 588. 2467
 589. 2468
 590. 2469
 591. 2470
 592. 2471
 593. 2472
 594. 2473
 595. 2474
 596. 2475
 597. 2476
 598. 2477
 599. 2478
 600. 2479
 601. 2480
 602. 2481
 603. 2482
 604. 2483
 605. 2484
 606. 2485
 607. 2486
 608. 2487
 609. 2488
 610. 2489
 611. 2490
 612. 2491
 613. 2492
 614. 2493
 615. 2494
 616. 2495
 617. 2496
 618. 2497
 619. 2498
 620. 2499
 621. 2500
 622. 2501
 623. 2502
 624. 2503
 625. 2504
 626. 2505
 627. 2506
 628. 2507
 629. 2508
 630. 2509
 631. 2510
 632. 2511
 633. 2512
 634. 2513
 635. 2514
 636. 2515
 637. 2516
 638. 2517
 639. 2518
 640. 2519
 641. 2520
 642. 2521
 643. 2522
 644. 2523
 645. 2524
 646. 2525
 647. 2526
 648. 2527
 649. 2528
 650. 2529
 651. 2530
 652. 2531
 653. 2532
 654. 2533
 655. 2534
 656. 2535
 657. 2536
 658. 2537
 659. 2538
 660. 2539
 661. 2540
 662. 2541
 663. 2542
 664. 2543
 665. 2544
 666. 2545
 667. 2546
 668. 2547
 669. 2548
 670. 2549
 671. 2550
 672. 2551
 673. 2552
 674. 2553
 675. 2554
 676. 2555
 677. 2556
 678. 2557
 679. 2558
 680. 2559
 681. 2560
 682. 2561
 683. 2562
 684. 2563
 685. 2564
 686. 2565
 687. 2566
 688. 2567
 689. 2568
 690. 2569
 691. 2570
 692. 2571
 693. 2572
 694. 2573
 695. 2574
 696. 2575
 697. 2576
 698. 2577
 699. 2578
 700. 2579
 701. 2580
 702. 2581
 703. 2582
 704. 2583
 705. 2584
 706. 2585
 707. 2586
 708. 2587
 709. 2588
 710. 2589
 711. 2590
 712. 2591
 713. 2592
 714. 2593
 715. 2594
 716. 2595
 717. 2596
 718. 2597
 719. 2598
 720. 2599
 721. 2600
 722. 2601
 723. 2602
 724. 2603
 725. 2604
 726. 2605
 727. 2606
 728. 2607
 729. 2608
 730. 2609
 731. 2610
 732. 2611
 733. 2612
 734. 2613
 735. 2614
 736. 2615
 737. 2616
 738. 2617
 739. 2618
 740. 2619
 741. 2620
 742. 2621
 743. 2622
 744. 2623
 745. 2624
 746. 2625
 747. 2626
 748. 2627
 749. 2628
 750. 2629
 751. 2630
 752. 2631
 753. 2632
 754. 2633
 755. 2634
 756. 2635
 757. 2636
 758. 2637
 759. 2638
 760. 2639
 761. 2640
 762. 2641
 763. 2642
 764. 2643
 765. 2644
 766. 2645
 767. 2646
 768. 2647
 769. 2648
 770. 2649
 771. 2650
 772. 2651
 773. 2652
 774. 2653
 775. 2654
 776. 2655
 777. 2656
 778. 2657
 779. 2658
 780. 2659
 781. 2660
 782. 2661
 783. 2662
 784. 2663
 785. 2664
 786. 2665
 787. 2666
 788. 2667
 789. 2668
 790. 2669
 791. 2670
 792. 2671
 793. 2672
 794. 2673
 795. 2674
 796. 2675
 797. 2676
 798. 2677
 799. 2678
 800. 2679
 801. 2680
 802. 2681
 803. 2682
 804. 2683
 805. 2684
 806. 2685
 807. 2686
 808. 2687
 809. 2688
 810. 2689
 811. 2690
 812. 2691
 813. 2692
 814. 2693
 815. 2694
 816. 2695
 817. 2696
 818. 2697
 819. 2698
 820. 2699
 821. 2700
 822. 2701
 823. 2702
 824. 2703
 825. 2704
 826. 2705
 827. 2706
 828. 2707
 829. 2708
 830. 2709
 831. 2710
 832. 2711
 833. 2712
 834. 2713
 835. 2714
 836. 2715
 837. 2716
 838. 2717
 839. 2718
 840. 2719
 841. 2720
 842. 2721
 843. 2722
 844. 2723
 845. 2724
 846. 2725
 847. 2726
 848. 2727
 849. 2728
 850. 2729
 851. 2730
 852. 2731
 853. 2732
 854. 2733
 855. 2734
 856. 2735
 857. 2736
 858. 2737
 859. 2738
 860. 2739
 861. 2740
 862. 2741
 863. 2742
 864. 2743
 865. 2744
 866. 2745
 867. 2746
 868. 2747
 869. 2748
 870. 2749
 871. 2750
 872. 2751
 873. 2752
 874. 2753
 875. 2754
 876. 2755
 877. 2756
 878. 2757
 879. 2758
 880. 2759
 881. 2760
 882. 2761
 883. 2762
 884. 2763
 885. 2764

мударриса доносить инспектору о количестве дохода, полученного от вафизных имущества, идрасы в предшествующем году, о том, какая часть этого дохода поступила в раз-
дел между вафизами, мугавизами, му-
ламан и другими лицами, а также по чьей
привилегии, произведенных в количествах ва-
физных имущества.

10.

Старший мударриса должен наблюдать за
определенным содержанием идрасы.

11.

Он должен также следить, чтобы
мугавизы своевременно производили всеоб-
щую работу в идрасах.

12.

Старшему мударрису предоставляется право
требовать от мугавизов отчета в расходах,
произведенных ими на ремонт и другие дела
своего идраса, так же равно в расходах, произ-
веденных вафизами, вафизками, вафизками, ва-
физками и т. д., для представления этого отчета
инспектору.

13.

Старший мударриса должен наблюдать за
тем, чтобы вафизы мударриса добросовестно
исполняли возложенные на них обязанности
преподавателей.

14.

В случаях возникновения каких-либо
подозреждений между вафизами мударриса,
мугавизами и муламан, старший мударриса
принимает меры для выяснения истины по
делу, чтобы избежать споров. Если же эти
меры не приводят к результату, дово-
дится о том инспектору, просит его улаживать.

15.

Старший мударриса, в случаях невозмож-
ности в учебное время года исполнить воз-
ложенные на него служебные обязанности, ин-
спектору или другим лицам, немедленно
доносит об этом инспектору.

16.

Старший мударриса должен принимать
меры в идрасах для доступа к муламан,
принимая законы в заботах о старших ва-
физах, при чем, если в идрасах не хватает по-

мудриса, то он должен обратиться к инспектору
и просить его о предоставлении ему
такого же мударриса, который бы мог
заместить его в идрасах. Если же
инспектор не может предоставить ему
такого же мударриса, то он должен
просить его о предоставлении ему
такого же мударриса, который бы мог
заместить его в идрасах.

17.

Мудриса, который не может исполнить
свои обязанности, должен обратиться к
инспектору и просить его о предоставлении
ему такого же мударриса, который бы мог
заместить его в идрасах.

18.

Мудриса, который не может исполнить
свои обязанности, должен обратиться к
инспектору и просить его о предоставлении
ему такого же мударриса, который бы мог
заместить его в идрасах.

19.

Мудриса, который не может исполнить
свои обязанности, должен обратиться к
инспектору и просить его о предоставлении
ему такого же мударриса, который бы мог
заместить его в идрасах.

20.

Мудриса, который не может исполнить
свои обязанности, должен обратиться к
инспектору и просить его о предоставлении
ему такого же мударриса, который бы мог
заместить его в идрасах.

21.

Мудриса, который не может исполнить
свои обязанности, должен обратиться к
инспектору и просить его о предоставлении
ему такого же мударриса, который бы мог
заместить его в идрасах.

22.

Мудриса, который не может исполнить
свои обязанности, должен обратиться к
инспектору и просить его о предоставлении
ему такого же мударриса, который бы мог
заместить его в идрасах.

23.

Мудриса, который не может исполнить
свои обязанности, должен обратиться к
инспектору и просить его о предоставлении
ему такого же мударриса, который бы мог
заместить его в идрасах.

EK-7

**“TÜRKİSTANSKİYE VEDOMOSTİ GAZETESİN”DE YER ALAN ANDİCAN
AYAKLANMASI İSYANCILARIN İDAM CEZASINA ÇARPTIRILMASINA
DAİR LİSTE**

KAYNAKÇA

ÖCMDA: F. I-1, Op. 12, D. 1759. "O Primenenii Yazıka Mestnogo Naseleniya Kraya v Şçetovodstve i Deloproizvodstve v Uçrecdeniyah Melkogo Kredita."

-----: F. I-1, Op. 12, D. 1026. "Ob Obazatelnom Znanii Mestnih Yazıkov Pri Naznaçenii na Dolcnost i Prodvicenii po Slucbe dla Çinov Adsministrativno-Politseyskih Upraviteley."

-----: F. I-1, Op. 31, D. 100.

-----: F. 1, Op. 17, D. 710. "Ob Obrazovanii v Mervskom Uyezde Posolka "Gradekovskogo".

-----: F. I-1, Op. 20, D. 3252. "Po Hodotaystvu Turkestanskogo General-Gubernatorstva ob Uçrecdenii Kazyonnih Stipendiy Tomskey Gimnazii dla Detey Slucaşih v Turkestanskom Kraye."

-----: F. I-1, Op. 13, D. 1156.

-----: F. I-1, Op. 20, D. 4107. "Ob Uçrecdenii Kapitana i Stependiy im Generala G.A.Kolpakovskogo v Uçilişa Detey Bednih Obivateley g. Vernogo."

-----: F. 1, Op. 22, D. 382. "Ob Uçrecdenii Pri Vernenskoy Censkoy Gimnazii Stipendii Pamati Imperatora Aleksandra II."

-----: F. 1, D. 177.

-----: F. 1, Op. 22, D. 637. "Ob Uçrejdenii Stipendii İmeni General-Leytenanta Abramova."

-----: F.1, Op. 24, D. 45. "Po Postroyke Perovskoy Censkoy Gimnazii."

-----: F. I-1, Op. 24, D. 189. "Po Postroyke Çimkentskogo Gorodskogo Uçilişa."

-----: F. 1, Op. 5, D. 768. "O Stroitelstve v Taşkente Mucskih i Censkih Gimnazii".

-----: F. I-1, Op. 31, D. 33.

-----: F. I-1, Op. 20, D. 44032.

-----: F. I-1, Op. 27, D. 213. "O Rasprostronenii Gramotnosti Sredi Tuzemnogo Naseleniya Turkestanskogo Kraya. Doklad kanselarii Turkestanskogo General-Gubernatorstva."

-----: F. I-1, Op. 27, D. 148. "O Rassledovanii Deyatelnosti Molodih Tatar-Mudarrisov, Priyecayuŝih v Letneye Vremya i Otkrivayuŝih Letuŝiye Ŗkoli dla Kirgizskih detey."

-----: F. I-1, Op. 11, D. 156. "O Naliŝii Selskhozaystvennih Uçebnih Detey Zavedeniy v Turkestanskom Kraye."

-----: F. 1, Op. 27, D. 1610.

-----: F. 1, Op. 31, D. 91.

-----: F. I-1, Op. 5, D. 392. "O Sostoyanii religiozno-Nravstvennogo Vospitaniya v Ŗkolah i Uyezdah Auliyeatinska."

-----: F. I-1, Op. 28, D. 551. "Ob Uçrecdenii v Taşkente Feldŝerskoy Ŗkoli."

-----: F. I-1, Op. 13, D. 940. "Ob Uçrecdenii v Taşkente Torgovoy Ŗkoli."

-----: F. 1, Op. 16, D. 286. "Po pismu Rayevskoy ob Otkritii v Taşkente Remeslennoy Ŗkoli."

-----: F. I-1, Op. 20, D. 4006. "Ob Otkritii v Taşkente Narodnoy Ŗkoli s Remeslennimi Klassami."

-----: F. 1, Op. 19, D. 134. "Ob Utvercdenii Proyektu Ustava Remeslennoy Ŗkoli."

-----: F. I-1, Op. 27, D. 213.

-----: F. I-1 Op. 27, D. 512. "Ob Otkritii Pri vernenskom Sade Ŗkoli Sadovodstva."

-----: F. I-1, Op. 27, D. 750. "Ob Uçrecdenii v Turkestanskom Kraye Ŗkoli Ŗelkovodstva."

-----: F. I-1, Op. 15, D. 97. "Ozadaŝah i Napravleniyah Raboti Turkestanskoy Ŗkoli Ŗelkovodstva."

-----: F. I-1, Op. 11, D. 867. "Ob Uçrecdenii V Taşkente Ŗkoli Sadovodstva."

-----: F. I-1, Op. 27, D. 1747. "O Sozdanii v Semireçenskoy Oblasti zemledelŝeskih Ŗkol-Ferm."

-----: F. I-1, Op. 11, D. 737.

-----: F. I-1, Op. 4, D. 117.

-----: F. I-1, Op. 22, D. 84. "Ob Učređenii v Turkestanskom Kraye Instituta Dragomanov Mestnih narečiy."

-----: F. 1, Op. 31, D. 55. "Tsirkulyar Ministerstva Prosvešeniya Ob Isklučenii Iz Kazanskogo varšavskogo Universitetov Studentov za Neblagonadyocnost."

-----: F. 1, Op. 19, D. 79. "Ob Ustroystva Vospitatelnogo Zavedeniya v venom."

-----: F. I-1, Op. 9, D. 100. "O Sozdanii Turkestanskogo Obščestva Zemledelčeskih Koloniy i Remeslennih Priyutov dla Nesovershennoletnih."

-----: F. 1, Op. 16, D. 2332. "Ob Ulučšenii Poloceniya Sušetvuyuşih Russkih Şkol v Turkestanskom Kraye."

-----: F. 1, Op. 19, D. 96. "O Pokupke V S. Petersburgskom Magazine "Fond i KT" Knig i Učebnih posobiy dla Učiliş i Şkol v Turkestanskom Kraye."

-----: F. 1, 11. D. 1922. "O Preobretenii dla Şkol Turkestanskogo Kraya Samoučitela Russkoy Gramoti Sostavlennaya Ilminskim."

-----: F. 1, Op. 11, D. 806. "O Sostoyanii Musulmanskih Şkol v Turkestanskom Kraye."

-----: F. 1, Op. 31, D. 872. "Svedeniya O Rezultatah Obiska v Musulmanskih Şkolah Turkestanskogo Kraya Predostavlenaya v departament Duhovnih Del MVD."

-----: F. 1, Op. 18, D. 24. "O Vvedenii Obazatel'nogo Prepodovaniya v Musulmanskih Şkolah Semirečenskoy Oblasti Russkogo Yazıka."

-----: F. 1, Op. 18, D. 25. "Ob Otkritii Načalnih Şkol Russkoy Gramoti v Kirgizskih Volostah Semirečenskoy Oblasti."

-----: F. 1, Op. 20, D. 7824. "O Predostavlenii Mayoru Vereşaginu Dolcnosti po Voenno-Narodnomu Upravleniyu."

-----: F. 1, Op. 3. D. 1. "O Komandirovke Praporşika Vereşagina v Turkestanskiy Kray."

-----: F. 1, Op. 20, D. 1904. "Ob Opredelenii na Slucbu Sına Svaşennika Ostroumova."

-----: F. 1, Op. 20, D. 4362. "O nagracdenii Ostroumova Ordenom Sv. Vladimira i Stepeni za Trudi po Likvidasionnoy Komisii."

-----: F. 1, Op. 1, D. 2576. "Ob Uçrecdenii Komisii pod Predsedatelstvom Ostroumova dla Virabotannoy Odnoobraznoy dla Vseh Perevodçikov Kraya Priyomov Perevoda."

-----: F. I-1, Op. 5(11), D. 2 (160). "O Vospreşenii Vvudit v Turkestanskiy Kray Tovarov Yevropeyskogo, Persidskogo i Turetskogo Izdeliy."

-----: F.1, Op. 34, D. 692. "Perepiska Diplomaticheskaya."

-----: F. 1, Op. 20, D. 440. "O Vospraşenii Turetskim Podannım tranzitnoy çerez Predelı Turkestanskogo Kraya Torgovli so Sredneaziatskimi Hanstvami."

-----: F. I-1, Op. 31, D. 645. "O Sbore Deneg V Polzu Turtsii."

-----: F. 1, Op. 1, D. 406. "Perepiska o Borbe s panislamistskoy Agitatsiyey Turetskih Emmisarov."

-----: F. 1, Op. 19, D. 360. "Ob Erešovannih v Katta-Kurgane Turetskom Poddannom Muhammed Amine i Kirgiza Amanbay Isabayeva, Fanatiziruyuşih Protiv nas Musulmanskoye Naseleniye."

-----: F. 1, Op. 32, D. 300. "Manifest, Pravitelstvenniy Ukaz, Kopii Telegrammi Naçalnika Glavnogo Upravleniya Generalnogo Ştaba o Nalocenii aresta na Perevozoçniye Sredstva Turetskih Poddannih."

-----: F. I-1, Op. 28, D. 35. "O Rasprostranenii Knigi V.P.Nalifkina, Kratkaya İstoriya Russkogo Gosudarstva napisannaya na Mestnom Nareçii."

-----: F. I-1, Op. 27, D. 512. "Proyekt Poloceniya ob Uçilişe Skotavodstva v g. Vernom."

-----: F. 1, Op. 4, D. 16. "O Naznaçenii Komisii dla Virabotki pravil: Pasportnoy Sistemi, Ob Usloviyah Procivaniya v Kraye Vihodsev iz Stran Azii, O Poradke Prinatiya ih v Poddanstvo Rossii."

-----: F. 1, Op. 28, D. 468. "O Raspredelenii naseleniya po Podanstvu i Russkih Podanih po yazıku."

-----: F. 1, Op. 27, D. 168. "O Vospreşenii Vidavat Turetskim i persidskim Podanım Russkiye Vizı na Citelstvo po Konsulskim Sertifikatam bez predyavleniya Natsionalnih Paspartov."

- : F. 1, Op. 20, D. 1748.
- : F. I-1, Op. 17, D. 109.
- : F. I-1, Op. 11, D. 1191.
- : F. I-1, 1868, Op. 15, D. 3
- : F. I-3, Op. 2, D. 60.
- : F. I-5, Op. 1, D. 1107. "Ob Asignovanii deneg na Učebniye Ekskursii."
- : F. I-5, Op. 1, D. 509. "Tsirkular Turkestanskogo general-Gubernatora o Dostavlenii yecегоdno k 1 Yanvaryu v Upravleniye Učebnih Zavedeniy Vedomostey o Mestnih Şkolah."
- : F. I-7, Op. 1, D. 3242. "O Provedenii Meropriyatiy po razvitiyu Vneşkolnogo Selskhozaystvennogo Obrazovaniya."
- : F. I-7, Op. 1, D. 687. "Ob Ustroystve Russkih Poseleniy Vdol Orenburgsko-Taşkentskoy Celeznoy Dorogi."
- : F. I-7. Op. 1, D. 5045. "O Naimenovanii Novogo Seleniya v Golodnoy Stepi "Spasskim"."
- : F. I-7, Op. 1, D. 3491. "O Meropriyatii Po rasprostraneniyu Selskhozaystvennih Znaniy Vneşkolnim Putyom."
- : F. I-7, Op. 1, D. 2671. "Ob Otvide Zemli v Vernenskom Lestniçestve dla Obrazovaniya Koloniy Vernenskoy Mucskoy Gimnazii."
- : F. I-7, Op. 1, D. 2556. "Spisok selskhozaystvennih Učebnih Zavedeniy."
- : F. I-7, Op. 1, D. 3573. "O Sposobah Podgotovki na Mestah Opitnih Lesnih Raboçih."
- : F. I-7, Op. 1, D. 962. "Ob Ustroystve Selskhozaystvennih Kursov Pri taşkentskom Realnom Uçilişe."
- : F. I-7, Op. 1, D. 9044. "Ob Ustroystve 6 Mesaçnih Kursov Dla Podgotovki Vodomernih Nabludateley."
- : F. 11s. Op. 28, D. 981. "Po Voprosu ob Otkritii Osoboy Şkoli Perevodçikov Dla Lits Russkogo Proishocdeniya."
- : F. I-16, Op. 1, D. 2029. "Ob Izyçenii Türksskogo Yazıka Slucaşım Zemlemerov Tehniçeskogo Otdela."

-----: F. 16, Op. 1, D. 426.

-----: F. I-16, Op. 1, D. 426. "Ob Uçrecdenii Nizşey Zemledelçeskoy Şkolı s Remeslennim Otdeleniyem v Auliyeatinskom Uyezde."

-----: F. I-17, Op. 1, D. 14941. "Po Voprosu o Vvedenii Prepodovaniye Russkogo Yazıka v Nekotorih Tuzemnih Medrese."

-----: F. 17, Op. 1, D. 15278.

-----: F. I-17, Op. 1, D. 15216. "Ob Ustroystve v Oblasti 4 Şkol na Sredstva Taynogo Sovetnika Maslova."

-----: F. I-17, Op. 1, D. 15238. "Ob Utverjdedii Vıborov Mutevaliyev i Mudarrisov pri Medrese."

-----: F. I-17, Op. 1, D. 15278. " O Vvedenii Perepiski na Russkom Yazıke Mejdu uğbnımı Naçalstvami i Mudarrisami."

-----: F. I-17, Op.1, D. 31137.

-----: F. I-17, Op. 1, D. 15389. "Ob Otkritii Veğerhih kursov Gramotnosti pri Skobelevskom Prihodskom Uçilişe."

-----: F. I-17, Op. 1, D. 15392. "Ob Otkritii v Auliyeatinskom uyezde Volostnih Şkol dla Obuçeniya Russkoy gramote Kırgızskih Detey."

-----: F. I-17, Op. 1, D. 1486. "O Proizvodstve İspıtaniy v Častnoy Progimnazii. Spiski i Svidetelstva Uęenikov i İh Ekzamennasionniye Rabotı."

-----: F. 17, Op, 1, D. 369. "Ob Otkritii v Perovske Remeslennoy Şkolı."

-----: F. 17, Op. 1, D. 569. "O dostavlenii Svedeniy v Departament Torgovli Manufaktur o Remeslennih Uçilişah i Klassah."

-----: F. 17, Op. 1, D. 9743. "O Perovskom Narodnom Uçilişe i Kazalinskom Narodnom Uçilişe."

-----: F. 417, Op. 1, D. 239.

-----: F. 17, Op. 1, D. 23625/59. "Ob Obrazovanii Osobogo Komiteta Dla Postroyki Censkoy Gimnazii."

-----: F. 17, Op. 1, D. 32026. "Tabela Voyenno-Plennih Raboçih na Postroyke Zdaniya Vtoroy Censkoy Gimnazii."

-----: F. 17, Op. 1, D. 29. "Razyasneniye o zapreşenii Gosudaryom davat Voyenniye Nagradı Citelyam Korennih nasionalnostey s tem Ştobı ne Razvit v Nih Voyenstvenniye Naklonnosti."

-----: F. 17, Op. 1, D. 15572/38. "O Komandirovanii Uçenikov Tuzemtsev iz gorodskih i Russko-Tuzemnih Şkol v Rossiyu dla Oznakomleniya s Bitom i Moguşestvom Strani."

-----: F. 17, Op. 1, D. 15278. "Glavniy Inspektor Uçiliş Fergani Kerenskiy Obratilsa s prosboy Voenomu Gubernatoru Sırdarinskoy Oblasti o tom, Ştobi vse Bumagi ot Muddarisov Perdostavlalis im na Russkom Yazıke ili s Perevodom na Russkiy Yazık."

-----: F. 18, Op. 1, D. 12058. "Ob Otkritii Şolko-Tkatskoy Şkoli."

-----: F. I-18, Op. 1, D. 1027. "Ob Ustroystve Vospitatelnih Ekskursii Molodih v Yevropeyskuyu Rossiyu."

-----: F. I-18, Op. 1, D. 5551. "Po Proşeniyam Tuzemnih Gracdan o Razreşenii Poseşat Kurortı."

-----: F. I-19, Op. 4, D. 85. "delo O pereimenovanii Goroda Novogo Margelana v Gorod Skobelev."

-----: F. I-19, Op. 1, D. 5302. "delo ob Otkritii Nizşey Remeslennoy Şkoli."

-----: F. I-19, Op. 1, D. 8142. "O Vospreşenii Tuzemtsam Poseşat Çast Gorodskogo Parka Protiv Gubernatorskogo Doma."

-----: F. I-19, Op. 1, D. 332.

-----: F. I-19, Op. 1, D. 842. "Ob Otkritii Podpiski na Uçrecdeniye v Peterburge Obşecitiya Dla Buduşih Turkestanskih Studentov."

-----: F. I-19, Op. 1, D. 35881. "Ob Otkritii Kursov mestnogo Yazıka."

-----: F. 22, Op. 1, D. 893. "Vedomosti o Sostoyanii Şkol i Musulmanskih Uçrecdeniy."

-----: F. I-36, Op. 2, D. 3104. "O Poradke Provedeniya Uçebnih Zanatiy vo Vremya Religioznih Prazdnikov Hristiyanskogo, Musulmanskogo Postov v Russko-Tuzemnih Şkolah Taşkenta."

-----: F. I-36, Op. 1, D. 2816. "Ob Otkritii 18 Russkih Naçalnih Şkol dla detey Tuzemtsev na Territorii Turkestanskogo Kraya."

-----: F. I-36, Op. 1, D. 628. "Predpisaniye Voenogo Gubernatora o Sostoyanii Kirgizskoy Şkoli v Perovske. Raport Naçalnika Taşkenta o Vvedenii v Şkole Russkoy Gramotı."

- : F. I-36, Op. 1, D. 3157. "Ob Uveleçenii Koliçestva Uçebnih Dney v Russko-Tuzemnih Uçilişah."
- : F. I-36, Op. 1, D. 4084. "Statistiçeskiye Svedeniya o Çisle Uçebnih Zavedeniy v taşkente."
- : F. I-36, Op. 1, D. 1924. "Statistiçeskiye Svedeniya o Koliçestve Şkol i medrese."
- : F. I-36, Op. 1, D. 2816. "Ob Otkritii Veçernih Kursov obuçeniya Gramote dla Vzroslih Tuzemtsev. Raport Inspektora narodnih Uçiliş."
- : F. I-47, Op. 1, D. 247. "Ob Ispitaniyah Zrelosti."
- : F. I-47, Op. 1, D. 298. "Ob Otkritii v Taşkente Nizşego Tehniçeskogo i v g. Margelane Remeslennogo Uçilişa."
- : F. I-47, Op. 1, D. 486.
- : F. I-47, Op. 1, D. 317. "Ob Otkritii Sapocno-Şarnoy Masterskoy."
- : F. I-47, Op. 1, D. 322. "Programmi dla Remeslennih Uçiliş."
- : F. I-47, Op. 1, D. 239. "O Sostavlenii Azbuki Nalifkinim dla Taşkentskogo Prihodskogo Uçilişa i Voobşe dla Russko-Uzbekskih Şkol."
- : F. 47, Op. 1, D. 396.
- : F. I-47, Op. 1, D. 110. "S Azbukami Izdanımı Rotmistrom Terentyevim Prislanim v Upravleniye Uçebnimi Zavedeniyami", "
- : F. I-47, Op. 1, D. 11. "Ob Uçebnikah dla Inorodtsev", "O Prinatii Mer k Prekraşeniyu Rasprostraneniya V Sredney Azii Torgovli Peçatnim Koranom."
- : F. I-47, Op. 1, D. 333. "O Sostayanii Tuzemnih Maktabov i ih Çisle."
- : F. I-47, Op. 1, D. 10 "O Prekraşenii Prepodovaniya Musulmanskogo Zakona Bocyego v Russkih Şkolah dla Tuzemtsev Semireçenskoy Oblasti."
- : F. 276, Op. 1, D. 750. "O Podpiske Na Uçrecdeniye Stipendii v Taşkentskoy i Vernenskoy Gimnazii v Pamat 19 Fevrala, 25 letiye Tsarstvovaniya Gosudara Imperatora."
- : F. I-715, Op. 1, D. 33. "Pismo Naçalnika Glavnogo Ştaba Komanduyuşemu Voysk Zapadno-Sibirskogo Okrug a ob Uveliçenii i Luçşem Razmeşenii Russkogo Naseleniya v Kirgizskoy Stepi."

-----: F. I-715, Op. 1, D. 32. "Soobraceniya Generala Gutkoskogo i Polkovnika Geyinsa po Administrativnomu Ustroystvu Kirgizskih Stepey."

-----: F. 715, Op. 1, D. 743.

-----: F. I-715, Op. 1, D. 34. "Predpisaniya Voyennogo Ministra Komanduyuşım Voysk Zapadno-Sibirskogo Okrug a Otnositelno Zaseleniya Severo-Vostoçnoy Çasti Kirgizskoy Stepi kazakami s Otpuskom ili posobiya ot Kaznı ob Ustroystve v İzayskom Kraye Pristava dla Upravleniya Kirgizami."

-----: F. I-715, Op. 1, D. 21."materialı o Postroyenii Ukrepleniy u Dculeka na Reke Sırdarye, Embe i Yanıdarye."

-----: F. I-715, Op. 1, D. 23. "Doneseniya Komanduyuşego Orenburgskogo Korpusa Gen-Adyutanta Katenina V.M. ob Uselenii Orenbugskogo Korpusa."

-----: F. I-715, Op. 1, D. 35. Predpisaniye Voyennogo Ministra Milyutina o Naznaçenii Kaufmana Voyennım Gubernatorom Turkestanskoy Oblasti."

-----: F.715, Op. 1, D. 37. "Vsepoddaneyşıye Raportı, Pismo Turkestanskogo General-Gubernatora Voyennomu Ministru ob İtogah Nastupatelnoy Kompanii Russkih Voysk."

-----: F. I-718, Op. 1, D. 9. "Ob Otkritii Pri Medrese Kursov Russkogo Yazıka Dla mestnıh Cıteley."

-----: F. I-715, Op. 1, D. 26.

-----: F. 1008, D. 177.

-----: F. 461, Op. 1, D. 1026.

SSCB MATA: F. 1396. Ştab Turkestanskiy Voyennıy Okrug, Op. 2, D. 35.

-----: F. 1396, Ştab Turkestanskiy Voyennıy Okrug, Op. 2, D. 1404.

-----:Vsepodaneyşiy Doklad Turkestanskogo General Gubernatora Duhovskogo "islam v Turkestane", Taşkent 1899, F. I-1, Op. 27, D. 32.

GAZETE VE DERGİLER

A.R. (isim kısaltma olarak verilmiştir), Naşı pervıye şagi na Aralskom more, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 18 (30) Aralık 1897, No 31.

"Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", (28 Nisan 1870), No 1.

AMİTİN-ŞAPIRO Z.L., MOROZOV O.D., "Turkestanskiye Vedomosti kak Istočnik po İstorii Kirgizii" Kırgız SSC İlimler Akademisi, Tarih Araştırma Enstitüsünün Dergisi No 1, 1955.

EMELYANOV N., "Materialı Dlya Torgovoy Statistiki Turkestanskogo kraya", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", "29 Mayıs 1884", No 21.

Papaz A.ÇERVYAKOV, Pervaya Tserkovno-Prihodskaya Şkola v Turkestanskom Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 26 Nisan 1901, No 33.

LIKOŞIN S.N., "Premii za Znaniya Yazıkov", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 18 Şubat, No 28.

-----, "Prosveşeniye na Rodnom Yazıke", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 26 Ekim (8 Kasım) 1900, No 86.

LOGOFET D.N., "Knigi na Musulmanskih Yazıkah", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 3 Ağustos (5 Eylül) 1901, No 67.

GRAF GOLOVIN, "K Voprosu o Kolonizatsii Turkestanskogo Kraya", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", (25 Mayıs 1907), No 76.

GEYER İ.O., "O Kolonizatsii Turkestana", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", (9 Eylül 1897), No 63.

GESTEK S., "Po Voprosu o Kolonizatsii Turkestana", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 24 Kasım 1881, No 46.

"O Postanovke İnorodçeskogo Obrazovaniya", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 18 Kasım 1905, No 169

OSTROUMOV N., "Znaçeniye Slova Sart", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 7 Ağustos 1884 No 29.

PONOMARYOV N., "Po voprosu o kolonizatsii v stepnih oblastyah", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 6 (18 Haziran), 1899, No 43.

"Russkiy Mir Gazetesi", 1874, No 66.

"Golos Gazetesi", 1874, No 335.

SMIRNOV Y., "Vozmojni li zemskiye naçalniki v Turkestanskoy kraye",

"Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 16 (18) Şubat 1894, No 9.

"O postanovke inorodçeskogo obrazovaniya", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", (18 Kasım 1905), No 169.

"K Voprosu o Privleçenii Kirgiz k Otbıvaniyu Voinskoy Povinnosti",

"Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", (9 (21) Haziran 1898), No 51.

"Naseleniye Turkestanskogo kraya", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", (16 Eylül 1905), No 137.

"K Voprosu o Perehode Tuzemsev iz Koçevogo Sostoyaniya v Osedloye",

"Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", (2 Şubat (5 Mart) 1896), No 15

"Po Povodu Naznaçeniya Tuzemtsev na Doljnosti Volostnih Upraviteley, Kaziyeve i Biyeve", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", (27 Mart 1884), No 13.

"Vozmojni li Zemskiye Naçalniki v Turkestanskoy Kraye", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", (30 Ocak (11 Şubat) 1894), No 8.

"K Voprosu, Vozmojni li Zemskiye Naçalniki v Turkestanskoy Kraye",

"Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", (23 Mayıs (4 Haziran) 1893), No. 9.

S.B. (isim kısaltma olarak verilmiştir): "Narodniye Sudı Turkestanskogo Kraya", "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", (28 Ekim (8 Kasım) 1896), No 81.

Oçerk Postepennogo Russkogo Dvıçeniya na Vostok, "Türkistanskiye Vedomosti Gezetesi", 21 Mayıs 1874, No 20.

Rezultati Poseva Amerikanskogo Hlopka v Semireçi i Kuldjınskom Rayone, "Türkistanskiye Vedomosti Gezetesi", 3 Ağustos 1876 , No 51.

Poyezdka v Alatau v 1879 godu, "Türkistanskiye Vedomosti Gezetesi", 1 Nisan 1880, No 14.

RUSSKIY, Mıslı Russkogo Çeloveka, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 3 (15) Ocak 1899, No 1.

Turkestanskiy Kray v 1877 godu, "Türkistanskiye Vedomosti Gezetesi", 14 Şubat 1878, No 7.

ZALESOV N.G., Posolstvo v Hivu i Buharu Polkovnika Ignatyeva v 1858 godu, "Russkiy Vestnik Dergi"si, 1871, No 1-2.

M. (İsim kısaltma olarak verilmiştir), Otvet na Vozrajenie NN., Po Povodu Yuredičeskih Zametok Pomeşonnaye v No. 17 Turketanskih Vedomostah, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 8 Haziran 1884, No 21.

Vedomost o Količestve Gosudarstvennih Dohodov Turkestanskogo General Gubernatorstva za Desatiletie s 1868 po 1878 goda Postupivşih v Kaznačeystva i Uyezdnıye Kassı, Povedomstvennih Turkestanskoy Kazonnoy Palatı, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 27 Eylül 1878, No 38.

İz Vernogo (Korespondensiya Turkestanskih Vedomostey), "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 23 Ocak 1879, No 4.

GESTEK S., Po Voprosu o Kolonizatsii Turkestana, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 24 Kasım 1881, No 46.

Gryaduşiy Vopros, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 23 Ağustos 1901, No 35.

O Vvedenii Naloga s Nedvijimih İmuşestv, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 27 Ocak 1879, No 4.

N. M-v (İsim kısaltma olarak verilmiştir), Neofitsialniy Otdel, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 12 Haziran 1890, No 31.

İzvestiya i Zametki, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 8 Eylül 1881, No 35.

Po Povodu Naznačeniya Tuzemtsev na Doljnosti Volostnih Upraviteley, Kaziyev i Biyev, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 27 Mart 1884, No 13.

Novoye Upravleniye Zemledeliya i Gosudarstvennih İmuşestv v Turkestanskom Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 27 Eylül (10 Ekim) 1897, No 71.

Neobhodimost Podrobnogo İzučeniya İrigasii Russkogo Turkestana, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 12 Kasım 1890, No 94.

Kratkiy Otçot o Pamirskih Issledovaniyah i Obşih nauçnih Rezultatah Ferganskoy Uçonoy Ekspeditsii, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 24 Nisan 1879, No 16.

K Voprosu o Sootnoşenii Çisla Russkih i Tuzemnih Glasnih, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 26 Ekim (8 Kasım) 1900, No 86.

Pravila o Polzovanii Gosudarstvennımi Zemlyami Sırdarinskoy Oblasti Dlya Pastbı Skota Prinadlejaşego Skototorgovsam Promışlennıkam, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 10 Mart 1905, No 31.

Polojenıye pereselençeskogo dela v Semireçenskoy oblasti, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 17 Ağustos 1907, No 133.

ZAGRYACSKİ G.S., Neskolko Zametok o Sıdarinskoy Oblasti, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 13 Ağustos 1874, No 27.

Uçebnoye Delo v Turkestarskom Kraye, "Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi", 12 Ocak 1882, No 2.

KİTAPLAR

AYTMATOV Ç., Teniz Cagalay Cugirgen Targıl Tobet, Almatı 1998, s. 199-210.

ABDURAHİMOVA N.A., Priçını Narodnih Dvıcenıy v 1880-90 gg. v Turkestane. Aktualniye Problemy İstoriçeskoy Nauki, Taşkent 1989.

BARTHOLDV.V., İstoriya İzuçeniya Vostoka v Yevrope i Rossii, 1 baskı, Moskova 1911.

BARTHOLD V.V., Soçineniya. II cilt. Moskova 1963

BEKMAHANOV E.B., Prisoyedineniye Kazahstana k Rossii, Moskova 1957.

BENDRİKOV E.Y., Oçerk po İstorii Narodnogo Obrazovaniya v Turkestane (1865-1924), Moskova 1960.

BERDENOVA K.A., Yevraziystvo v Ekonomiçeskoy i Etnopolitiçeskoy İstorii Kazahstana. Almatı 1997.

BETGER Y.K., V Knige Bibliografiya Tajikistana (Materiali po Izučeniyu Tajikistana), Taşkent 1926.

-----, V.V.Bartoldu. Turkestanskiye Druzya i Početateli. Taşkent 1927.

DOBROSMISLOV A.I., Taşkent v Proşlom i Nastoyaşem, Taşkent 1911

ERNAZAROV T.Y., AKBAROV A.I., Türkistan Matbuatının Tarihi (1870-1925), Taşkent 1976.

GALKIN M.N, Vıdercki iz Dnevnika Sledovaniya. Etnografiçeskiye i İstoriçeskiye Materialı po Sredney Azii i Orenburgu, Petersburg, 1868.

GALUZO, Turkestan-Koloniya (Oçerk İstorii Turkestana ot Zavoyevaniya Russkimi i do Revolutsii 1917 goda). Moskova, Kommunistiçeskiy Universitet Trudyaşıhsa Vostoka 1929.

GEYER A.S., Krestyanskaya Kolonizasiya Sırdarinskoy Oblasti. Sbornik Materialov Dlya Statistiki Sırdarinskoy Oblasti, II cilt, Taşkent 1892,

GOROHOV V.M., Reakcionnaya Şkolnaya Politika v Otnoşenii Tatar, Kazan 1941.

FOMÇENKO A.P: Russkiye Poseleniya v Turkestanskom Kraye v kontse XIX-naçale XX vekov. Taşkent 1983.

HALFIN H.A., Tri Russkiye Missii, Izdatelstvo SAGU, Taşkent 1956.

HODCAKULIYEVA B.A., Narodnoye Prosveşeniye v Turkestane v Kolonialniy Period (1881-1917). Aşhabat 1995.

IGNATYUEV N.P., Misiya v Hivu i Buharu v 1858 godu, S.Petersburg 1897

ILMINSKI N.I., Pisma N.I.Ilimnskogo. Kazan 1895.

-----, Uroki Tatarskogo Yazıka s Vospominaniyami o nih Ostroumova i s Priloceniyami Katanova. Kazan 1914.

-----, Ex Oriente Lux. Odnaz iz Neizdanih Zapisok Ilimnskogo po Voprosu Ob Ustroystve Uçebnih Zavedeniy. Kazan 1901.

“İstoriya Karakalpakskoy ASSR”, Akademiya Nauk Uzbekskoy SSR, Karakalpakskiy filial, Taşkent 1974.

KANONOV A.I., İstoriya Izuçeniye Türkских Yazıkov v Rossii, Moskova 1982.

- KASTELSKAYA Z.D., Iz istorii Turkestanskogo kraya. Moskova 1980.
- KAUFMAN K.P., Projekt Vsepodanneyshego Otçota, Petersburg 1885.
- KLIMOVİÇ L.I., İslam v Tsarskoy Rossii, Moskova 1936.
- Kniga Tsirkular i Derektiv Ministerstva Vnutrennih Del, (İç İşler Bakanlığının Genelgeleri ve Direktifleri Kitabı), Petersburg 1892,
- KOZIBAYEV M.K., Tarih Zerdesi, I cilt, Almatı 1998.
- MAKŞEYEV A.I., İstoriçeskiy Obzor Turkestana, Petersburg 1890.
- MECOV, "Turkestanskiy Sbornik". 1, 6, 27, 40, 43, 73, 74, 87, 152 Ciltler. Taşkent 1897.
- MIRZAHMETOV M., Kazak Kalay Orıstandırıldı, Almatı 1993.
- NALİFKİN, Sbornik Materialov Po Musulmanstvu, Taşkent 1900.
- , 1898-1899 yılına ait Türkistan Öğretmen Okulu Hakkında Rapor, "O Narodnih Şkolah Sredney Azii" (Orta Asya Yerli Halk Okulları), ÖCMDA, F. I-17, Op. 1, D. 239.
- ORAZAYEV M.F., Tsarskaya Kolonizatsiya v Kazahstane. Po Materialam Russkoy Periodičeskoy Peçati XIX veka, Almatı 1995.
- Otçyot Agentı Osobogo Poruçeniya pri Ministerstve Vnutrennih Del, Petersburg 1898.
- OSTROUMOV N.P., Otçot Turkestanskoy Uçitelskoy Seminarii za 25 let Yeyo Suşestvovaniya. Taşkent 1904.
- PALEN K.K., Otçotı i Revizii Turkestanskogo Kraya, I cilt, Petersburg 1910.
- Proşloye Kazahstana v Materialah i Istoçnikah, Almatı 1935).
- REMEZ İ.A., Vneşnaya Torgovla Buharı do Mirovoy Voynı. Opıt İstoriko-Statistiçeskogo Obzora Vneşney Torgovli Hanstva vne Sferı Tamıçennogo Obyedineniya ego s Rossiyskoy Imperiyey. Taşkent 1922.
- SARAY M., Gaspıralı İsmail Beyden Atatürk'e. Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği, İstanbul 1993.
- SKRIPLYOV P.A., Materialı Po Obsledovaniyu Pereselençeskogo Hozaystva v Turkestanskom Kraye. Russkiye Pereseleniya v Çimkentskom Uyezde Sırdarinskoy Oblasti. Taşkent 1909.

TERENTYEV M.A., İstoriya Zavoyevaniya Sredney Azii s Kartami i Planami. S.Petersburg 1906.

TURKESTANSKOYE GENERAL-GUBERNATORSTVO, Vsepodaneysiy Otçot po Turkestanskomu General-Gubernatorstvu. S.Petersburg 1895.

TOGAN Z.V., Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi, 2 baskı, İstanbul, 11981, s. 280-284.

TURÇANİNOV N., DOMRAÇOV A., İtogi Pereselençeskogo Dvijeniya za Vremya s 1910 po 1914 Goda, Petrograd 1916.

Pereselençeskoye Delo v Turkestane. Otçot po Revizii Turkestanskogo Kraya, Proizvedyonniy po Veleniyu Senatorom Grafom K.K.Palenom. S.Petersburg 1910.

VİTEBSKI V.N., İlimski, Kazan 1892.

VİTTE S.Y., Vospominaniya. I. Cilt. Moskova 1960.

VOŞİNİN V., Oçerki Novogo Turkestana, Petersburg 1914.

ZİYAYEV H.Z., Ekonomiçeskiye Svazi Sredney Azii s Sibiryu v XVI-XIX vekah. Taşkent 1983.

Ziraat ve Devlet Mülkü Bakanlığının İlimler Komitesinin üyesi A.A.Kaufman'ın 1903 yılının yazında Türkistan'a yaptığı misyon raporu. Otçot Çlena Uçonogo Komiteta M-va Z. İ G.İ. A.A.Kaufman'a po Komandirovke Letom 1903 goda. Statistiçeskiy Otdel Sırdarinskogo Pereselençeskogo Otdela, K Voprosu o Kolonizatsii Turkestanskogo Kraya, Petersburg 1903.

ÖZET

Bu çalışmada "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" nin ilmi makalelerine, Özbekistan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivi (ÖCMDA), SSCB Merkezi Askeri Tarih Arşivi (SSCB MATA) ve Kazakistan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivindeki (KCMDA) belgelere dayanılarak Çarlık Rusya'nın sistematik bir şekilde uyguladığı işgal ve Ruslaştırma siyasetinin ilmi açıdan incelenmesi hedeflendi. Bunun yanı sıra araştırmada karşılaştırmalı analiz yaparak haberlerin doğruluğunu tespit etmek amacıyla arşivdeki gizli dosyalar incelendi. Bunun dışında Çarlık dönemi ilim adamların ve tarihçilerin araştırmaları, genelgeleri ve raporları kullanıldı.

Konu dört ana başlık altında incelenmektedir. Birinci bölümde "Turkistanskiye Vedomosti Gazetesi" nin tarihçesi, çıkış amacı ve faaliyetleri ele alındı. İkinci bölümde Rusların Türkistan'da uyguladıkları asimilasyon metotları, Rus idari sistemi, toprak siyaseti ve Türkistan'da Rus iskanı ele alınmaktadır. Ana başlık teşkil eden, üçüncü bölümde detaylı bir şekilde Çarlık Rusya'sının eğitim politikası, Ruslaştırma yöntemleri, Rus okulların amaç ve faaliyetleri incelenmiştir. Ayrıca 20. Yüzyılın başında Ruslaştırma siyasetinin nasıl olması gerektiğinin tartışıldığı Rus Orta Okulları Birinci Kurultayı belgeleri incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise Türkistanlıların Rus eğitim politikasına ve Ruslaştırma siyasetine karşı tepkileri ele alınmıştır.

SUMMARY

The purpose of this work is to study sistematical imposition of Russian culture and language during the Tsar's period in Russia basing upon the scientific articles in "Turkistanskiye Vedomosti" newspaper, National Archieve of the Government of the Respublic of Uzbekhistan (NAGRU), Central Historical Archieve of the Army of USSR (USSR CIAA) and the documents of the National Archieve of the Government of the Respublic of Kazakhstan (NAGRK). In order to prove the information made by comparative analyze we used secret documents and reports and researches of the scientists and historians of Tsar's period.

The thesis consists of four main parts. In the first part we studied the purpose of foundation, history and activities of "Turkistanskiye Vedomosti" newspaper. In the second part we studied Russian administrative sistem, land politics, settling off Russian people and assimilating methods of Russians in Turkistan. In the third part, which forms the main subject of our thesis, educational politics of Tsar's Russia, imposition of Russian culture and aims and activities of the Russian shools were studied in details. Also we used documents of the First Congress of Russian secondary shools about disussions of how the imposement of Russian culture should be at the beginning of XX century. In the fourth part we gave the reaction of Turkistan inhabitants against the educational and cultural politics of Russians.

THE TURKISTANSKIYE
VEDOMOSTI